

Institut Royal Colonial Belge

SECTION DES SCIENCES MORALES
ET POLITIQUES

Mémoires. — Collection in-8°. —
Tome XVII, fasc. 1.

Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut

SECTIE VOOR MORELE EN POLITIEKE
WETENSCHAPPEN

Verhandelingen. — Verzameling
in-8°. — Boek XVII, afl. 1.

TAALKUNDE EN DE TALENKWESTIE

IN

BELGISCH-KONGO

DOOR

L.-B. DE BOECK

MISSIONARIS VAN SCHEUT.

Met voorbericht door Prof. Dr. L. GROOTAERS

BRUXELLES

Librairie Falk fils,
GEORGES VAN CAMPENHOUT, Successeur,
22, rue des Paroissiens, 22.

BRUSSEL

Boekhandel Falk zoon,
GEORGES VAN CAMPENHOUT, Opvolger,
22, Parochianenstraat, 22.

—
1949

En vente à la Librairie FALK Fils, G. VAN CAMPENHOUT, Succ^r.

Téléph. : 12.39.70 22, rue des Paroissiens, Bruxelles C. G. P. n° 142.90

Te koop in den Boekhandel FALK Zoon, G. VAN CAMPENHOUT, Opvolger.

Telef. : 12.39.70 22, Parochianenstraat, te Brussel. Postrekening : 142.90

LISTE DES MÉMOIRES PUBLIÉS AU 15 JANVIER 1949.

COLLECTION IN-8°

SECTION DES SCIENCES MORALES ET POLITIQUES

Tome I.

PAGÈS, le R. P., *Au Ruanda, sur les bords du lac Kivu (Congo Belge). Un royaume hamite au centre de l'Afrique* (703 pages, 29 planches, 1 carte, 1933) . . . fr. 250 »

Tome II.

LAMAN, K.-E., *Dictionnaire kikongo-français* (XCIV-1183 pages, 1 carte, 1936) . . . fr. 600 »

Tome III.

1. PLANQUAERT, le R. P. M., *Les Jaga et les Bayaka du Kwango* (184 pages, 18 planches, 1 carte, 1932) . . . fr. 90 »

2. LOUWERS, O., *Le problème financier et le problème économique au Congo Belge en 1932* (69 pages, 1933) . . . fr. 25 »

3. MOTTOULLE, le Dr L., *Contribution à l'étude du déterminisme fonctionnel de l'industrie dans l'éducation de l'indigène congolais* (48 p., 16 pl., 1934) . . . fr. 60 »

Tome IV.

MERTENS, le R. P. J., *Les Badzing de la Kamtsha :*

1. Première partie : *Ethnographie* (381 pages, 3 cartes, 42 figures, 10 planches, 1935) . . . fr. 120 »

2. Deuxième partie : *Grammaire de l'Idzing de la Kamtsha* (XXXI-388 pages, 1938) . . . fr. 230 »

3. Troisième partie : *Dictionnaire Idzing-Français suivi d'un aide-mémoire Français-Idzing* (240 pages, 1 carte, 1939) . . . fr. 140 »

Tome V.

1. VAN REETH, de E. P., *De Rol van den moederlijken oom in de inlandsche familie* (Verhandeling bekroond in den jaarlijksken Wedstrijd voor 1935) (35 blz., 1935) . . . fr. 10 »

2. LOUWERS, O., *Le problème colonial du point de vue international* (130 pages, 1936) . . . fr. 50 »

3. BITTREMIEUX, le R. P. L., *La Société secrète des Bakhimba au Mayombe* (327 pages, 1 carte, 8 planches, 1936) . . . fr. 110 »

Tome VI.

MOELLER, A., *Les grandes lignes des migrations des Bantous de la Province Orientale du Congo belge* (578 pages, 2 cartes, 6 planches, 1936) . . . fr. 200 »

Tome VII.

1. STRUYF, le R. P. I., *Les Bakongo dans leurs légendes* (280 pages, 1936) . . . fr. 35 »

2. LOTAR, le R. P. L., *La grande chronique de l'Ubangi* (99 p., 1 fig., 1937) . . . fr. 30 »

3. VAN CAENEGHEM, de E. P. R., *Studie over de gewoontelijke strafbepalingen tegen het overspel bij de Baluba en Ba Lulua van Kasai* (Verhandeling welke in den Jaarlijksken Wedstrijd voor 1937. den tweeden prijs bekomen heeft) (56 blz., 1938) . . . fr. 20 »

4. HULSTAERT, le R. P. G., *Les sanctions coutumières contre l'adultère chez les Nkundó* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1937) (53 pages, 1938) . . . fr. 20 »

Tome VIII.

HULSTAERT, le R. P. G., *Le mariage des Nkundó* (520 pages, 1 carte, 1938) . . . fr. 200 »

TAALKUNDE
EN DE
TALENKWESTIE
IN
BELGISCH-KONGO

DOOR

L.-B. DE BOECK

MISSIONARIS VAN SCHEUT.

Met voorbericht door Prof. Dr. L. GROOTAERS.

CUM PERMISSU SUPERIORUM.

Mémoire présenté à la séance du 17 février 1947.

Aan
de « Brousse-Mannen »

TAALKUNDE EN DE TALENKWESTIE

IN

BELGISCH-KONGO

VOORBERICHT.

Sedert lange jaren worden er spraakkunsten en woordenboeken samengesteld ten behoeve van de Blanken, die in Afrika een werkkring hebben gevonden, welke de kennis van een of meer Afrikaanse talen onontbeerlijk maakt. Uit de meeste van deze werken blijkt dat de schrijvers geen taalkundige voorbereiding hadden en dat zij op eigen hand een arbeidsmethode hebben uitgedacht; deze is meestal niet aangepast bij de zeer bijzondere aard van de behandelde talen. Zo hebben zeer ijverige werkers kostbare tijd verloren, omdat zij de gelegenheid niet hadden vóór hun vertrek uit Europa gezonde denkbeelden op te doen over de verhouding van taal tot dialect of over de taaltoestanden in Afrika zelf.

Pater L. de Boeck toont ons hier de weg die we moeten opgaan: hij heeft een volledige en toch voor iedereen verstaanbare inleiding geschreven tot al de vraagstukken, die door de taaltoestanden in Afrika worden gesteld.

De administratie der Kolonie, die in een nabije toekomst gewichtige beslissingen zal moeten treffen aangaande de verkeerstalen in Kongo, zal met de algemene beginselen, door de schrijver uiteengezet, terdege moe-

ten rekening houden : moest zij dit verzuimen, dan zou een gezonde oplossing van de verschillende taalproblemen onmogelijk worden.

Wij wensen de Eerwaarde Pater L. de Boeck daarom talrijke lezers toe, vooral onder de kolonials en toekomstige kolonials : dat zij de beschouwingen van deze bevoegde leidsman goed overwegen : de culturele belangen van Kongo en het prestige van het moederland in het oog der Zwarten zullen er ten zeerste door gebaat zijn.

L. GROOTAERS.

I. — TAAL EN DIALECT.

De missionarissen en kolonialen, die zich voor de inlandse talen in Belgisch-Kongo interesseren, hebben immer de indruk dat ze voor een ingewikkeld mengelmoes van dialecten staan. Sommigen menen dat het een onontwarbare toestand is, waarin maar verbetering zal komen eens dat alle Zwarten hun « slordig taaltje » hebben laten varen voor de een of andere « geboekstaafde » inlandse taal. Anderen hebben het iets beter voor en verklaren dat enkel een meer uitgebreide studie dezer dialectjes tenslotte zal doen inzien dat ze zich ongeveer alle in enkele grote talen laten groeperen. Deze en andere zienswijzen verraden een gebrek aan taalkundig inzicht in de verhouding van dialect tot taal. Eigenlijk mag dit gebrek aan inzicht, dat we zelfs bij de auteurs van goede negertaal-spraak-kunsten aantreffen, ons niet al te zeer verwonderen. Zeer weinig kolonialen hadden gelegenheid de meest rudimentaire noties over taalwetenschap op te doen; het weinige wat hierover in de loop der humaniora verteld werd, is meestal wetenschappelijk niet te verantwoorden; de taalkunde zelf is nog een jonge wetenschap en in de taalkunde is de studie der dialecten zeer recent.

Daarom hebben we gemeend dat het nuttig kon zijn eens na te gaan hoe de dialectologen zich de toestanden hier in onze streken voorstellen; daarna gaan we even kijken naar de toestand in Afrika.

A. — DE DIALECTEN IN ONZE STREKEN.

1. Geen twee mensen spreken precies dezelfde taal.

Evenals er geen twee mensen zijn die precies hetzelfde karakter hebben of precies dezelfde levensomstan-

digheden hebben doorgemaakt, zijn er ook geen twee mensen die precies dezelfde taal spreken. Veronderstellen we bv. een vader en zijn zoon. Immer is er hier of daar een woord dat voor de zoon wat « houterig en afgezaagd » klinkt, doch dat de vader integendeel heel normaal vindt, en niet zó « modern » als sommige woorden van zijn zoon. Verder is er hier of daar een verschil in uitspraak: vader is eigenlijk niet geboren in het dorp; of nog: de zoon heeft van zijn makkers een of ander overgenomen, vooral als hij wat gestudeerd heeft. Zo zijn er ook kleine verschillen in vorm- en zinsconstructie, al vallen deze dingen minder gemakkelijk op. Indien er dus zulke varianten bestaan tussen de taal van vader en zoon, zullen er ook gevonden worden tussen de taal van twee broers: de ene heeft een ander werk, heeft andere makkers gehad dan de andere, enz. Hetzelfde kan men vaststellen tussen de taal van broer en zuster, van moeder en zonen, enz. Nog sterker zullen de kleine verschillen uitkomen tussen de taal van de leden van verschillende huisgezinnen; en dit wordt nog duidelijker wanneer men huisgezinnen van verschillende dorpsgedeelten vergelijkt; bv. de mensen van het dorpsplein en van het gehucht.

Er zijn vele factoren die de taal van de mensen van eenzelfde dorp beïnvloeden en doen verschillen; verschil van afkomst, van bezigheden, van woonplaats, enz. Er zijn natuurlijk ook factoren die een tegenovergestelde rol spelen, en de voornaamste factor is wel: de aanpassing en de wederzijdse invloed der sprekers op elkaar omdat ze zich om de een of andere reden solidair voelen (zelfde dorp, zelfde straat, zelfde beroep, zelfde huisgezin, enz.). Doch wat de respectievelijke rol van al die factoren ook moge wezen, het resultaat is overal hetzelfde: geen twee mensen spreken precies op dezelfde manier, ze hebben verschillende talen.

2. De verschillende dorpstalen.

De meeste van de hierboven aangestipte verschillen zijn zo gering in vergelijking met de verschillen tussen dorpen (of dorps- of stadsgedeelten) onderling dat we ze kunnen verwaarlozen wanneer we in een meer uitgestrekt gebied de talen of dialecten willen tellen. Dààrom zullen vele lezers, die bij het horen over een taalverschil tussen iedere twee mensen wel even het voorhoofd gefronst hebben, nu terug op bekend terrein komen. Ja, sommige taalverschillen tussen hun dorp of stad en de andere dorpen en steden hebben ze al wel opgemerkt. Dat de verschillen der dorpen (soms ook der dorps- of stadsgedeelten) onderling groter zijn dan deze tussen de enkelingen van een zelfde dorp, komt voort uit de gevoeligheid der taal voor de sociale schakeringen. Immers voor de meeste sociale aangelegenheden is de band tussen « geburen » onderling of verder nog ganse dorpen of steden, sterker dan deze tussen huisgenoten. Zie bv. het sociaal geconditioneerd verschijnsel bij uitstek, de mode. Huisgenoten kleden zich zus of zo, niet omdat de andere huisgenoten ook zo gekleed gaan, doch omdat de burens en dorpelingen dit nu ook dragen. Gehuchten, dorpsgedeelten of dorpen zijn om zo te zeggen de kleinste sociale eenheid in de maatschappij. Ze zijn in ieder geval een sterke eenheid, hebben veel gemeenschappelijke belangen, vertellen gemeenschappelijk nieuws, enz. Aan zulke sociale structuurschakeringen kan de taal niet weerstaan. Ieder dorp (gehucht, dorps- of stadsgedeelte) heeft dus zijn eigen taal, die in woorden, uitspraak en constructies verschilt van het omliggende. Sommige van die verschillen kent ongeveer iedereen; wanneer een vreemde in het dorp komt, hoort men alras: « Ge zijt toch niet van X.? » — « Neen, van Y. » — « Ik hoorde het dat ge niet van X. waart! »

Deze kleine dorpstalen heet men « dialecten »; ze zijn de kleinste groeptalen, en de meest werkelijke.

3. Vallen nu de dialecten (de dorpstalen) onder een grotere eenheid ?

Over het algemeen denkt men, in niet-taalkundige kringen, dat die dorpsdialecten zich wederom in grotere eenheden rangschikken. Zo zou men in Zuid-Nederland bv. de dorpsdialecten volgens provincies kunnen samenbrengen en aldus vier of vijf « grotere dialecten » onderscheiden : Westvlaams, Oostvlaams, Antwerps, Brabants en Limburgs. Indien men daardoor enkel wil beduiden dat deze dorpsdialecten bv. *in* West-Vlaanderen gesproken worden, dan is deze klassificatie louter geografisch en dus een groepering van practische aard. Doch men bedoelt er gewoonlijk meer door : men meent te weten dat alle dialecten die bv. in de provincie West-Vlaanderen worden gesproken, gemeenschappelijke taaleigenaardigheden hebben, die de dialecten uit de andere provincies niet zouden bezitten. Men meent dus dat deze indeling geen louter geografische doch een taalkundige indeling is.

Wat denken de taalkundigen hierover ? Vroeger werd nogal eens dezelfde zienswijze gehuldigd, doch de moderne dialectonderzoekingen hebben die gewijzigd ⁽¹⁾. Ziehier enkele vaststellingen voor Zuid-Nederland.

a) De meest opvallende taaleigenaardigheid van de dialecten uit West-Vlaanderen tegenover de ander dialecten, is dat zij in vele woorden een *i* of *u* (klank van « *uur* ») hebben waar de andere *ij* of *ui* gebruiken. Bv. *zwin* tegenover *zwijn*, *krigen* tegenover *krijgen*, *hus* tegenover *huis*, *krupen* tegenover *kruipen*, enz. Welnu, kleuren we bv. op een kaart van Zuid-Nederland alle plaatsen die *zwin* hebben in het rood, en deze die *zwijn*

(1) Cfr. GROOTAERS : *Inleiding tot de Taalkunde*, 1942, blz. 314.

gebruiken in het groen en doen we hetzelfde op een andere kaart voor *krigen* en *krijgen*, en op een andere voor *hus* en *huis*, enz. Indien we zo een twintigtal kaarten maken, dan stellen we vast :

dat die resp. groene en rode vlakken elkaar *nooit* precies dekken wanneer we de 20 kaarten op elkaar leggen, zelfs niet als we maar 2 kaarten op elkaar leggen ;

dat het verschil tussen het kleinste en grootste groene (of rode) vak van de 20 kaarten een afstand van enkele tientallen km. kan bedragen.

Daaruit volgt dat sommige dorpen, die voor hun uitspraak voor *zwiñ* wel tot de Westvlaamse dialecten zouden moeten gerekend worden, voor hun uitspraak voor *huis* NIET onder deze dialecten mogen gerekend worden; hieruit moeten we besluiten dat, enkel voor het « Westvlaams kenmerk » in de uitspraak van *ij* en *ui*, het « Westvlaams » een « grens » heeft die tientallen km. breed is.

b) Maakt men nu kaarten waarop men de « naamwoord-geslachten » van sommige woorden nagaat, dan komt men tot verbluffende vaststellingen als de volgende ⁽¹⁾ :

dat sommige woorden, bv. kalk, leem, marmmer, enz. in West-Vlaanderen onzijdig zijn tegenover alle andere dialecten ;

dat andere woorden zoals bv. kool, raam, enz. in West-Vlaanderen EN in Oost-Vlaanderen EN in Brabant EN in Antwerpen vrouwelijk zijn, doch in het grootste gedeelte van Limburg mannelijk ;

dat « machine » in West-Vlaanderen EN de helft van Oost-Vlaanderen vrouwelijk is en in de andere dialecten onzijdig ;

⁽¹⁾ Cfr. PAUWELS : *Geslacht der Substantieven in Zuid-Nederland*, 1938.

dat « sneeuw » in Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen vrouwelijk en op andere plaatsen mannelijk is; enz.

Kortom een verzamelkaart der geslachten van enkele tientallen woorden wordt zulk een netwerk, dat het reeds heel wat goede wil vraagt de grens van de Westvlaamse dialectengroep en de andere dialecten te ontdekken.

c) Maakt men nu « woordkaarten » d.z. kaarten waarop alle dorpen die bv. aan de vlinder een zelfde naam geven, een zelfde kleur krijgen, dan is het gewoonweg onmogelijk ook maar één woord te vinden dat en overal in West-Vlaanderen en nooit daarbuiten, gebruikt wordt.

Wil men nu met *alle* kaarten tegelijk rekening houden, ze allemaal op één verzamelkaart brengen door bv. al de omtrekken van ieder groen of rood vakje van iedere kaart alle op een enkele kaart te tekenen, dan krijgt men een kaart met een netwerk op, waar : ten eerste ieder dorp voor een of ander taaleigenaardigheid alléén staat, en waar ten tweede : geen twee dorpen (laat staan « alle » dorpen van een zelfde provincie) voor een paar honderd eigenaardigheden overeenstemmen.

Zoo kan men dus, eens dat men gaat rekening houden met een honderdtal taalelementen (de taal heeft er toch nog ontzaglijk meer) ONMOGELIJK een kaart tekenen waarop de « grenzen » of « grensgebieden » tussen de Westvlaamse en Oostvlaamse en andere dialecten nog op af te lezen zijn.

Doch, hoe is het dan mogelijk dat ieder die enige omgang gehad heeft met mensen uit andere provincies, toch onmiddellijk zeggen kan uit welke provincie een dialectspreker afkomstig is? Omdat hij zich hierin laat leiden door ENKELE UITSPRAAK-eigenaardigheden. Zulke bekende uitspraak-eigenaardigheden zijn o. a. : in West-Vlaanderen worden *ij* en *ui*, resp. *i* en *u* uitgesproken ;

een Limburger zegt *ich* in plaats van *ik*; een Brabander heeft een speciale klank voor de korte *i* en *u* in de woorden *ik* en *dus* bv., enz. Op grond van deze en dergelijke uitsluitend uitspraak-kenmerken brengt men de GANSE taal van iemand of van een dorp onder bij vier of vijf grote groepen.

Dus : *Enkele* meest *opvallende* taaleigenaardigheden (en meestal uitspraakverschillen) zijn de reden waarom men onze Zuidnederlandse dorpsdialecten in grotere eenheden indeelt. Doch « om een dialectkaart van ons taalgebied op wetenschappelijke gronden te ontwerpen, is de tijd nog niet gekomen »... (Wel) zal in een afzienbare tijd aan een geografische synthese (voor het Nederlands) kunnen gedacht worden, zo verzekert de directeur van de Zuidnederlandse Dialectcentrale, Prof. Dr L. Grootaers ⁽¹⁾.

4. De dorpsdialecten worden dan ten laatste toch gegroepeerd tot één taal.

Op grond van AL hun taaleigenaardigheden kunnen de dorpsdialecten niet in grotere eenheden gegroepeerd worden; ze kunnen dat wèl min of meer als men alleen enkele opvallende (meestal phonetische) eigenaardigheden als basis neemt, zonder op de talloze andere taalelementen te letten. Nu zetten we een laatste stap : alle dorpsdialecten van het ganse Nederlands-sprekende gebied bv., hebben toch wel een duidelijke taaléénheid tegenover de omliggende vreemde talen ? Dat men talloze varianten heeft bij de dorpsdialecten onderling, is nog aan te nemen, doch dat men tussen Nederlands en Duits, Nederlands en Frans, Nederlands en Engels geen duidelijke grens zou hebben... waarom spreekt men dan van Nederlandse, Duitse, Franse en Engelse TALEN ?

(1) Cfr. o. c., blz. 314.

Wanneer men bv. te voet van Hasselt naar Aken en Keulen zou lopen, zou men dan niet merken wanneer men de Duitse *taal*grens overschrijdt? *Nee*n. Indien men natuurlijk enkel let op de dorpsdialecten en niet op het Algemeen Beschaafd Nederlands en het A. B. Duits (Hoogduits). Ook voor de dorpsdialecten ten oosten en ten westen van de Nederlands-Duitse rijksgrens kan men hetzelfde vaststellen als voor de dialecten binnen één rijksgebied. Namelijk: indien men rekening houdt met een honderdtal taalelementen (laat staan met ALLE taalelementen), kan men niet meer de « grenzen » of « grensgebieden » van de taalkaarten aflezen.

Doch nu zal de lezer het toch wat al te kras vinden: « hoort iedereen niet duidelijk wanneer iemand Duits spreekt of Nederlands? » Wie Duits kent, hoort natuurlijk aanstonds wanneer iemand Hoogduits (A. B. Duits) praat, doch hoort men dat nog als die persoon een Rijns dialect praat? Wellicht ook wel, doch dan steunt men op ENKELE UITSPRAAK-eigenaardigheden die men weet in het Hoogduits aan te treffen. Doch welke ogen zou onze Zuidnederlander dan niet opzetten wanneer hij iemand uit Belgisch-Limburg *dezelfde* uitspraak-eigenaardigheden in zijn dialect hoorde uitbrengen; of wanneer hij een Noordduitser in zijn dialect « appel, peerd, ik ook kom mee » hoorde zeggen, in plaats van « Apfel, Pferd, ich auch komme mit »!

Er bestaat een taalgrens tusschen het A. B. Nederlands en het A. B. Duits (Hoogduits). Zulke grens valt normaal min of meer samen met de rijksgrenzen omdat deze laatste er de oorzaak van zijn: in alle scholen van het rijk wordt dezelfde taal onderwezen, en meestal beschouwen alle bewoners van het rijk hetzelfde A. B. als *HUN* eigen taal, verschillend van deze der rijksburen. Doch tussen de dorpsdialecten rond de rijksgrenzen kan men, steunende op een paar erg opvallende

(gewoonlijk phonetische) kenmerken, enkel een min of meer subjectief grensgebied onderscheiden.

Soms echter is er nog iets meer. Soms bestaat (of bestond er vroeger) een of andere extra-linguistische factor die het verkeer tussen de dorpen onderling jarenlang belemmerde en aldus de taalverschillen onderlijnde. (Een gewone rijksgrens is reeds zulk een factor, doch meestal van te jonge datum om de uitwerking ervan te laten merken.) Indien de dorpsbewoners zich van deze verschillen bewust werden, kwamen deze wellicht hun « stambewustzijn » en « verschil in volk » met de andere dorpen versterken. Daar de taal zeer gevoelig is voor zulke sociale toestanden, werden dan ook de « grenzen » daardoor scherper en kan men er wèl een « grensgebied » tussen de dorpsdialecten onderscheiden. Zulke scherpe « grensgebieden » heeft men in West-Europa reeds hier en daar kunnen vaststellen (zie verder). Doch altijd gaan deze grenzen maar op voor *enkele* (tientallen?) taalelementen, terwijl voor de honderden andere geen scherper grensgebied te bespeuren valt dan tussen de dorpsdialecten binnen één rijksgebied.

DUS: Wanneer men een groot aantal dorpsdialecten onder één « taal » samenbrengt, steunt men:

- a) immer op de « omgangstalen » (de A. B.-talen);
- b) soms op grensgebieden die door een extra-linguistische factor veroorzaakt werden (een voor oningewijden niet vermoede factor);
- c) op ENKELE (meestal uitspraak-) taalelementen die de dorpsdialecten rond de grenzen van deze over de grenzen onderscheiden, terwijl de andere gemeenschappelijke taalelementen niet in acht genomen worden.

Noot: Enkele extra-linguistische factoren.

De extra-linguistische factoren kunnen zeer uiteenlopend van aard zijn, doch ze hebben immer in hoofdzaak

hetzelfde gevolg: ze belemmeren of beletten het « verkeer » tussen sommige dorpsdialecten. Een paar voorbeelden:

a) De Frans-Nederlandse taalgrens in België.

De « grens » tussen de Nederlandse en Waalse dialecten is door een extra-linguistische factor veroorzaakt. Doch laten we eerst alle dubbelzinnigheden uit de weg ruimen: Wie hier in het land over de taalgrens loopt, hoort aanstonds dat hij een taalgrens over is. Doch in hoofdzaak gebeurt het omdat hij dan niet de Waalse dorpsdialecten hoort, doch het A. B. Frans. Over zulk geval hebben we het dus niet. We veronderstellen dat men immer aan beide zijden van de « taalgrens » *dialectsprekers* hoort. Ook dan nog hoort men het wellicht, doch veel minder. Immers vele woorden van de Nederlandse dialectsprekers zouden de vreemde al als Waalse woorden voorkomen, of vice versa, reeds in het Waals gebied zijnde, zal hij nog woorden horen die hij als Nederlandse zal herkennen. Het is dus wederom een valse veronderstelling te denken dat *alle taalelementen* plots aan die grens veranderen. Men heeft dus wederom een « grensgebied » dat vele kilometers breed is. Doch wat tenslotte toch snel de indruk verwekt dat men over de grens is, zijn wederom uitspraakgewoonten, zoals accent, andere uitspraak van de klinkers door de Waalse dialectsprekers, enz. Kortom, al is hier de « taalgrens » ook werkelijk een « breed grensgebied », toch is de grens veel scherper dan tussen de Nederlandse of Waalse dorpsdialecten onderling. M. a. w. moest men een honderdtal taalelementen én in de Nederlandse én in de Waalse dorpsdialecten nagaan, en ze op een kaart van België brengen, dan zou er een hele bundel lijnen lopen op de « taalgrens », al zouden wederom andere lijnen de taalgrens niet volgen. Zo bv. loopt de lijn boven dewelke men in

een vraagzin het onderwerp na het werkwoord plaatst, tot onder Parijs, zodat zelfs in het Beschaafd Frans (het Frans van Parijs) men dezelfde constructie heeft : « *vient-il ?* », constructie die specifiek Germaans is.

De extra-linguistische factor, die deze scherpe grens veroorzaakte, is de volgende : Op de huidige taalgrens ongeveer lag de grote Romeinse heirbaan Boulogne-Keulen, bezet met versterkte kampen. Toen de Germaanse volken het Romeins imperium binnen vielen en de Rijn grens overstaken, werd deze heirbaan een tweede verdedigingslinie voor de Romeinen. Ook deze doorbraken de Germaanse volken in 406 en veroverden een groot deel van Frankrijk. Doch terwijl de streken boven de heirbaan vol liepen met Germaanse stammen, waren er maar weinige stammen die in het tweede stadium van de oorlog hun soldaten voorbij deze heirbaan volgden en zó werd dit laatste gebied niet volledig gegermaniseerd, vooral omdat ook de romanisering daar te grondig was geweest. Aldus begonnen zich van 406 af twee gebieden af te tekenen : een volledig gegermaniseerd gebied ten Noorden van de heirbaan Boulogne-Keulen, en een licht gegermaniseerd, doch over het algemeen volledig geromaniseerd gebied ten Zuiden van die linie. De Nederlandse dialecten stammen van de Germaanse af en de Waalse van de Romaanse met tamelijk heel veel Germaanse invloed ⁽¹⁾.

b) De Nederlands-Engelse taalgrens.

De grens tussen de Engelse en de Nederlandse dialecten heeft de zee als extra-linguistische factor; geen wonder dat deze grens dan ook scherp is afgebakend, en dat dus iedereen duidelijk het verschil zou horen tussen de Westvlaamse kustdialecten en de Engelse Oostkust-dialecten. Nochtans is zelfs ook hier een

⁽¹⁾ Cfr. GROOTAERS, *o. c.*, blz. 307.

« grensgebied » te constateren : wederom veranderen niet *alle* taalelementen eens dat men het Kanaal oversteeckt. Zo bv. is het gebruik van het werkwoord « doen » gemeenschappelijk Zuidnederlands (vooral in West-Vlaanderen) en Engels. Bv. « hij zegt dat » — « hij en *doet* », « he says so » — « he *does* n't »; of nog : « het gaat niet goed » — « 't *doet* », « it does not go well » — « it *does* ».

5. Mag men niet zeggen dat men met eenzelfde taal te doen heeft, wanneer alle dialectsprekers elkaar kunnen verstaan ?

Dit criterium wordt dikwijls in Afrika aangewend en ook in de taalkunde maakt men er soms gebruik van.

Wederom is dit criterium zeer gemakkelijk aan te wenden om de « omgangstalen » uit elkaar te houden. Het is duidelijk dat een Nederlands (A. B. N.)-sprekende Hoogduits- of Frans-sprekenden niet verstaat.

Doch dit komt ook tussen de dialectsprekers van eenzelfde taalgebied voor. Zo bv. verstaat een Limburger en zelfs een Brabander een West-Vlaming niet indien ze allebei « zuiver » dialect spreken. Daarentegen zullen vele Limburgers wél het dialect van sommige Rijnlanders verstaan.

Practisch kan men zeggen : een dialectspreker verstaat een ander dialectspreker minder en minder naarmate de beide dialecten geografisch verder van elkaar verwijderd zijn; en de moeilijkheid om elkaar te begrijpen vermeerderd nog in de mate dat de dialectsprekers weinig of nooit hun taalmilieu verlieten, weinig of nooit met andere dialectsprekers in aanraking kwamen. Dit laatste is zo waar, dat het redelijk gemakkelijk gebeuren kan dat zulke « strikt ééntalige » (versta : één dialect) dialectsprekers zelfs geen A. B. Nederlands verstaan.

Die dialecten, waarvan de sprekers elkaar kunnen wederzijds verstaan, als één taalgebied beschouwen

met uitsluiting van alle andere dialecten, is dus een zeer gevaarlijk criterium. Het is wat al te rekbaar en moet daarom met uiterst grote voorzichtigheid worden toegepast.

B. — DE TOESTAND IN AFRIKA.

We zijn nogal lang blijven stilstaan bij de toestand in onze eigen streken omdat we aan de ene kant menen dat het nodig is deze toestand goed te zien (we kennen immers toch veel beter de taalverhoudingen in onze streken dan in Afrika!), en omdat we aan de andere kant immer ondervonden hoe deze dingen voor « niet-taalkundigen » totaal onbekend terrein zijn. Doch na al het voorgaande hopen we dat het nu voor iedereen duidelijk is dat men overal, en dus ook in Afrika — ten minste grotendeels — dezelfde toestand zal aantreffen die we hier in onze streken vonden.

1. Zo zal het ook bij de Zwarten waar zijn dat geen twee personen precies dezelfde taal spreken, en dat deze individuele taalverschillen practisch mogen verwaarloosd worden. Daarentegen zullen de verschillen tussen de dorpen onderling sterk genoeg zijn om op grond van deze verschillen werkelijk te kunnen spreken van dorpsdialecten. In Afrika is het wellicht meermalen het geval dat enkel een « groep dorpen » tegenover een andere « groep dorpen » merkbare taalverschillen vertoont, omdat de Zwarten (vroeger ten minste) tamelijk gemakkelijk hun dorpen splitsen, wat in onze streken niet het geval is. Of men dorpsgedeelten, of dorpen, of « dorpengroepen » als één taalkundige éénheid moet aanzien, zal in Afrika, evenals hier, afhangen van de sociale structuur der dorpen of « dorpengroepen »; vooral daar waar enkele dorpen het sterk bewustzijn hebben tot één stam te behoren, kan de taalkundige eenheid steviger zijn. Kortom, ook in Afrika zal het waar zijn dat « dorps-

talen » (of « dorpengroep-talen » de kleinste taalkundige eenheid uitmaken.

2. Voor onze streken hebben we gezien dat de dorpsdialecten NIET in « grotere streekdialecten » kunnen gegroepeerd worden, tenzij men uitsluitend op ENKELE OPVALLENDE gemeenschappelijke trekken (meestal uitspraak-verschijnselen) steunt, en alle andere taalelementen verwaarloost. Daarom kan men wetenschappelijk gesproken geen « dialecten en onderdialecten » onderscheiden. Ook in Afrika zal zulks het geval zijn, en kan men — wetenschappelijk — enkel van « dorpstalen » spreken. Doch zou men in Afrika op grond van OPVALLENDE taaleigenaardigheden grotere dialectgroepen kunnen onderscheiden? Hier moeten we eerst en vooral opmerken dat de *Blanken* soms wel gemeenschappelijke trekken tussen de dorpsdialecten onderscheiden, doch deze trekken worden daarom niet door de *Inlanders* zelf als gemeenschappelijke trek van twee of meer dialecten opgemerkt en dan hebben deze waarnemingen enkel waarde in zover ze nauwkeurig een of ander taalelement in ALLE dorpsdialecten vastleggen; m. a. w. wanneer een opvallende eigenschap van verscheidene dialecten werkelijk grondig en nauwkeurig werd onderzocht, dan is dit *één element* dat kan dienen voor de WETENSCHAPPELIJKE indeling der dorpstalen. Doch het geeft *geen* SUBJECTIEVE indeling der dialecten (zoals bij ons bv. « Westvlaamse en Oostvlaamse dialecten ») of het moet door de INLANDERS opgemerkt worden. Wij, Nederlanders, kunnen onze dorpsdialecten, op grond van enkele *ons* opvallende eigenschappen, in een SUBJECTIEVE indeling onderbrengen, bv. Westvlaams, enz.; doch moest bv., een Chinees onze dialecten op grond van enkele voor *hem* opvallende eigenschappen indelen, dan zou die indeling er waarschijnlijk gans anders uitzien; hij zou bv. onze dorpsdialecten in twee « grotere dialect-

groepen » kunnen indelen : de dialecten die een *h* uitspreken en deze die geen *h* uitspreken. Dus een SUBJECTIEVE indeling moet gebeuren door de Inlanders zelf of anders heeft ze geen waarde. Men heeft nog maar zelden zulke subjectieve indelingen (door de Inlanders zelf opgemerkt) in Belgisch-Kongo beschreven. Ze bestaan zeker ⁽¹⁾, doch men moet er de aandacht op vestigen en niet tevreden zijn met wat wij als taaleigenaardigheden opmerken.

3. Kan men in Belgisch-Kongo reeds verscheidene dorpsdialecten tot één taal groeperen ?

Deze vraag krijgt een dubbel antwoord naar mate men steunt :

a) Op het verspreidingsgebied van twee « *omgangstalen* », zoals Nederlands en Duits in onze streken; (het antwoord hierop wordt duidelijk uit wat we verder zullen zeggen over de omgangstalen in B.-K.

b) Ofwel op *bundels isoglossen* die, wetenschappelijk vastgelegd, verscheidene dorpsdialecten van andere door een « grensgebied » scheiden. Zeker bestaan er zulke grensgebieden in Afrika en in Belgisch-Kongo; de knoop zit hem enkel hierin dat men ze moet ontdekken.

1. Vóór een paar jaar hadden we de gelegenheid er op te wijzen dat er, ongeveer op de hoogte van de Kasairivier, een redelijk scherp grensgebied loopt dat de talen van het Noorden scheidt van deze van het Zuiden ⁽²⁾. We bemerkten dat deze grens opging voor verscheidene uitspraakverschillen, nl. :

1. labiale consonant tegenover « niet-labiale » consonant

⁽¹⁾ Op bijzondere wijze wordt hierop de aandacht gevestigd in de studie van Percy DE WITTE : *Taalstudie bij de Basakata* (persklaar).

⁽²⁾ L. B. DE BOECK : *Premières applications de la géographie linguistique aux langues bantoues* (1942).

vóór *û*; cfr. de woorden: -dedû, ng'ogû, makûta, -kûpa en -kûmu;

2. sisklank tegenover « niet-sisklank-consonant » vóór *i*; cfr. de woorden: -gikî, -g'edî, -kadî, -kodî, -budî, -kingo;

3. consonant *k* tegenover consonanten *x*, *h*, « nul-consonant »; cfr. -kati, -kadî, ku-, -g'uki, ki-;

4. klinker *i* tegenover klinker *e* in de woorden met *i*; -ti, -bi, -dimi, -tima, -k'i, -kumi;

5. klinker *u* tegenover klinker *o* in de woorden met *u*; -kunî, -gudu, ku-, -tu.

De kaarten, die we hierover konden opmaken, geven een goed beeld van het uiteenlopen der verscheidene isoglossen van een grensbundel; de uiterste grenzen liggen enkele honderden km. van elkaar. Moest ons materiaal — dat niet van het beste was — nauwkeuriger en omvangrijker worden, dan zou de grensbundel natuurlijk nog duidelijker afgetekend zijn. Doch de kaarten waren in ieder geval voldoende om duidelijk een « grensgebied » naar voren te brengen, dat ongeveer als middellijn een denkbeeldige lijn van Leopoldstad tot Alberstad heeft. De grammatica's, die tot hiertoe gepubliceerd werden, laten ook duidelijk zien dat er grammaticale isoglossen door het grensgebied lopen. Dit is des te meer treffend daar er maar enkele talen uit dat gebied een grammatica of grammaticale schets bezitten ⁽¹⁾. Ook, voor zover we nu over tonologische gegevens beschikken, ligt er een tonologische grens in dat gebied. Tevens schijnen de talen boven dat grensgebied geen semantische lengte te bezitten, wèl twee variëteiten van *e* en *o* met semantische functie. In het Zuiden daarentegen is er wèl een quantitatief accent met semantische functie en geen twee *e* en *o* variëteiten met semantische functie. Zo behoren, voor deze twee phonologische feiten, Nkundo,

(1) Hierin is de spraakkunst van het Kosakata door E. P. Percy DE WITTE dan een flinke aanwinst.

Ntomba, Konda, Ngala, Ngombe, Tswa, Duala, Yaunde, Basa, Bakoko en Kundu tot de noordelijke talen, en tot de zuidelijke behoren : Tshiluba, Kiluba, Lamba, Ila, Bemba en Kongo ⁽¹⁾.

Al deze reeds vastgestelde verschillen — en de vele vermoede — tussen de talen ten Noorden en ten Zuiden van het grensgebied, zijn zo talrijk dat ze voor iedere taalgeograaf duidelijk de werking van een extra-linguistische factor postuleren. Misschien lukt het van taalkundige zijde uit deze factor nog nauwkeuriger te omschrijven, eens dat men over betere documentatie beschikt, doch daar de ethnologen hier in deze streek een duidelijke culturele grens zien, worden de vermoedens hierdoor reeds bevestigd.

2. Wellicht komt men in het Noorden van Belgisch-Kongo eens tot een duidelijk *grensgebied* tussen de Soedan- en de Bantoetalen. De grenzen, die hiervoor aangegeven worden ⁽²⁾, komen immer uit dezelfde bron : het zeggen der missionarissen, kolonialen en Inlanders (?). Deze bestempelen dan waarschijnlijk de dorpen als Soedanees of Bantoe op grond van een « Gesamteindruck » of van enkele ethnologische en hier en daar wellicht ook taalkundige feiten. Doch we kunnen ons niet ontdoen van de indruk dat die taalkundige feiten ook een « Gesamteindruck » zijn. Dat die grens zó haarfijn en scherp zou kunnen getrokken worden dat men ze door één enkele duidelijke lijn kan voorstellen, vinden we eenvoudig verbazend. We menen dat, indien men de grenzen voor enkele tientallen taalelementen zou onder-

(1) Meegedeeld door E. P. L. STAPPERS, c.i.c.m.

(2) Cfr. BURSENS in K-O/I/33; VAN BULCK : Verslag der zittingen v/h Kon. Kol. Instituut VI/1/blz. 109.

zoeken, men snel niet meer tot een *grenslijn* maar tot een *grensgebied* zou komen ⁽¹⁾.

Persoonlijk hebben we reeds — enkel in gepubliceerd materiaal — bij tal van grammaticale feiten opgemerkt dat de zg. « specifieke soedan-constructie » tot ver ten Zuiden van die « Soedan-Bantoe-grens » loopt, en dat vice versa, vele zg. « specifieke Bantoe-constructies » tot ver boven die grens komen. Een paar voorbeelden maar : *a.* In de Soedantalen vlak boven de « Bantoe-grens » heerst meestal de genitief-vooropstelling, bv. in het Ngbandi, Zande (meestal), Banda (soms), enz. Welnu, ook in de noordelijke Bantoetalen vonden we sporen van een genitief-vooropstelling. Zo in het Lebeo, Nkundo, Ntomba, Duala, Nkosi, Ngombe. *b.* Is het causatiesuffix van het Zande « -isa » (en misschien ook -nzi van het Ngbandi) geen « Bantoe-kenmerk » ?

Kortom we kunnen niet aannemen dat de grens die men soms opgaf tussen de Soedan- en Bantoetalen in Belgisch-Kongo, een uitsluitend taalkundige grens is, d.w.z. enkel gebaseerd op taalkundige feiten. Verder menen we dat, eens dat men zich uitsluitend aan taalelementen zal houden, men daar wél een grensgebied doch geen grenslijn zal kunnen aangeven; de oorzaak van dit grensgebied zal dan wederom een extra-linguistische factor zijn, zoals het steeds het geval is.

Dus : In Belgisch-Kongo kan men reeds twee grensgebieden aannemen tussen de verscheidene dorpsdialecten, die wetenschappelijk te verantwoorden zijn.

⁽¹⁾ Omdat niemand dit ter plaatse op deze manier onderzocht heeft, daarom alleen, heeft o. i. de prijsvraag die door dhr. DE JONGHE in 1930 en nogmaals in 1935 werd uitgeschreven, nimmer een bevredigend antwoord gekregen. Prof. BURSENS spreekt voorzichtig van een « taalgrens, voor zover wij hier niet van min of meer brede gebieden met twee of meer taallagen moeten gewagen ». *Kongo-Overzee*, I, blz. 34.

Doch nu reeds de synthese te maken en te zeggen dat in B.-K. alle dorpsdialecten in 3 groepen kunnen ondergebracht worden, lijkt nog wat voorbarig. Het klinkt ten andere, in zuiver dialectologisch opzicht, heden ten dage reeds wat onverantwoord nog over « dialectgroepen » te spreken, zelfs hier bij ons in Zuid-Nederland!

4. Nu moeten we nog antwoorden op de vraag : « Geldt in Belgisch-Kongo het criterium van het « wederzijds verstaan der dialectsprekers » om grenzen tussen de verschillende dorpsdialecten aan te geven ? »

Sommige auteurs halen dit criterium aan. Bv. P. Hulstaert in *Anthropos*, 1934, blz. 75 : « Le Lonkundo-Lomongo proprement dit est une seule langue. Les différences dialectales sont relativement petites... De ce fait, les indigènes n'ont aucune difficulté à se comprendre à n'importe quelle tribu qu'ils appartiennent ». We zeiden reeds vroeger dat dit criterium met grote omzichtigheid moet worden aangewend. Alles zit hem in « *aucune difficulté à se comprendre* ». En zeggen dat Limburgers en Brabanders en West-Vlamingen wel moeilijkheden hebben om elkaar te verstaan! We zien eigenlijk niet in dat men het criterium voor iets anders kan gebruiken dan om grosso modo de GRAAD van afwijkingen van de dialecten onderling aan te geven. Zwarten van de omliggende dorpen verstaan elkaar wel, van verder afgelegen dorpen zullen elkaar wel iets minder makkelijk verstaan; van nog verder gelegen dorpen zullen het nog moeilijker hebben, enz. Meer kan men met dat criterium niet uitrichten. Onmogelijk dus te zeggen « omdat ze elkaar verstaan, behoren ze tot dezelfde taalgemeenschap ».

OPMERKING : Het is onmogelijk iedere passus uit de literatuur over de « Kwestie der negertalen in Belgisch-Kongo », die betrekking heeft op de stof welke we in dit hoofdstuk hebben behandeld, aan te halen en te bespre-

ken. Enkele kanttekeningen op de lezing van Prof. Van der Kerken in het Koloniaal Instituut op 19 Juni 1944, die ex-professo over deze dingen handelde, mogen hier dan volstaan.

Het is duidelijk dat de indeling « sous-dialectes, dialectes et langues indigènes » die hij opgeeft, grotendeels steunt op ethnologische feiten. Zo zegt hij : « sous-dialecte : le langage parlé par un petit groupe, correspondant souvent à la tribu, à la sous-tribu, au groupe de clans ou au groupe de villages » (blz. 235). We zijn het met hem eens dat de « dorpengroepen, klangroepen », hun eigen dialect kunnen hebben; de kleinste sociale eenheid in Belgisch-Kongo in die streek, zal wel haar eigen taaleigenaardigheden hebben; doch dat die zo maar altijd zou overeenkomen met de stamgroepering die op ethnologische grondslag rust (of anders op wat ? op stamtradities ? zijn deze laatste zo klaar en duidelijk vastgesteld voor al de volken die in de lezing worden opgesomd?), dat ware... te schoon om te geloven. Erger toch vinden we het dat hij een groepering van « sous-dialectes » aanneemt, die dan « dialecte » heet, die wederom dikwijls met een « peuplade » zou overeenkomen. Nog erger dat « une langue » met een « ethnie, constituée par diverses peuplades » zou overeenkomen. Indien al deze indelingen van « sous-dialectes, dialectes, langues » als TAALKUNDIGE eenheden bedoeld zijn, dan kunnen we daar niet mede instemmen; doch indien Prof. Van der Kerken enkel wil beduiden dat *hij* (met vele missionarissen en koloniale) door die drie termen « de taal » van een ethnie, volksstam of klanggroep bedoelt zonder in de verste verte maar te beweren dat dit op taalkundige feiten steunt, dan is daar niets op aan te merken, tenzij dat dit een ongelukkige verwarring moet stichten... zoals reeds veel gebeurd is.

II. — OMGANGSTALEN.

Indien er over de verhouding van dialecten en talen vele onjuiste begrippen de ronde doen, dan is dit nog meer waar voor de « omgangstalen ». Daarom gaan we ook hier eerst eens kijken naar onze streken.

A. — IN ONZE STREKEN.

1. In elk taalgebied zijn er zeer lange tijd niets anders dan dialecten.

De taalwetenschap heeft het nog niet zover gebracht dat ze ons met zekerheid kan vertellen hoe de dorpsdialecten, bv. hier in het Nederlands gebied, die van één taal (versta : taal van één sociale groep, dialect) komen, zich nu precies tot al deze verscheidenheden hebben ontwikkeld. Men weet wel welke de condities en factoren zijn die daarin een rol spelen, doch hoe deze zich in werkelijkheid voor een bepaald gebied hebben uitgewerkt, kon men nog niet achterhalen. De huidige dialectverschillen gaan terug — mits rekening te houden met een taalevolutie van 15 eeuwen — tot de verschillen der « Westgermaanse dialecten », de taal der Friezen, Franken en Saksen, drie Germaanse volksstammen, die in de IVe eeuw onze streken veroverden. Zo zien we dan reeds van de IVe eeuw af « dorpsdialecten » in ons taalgebied. Ze bleven er naast elkaar voortleven zonder vérgaande invloed op elkaar uit te oefenen. Zelfs toen men in de XIIe en XIIIe eeuw de taal ging schrijven, schreef men « dorpsdialect ». Weliswaar gebruikten de schrijvers toen reeds opzettelijk woorden uit andere dialecten om hun werken ook voor andere dialectsprekers genietbaar te maken, toch verder kwam men niet. Dit bleef zo tot in de XVIIe eeuw. We kunnen dus vaststellen dat er meer dan 15 eeuwen lang niets anders bestond dan « dorpsdialecten » — de zeer kleine kring

van geleerden die het Latijn gebruikten, niet te na gesproken. Hetzelfde kan men voor alle taalgebieden in West-Europa vaststellen. Zo is het Engels bij zijn dorpsdialecten gebleven tot in de XVe eeuw, het Duits tot in de XVIe, het Frans tot in de XVe, het Spaans tot in de XIIIe, enz. ⁽¹⁾.

2. Ontstaan van de « omgangstaal ».

Rond het einde der middeleeuwen ontstaan er zowat in alle landen « omgangstalen ». Het gebeurt immer op dezelfde wijze : één DIALECT krijgt tengevolge van *extra-linguistische factoren* zulk groot overwicht over de andere dialecten, dat het zich overal verspreidt en zich langzamerhand overal als cultuurtaal gaat vastzetten, naast de in de volksmond voortlevende dorpsdialecten.

Het zijn dus *extra-linguistische factoren* die de oorzaak zijn dat de verspreiding begint én voort blijft duren. We kunnen zelfs twee groepen in die extra-linguistische factoren onderscheiden : degene die de verspreiding van een omgangstaal verwekken, en degene die de verspreiding werkelijk uitvoeren. De eerste, zij die de verspreiding van een omgangstaal verwekken, zijn met één woord te kenmerken : de behoefte aan een verkeersmiddel, aan een door iedereen verstaanbare taal; deze nood wordt gevoeld omdat de betrekkingen met « andere dialectsprekers » innig geworden zijn. De factoren der tweede groep, zij die voor de werkelijke verspreiding van de omgangstaal zorgen, zijn steeds velerlei; voor de omgangstalen hier in West-Europa zijn de schrijftaal en de uitvinding der boekdrukkunst wellicht de belangrijkste geweest.

Het *dialect* dat tot omgangstaal zal verheven worden, is steeds een « doodgewoon » dialect, de taal van de

⁽¹⁾ Cfr. VENDRYES : *Le langage*, 1921, blz. 308, seq.

kringen die de economische, politieke en culturele leiding hebben. Diegenen die het sociaal overwicht hebben, naar wie men opkijkt, die de toon aangeven, worden « na-geaapt », ook in taalkundig opzicht. (De taal is zeer gevoelig voor de sociale verschijnselen, evenals... de mode.) « Wiens brood men eet, diens woord men spreekt » heeft aldus hier een geheel letterlijke betekenis gekregen.

Zo bv. voor de Nederlands-sprekende gewesten was sedert de XVIe eeuw de « provincie Holland » een leidende rol gaan spelen. Dit gewest had zich vrijgevochten, het werd een zee- en koloniale mogendheid van de eerste rang; het werd een economisch centrum en ook een cultureel centrum dat zijn invloed uitstraalde op de omringende gewesten. Het dialect van Holland was op weg om de algemene Nederlandse taal te worden. In de XVIe eeuw ontstonden in de Hollandse steden de rederijderskamers die door uitgeweken Zuidnederlanders werden opgericht en die veel invloed hadden op het taalgebruik. In de XVIIe eeuw geven de grote schrijvers, vooral Hooft en Vondel aan Amsterdam het overwicht in zake taal. De Hollandse kanselarij gebruikt « het Hollands dialect » als officiële taal, en de Statenbijbel — een gewichtig boek voor Protestanten — wordt in 1637 vertaald in een overwegend Hollandse taal. Op het einde van de XVIIe eeuw wordt geen ander dialect meer *geschreven* in Noord-Nederland en op het einde van de XVIIIe eeuw wordt het overal door alle Noordnederlanders aangezien als hun (culturele) « moedertaal ». In Zuid-Nederland vond het geen ingang omdat de breuk tussen Noord en Zuid sociaal gesproken volledig was : een politieke en godsdienstige kloof. De korte vereniging van 1815 tot 1830 was het begin van een nieuw tijdstip waarin de culturele betrekkingen immer intenser werden. Nu weet iedere Zuidniederlander even-

goed als zijn Noorderbuur dat zijn (culturele) « moedertaal » diezelfde omgangstaal is ⁽¹⁾.

Het Algemeen Beschaafd Nederlands is dus voor de meeste Nederlanders, zeker voor ongeveer alle Zuidnederlanders, een « tweede taal »; d. i. ze leren thuis hun *echte* moedertaal, nl. hun dorps- of stadsdialect. Eens op de schoolbanken wordt hun geleidelijk het erfgoed van de Nederlandse cultuur, de wetenschappen en de kunst in een *andere* taal — die ze dus moeten aanleren — bijgebracht. Zo kunnen ze dan in het later leven « tweetalig » blijven, in het openbaar gebruiken ze het A. B. N. en in de huiskring het gezellige dialect. Dit is vrijwel de toestand waarheen men in Zuid-Nederland op weg is. Doch het kan ook gebeuren, vooral bij gestudeerden, dat in het verdere leven het « dorpsdialect » minder en minder gebezigd wordt en zelfs geheel in onbruik raakt. Die mensen zijn dan natuurlijk opnieuw ééntalig aan het worden, ze kennen nog enkel het A. B. N., de omgangstaal. Dit gebeurt o. a. in Noordnederlandse steden en vooral in Frankrijk.

Het is natuurlijk ook mogelijk dat het onderwijs in het dorpsdialect wordt gegeven (zo gebeurt het nog zeer veel in Zuid-Nederland), of dat, eens dat de kinderen de school verlaten hebben, het A. B. N. weer in onbruik geraakt. Dit laatste komt wellicht minder voor. Immers, in die streken waar een omgangstaal zover is doorgedrongen dat ze overal als schooltaal in gebruik is, zal ze wel zó hoog in aanzien staan dat iedereen, die enigszins gestudeerd heeft, niet zal nalaten deze taal in het openbaar te gebruiken.

Eindelijk zijn er nog mensen die « vanaf de moederschoot » niets anders te horen kregen dan de A. B. taal. Deze mensen zijn dan en blijven ééntalig (daar-

(1) Cfr. Dr J. L. PAUWELS : *Ontstaan v/t A. B. N.* Nieuw-Vlaanderen, VIII/32.

gelaten of ze later een vreemde taal aanleren). Het A. B. N. is dan kortweg hun « moedertaal » in de strengste zin.

3. Verkeerde opvattingen.

In onze streken menen velen nog dat de dialecten een eenvoudig foutieve vorm zijn van de omgangstaal. Deze is volgens hen de « goede » taal, die... ten allen tijde bestond en waartegen minder ontwikkelden of zelfs iedereen... van nature uit zondigt. Voor hen zijn de dialectische eigenaardigheden iets verkeerd waarmee men, om zo te zeggen, geboren wordt en dat door opvoeding en onderwijs moet « afgeschaafd » worden, wil men een beschaafd mens worden. Na al het voorgaande hoeven we bij deze opvatting niet langer stil te blijven; we hopen dat de lezer zelf ze al te « dwaas » zal vinden.

Doch, vooral met betrekking tot de toestanden in Afrika, zijn er nog andere opvattingen te horen. Zo hebben we eerst de (nu geheel verouderde, hopen we,) opvatting, dat de brabbeltaaltjes van de Zwarten gewoonweg « geen taal » zijn, dat er geen orde noch regelmaat in zit, « dat ze geen spraakkunst zouden hebben », enz. De « omgangstaal » zou dan niets anders moeten zijn dan « een regelen en schaven » van die brabbeltaaltjes. Vindt de lezer niet dat deze opvatting verward is met de vorige? Ze is in ieder geval even onbegrijpelijk.

Nog meer verspreid is echter de opvatting dat de omgangstaal, die bij de Zwarten zou moeten ontstaan, een « uitgelezen verzameling en gelijkmaking van de dialecten » zou moeten zijn. Ook dit is natuurlijk verkeerd. Nergens is de « omgangstaal » een keuze geweest uit verscheidene dialecten. Wel werden ook woorden uit andere dialecten gekozen, doch, ten eerste, werd deze keuze gedaan door degenen die de « omgangstaal-in-

wording » als hun moedertaal hadden, en *ten tweede*, indien die keuze soms bewust en opzettelijk gebeurde, dan is toch, in veruit de meeste gevallen, het feit dat een omgangstaal elementen uit verscheidene dialecten bezit, NIET te danken aan opzettelijke keuze, doch aan de omstandigheid dat er vele mensen met andere dialecten, onder de « omgangstaal = moedertaal » — sprekers leefden, toen de omgangstaal « ontstond ». Zo bv. is de Zuidnederlandse (Brabantse) inslag in het A. B. N. te danken aan de vele Zuidnederlanders die naar Amsterdam en Holland uitgeweken waren. *Ten derde* mag men toch nooit uit het oog verliezen dat meer dan 99 % van de taal-constructies totaal ONBEWUST zijn, zodat de « moedertaal-sprekers » niet eens zouden kunnen kiezen, moesten ze willen.

OPMERKING : Iets over de Terminologie.

Het is hier wellicht niet overbodig nogeens de nadruk te leggen op de verscheidene benamingen van de « omgangstalen » en op andere namen, die er mede kunnen verward worden.

OMGANGSTAAL = *Algemeen Beschaafd*, of zelfs = Nederlands, Frans, (al bedoelt men dikwijls met Nederlands bv. én omgangstaal én alle dialecten tezamen).

Litteraire taal : indien door literaire taal verstaan wordt dat er boeken geschreven worden in die taal, dan is zij daarom nog niet altijd = A. B. Men kan ook in dialect boeken schrijven. Nochtans zal in West-Europa gewoonlijk literaire taal synoniem zijn of worden van omgangstaal. (Voor Afrika, zie verder.)

Cultuurtaal : hieronder kan men uiteenlopende dingen verstaan. Staat cultuur gelijk met « kunst en wetenschappen », dan wordt juist het A. B. als cultuurtaal gebruikt.

Verkeerstaal : wederom is het A. B. de normale ver-

keerstaal voor een volk. Soms kan een vreemde taal gebruikt worden voor onderling verkeer. Zo was vroeger voor de Vlamingen het Frans de verkeerstaal. Wellicht denkt iemand dat het Engels, Spaans, de verkeerstalen zijn op handelsgebied. Nog een ander aan Esperanto als de ideale verkeerstaal. Of zelfs op het Latijn voor kerkaangelegenheden.

Men kan natuurlijk zeer veel benamingen uitvinden en ze een even gevarieerd betekeniscomplex geven. Een zaak is echter duidelijk : De FUNCTIES van een taal kunnen zeer gevarieerd zijn (o. a. : verkeer tussen..., literaire, cultuur-, omgangs- ...taal, enz.), doch al deze functies kunnen toch maar door een of ander van de *bestaande* talen uitgeoefend worden. Welnu, de taalkunde kent geen andere bestaande talen dan : « dorps-dialecten » en omgangstalen, buiten de $\pm$ minderwaardige talen : « de dode talen » en de « artificiële talen », en dan verder nog het moeilijk te omlijnen begrip « mengtalen » (zoals « Pidgin-Engelsch »). Dus praktisch kan men zeggen : de enige echte, levende talen zijn : dialecten, of een dialect dat een groter verspreidingsgebied kreeg, (of beide gemengd).

B. — DE TOESTAND IN AFRIKA.

Na deze uiteenzetting zal het voor iedereen duidelijk zijn dat men in Afrika enkel dialecten zal aantreffen. We zullen nu voor Belgisch-Kongo nog even de zg. bestaande omgangstalen nagaan en ze tevens van naderbij bekijken.

De talen die hiervoor in Belgisch-Kongo in aanmerking komen, zijn : het Luba, het Kongo, het Nkundo, het Swahili, het Zande, enz. We willen enkel onderzoeken of en in hoever de Luba-dialecten een omgangstaal hebben ; de lezer zal daaruit wel besluiten hoe hij over de andere talen moet oordelen.

Vele missionarissen zijn het er over eens dat bijna alle stammen, waar men het Tshiluba in scholen en onder-richtingen gebruikt, buiten dit Tshiluba nog een dorps-dialect hebben. Deze dorpsdialecten verschillen soms zeer weinig van het Tshiluba, doch ze vertonen kleine verschillen, al werden deze verschillen door de missionarissen maar weinig opgemerkt. Er bestaan dus in dat deel van Belgisch-Kongo waar men het Tshiluba gebruikt, zoals overal « dorpsdialecten ». Het dialect nu van een bepaalde streek, nl. van Merode wordt door de missionarissen als voertaal gebruikt. Dit dialect is de taal der zg. Bakwa Disho (Baluba) ⁽¹⁾, en daar deze zowat overal in de dorpen der Bena Luluwa woonden, was hun dialect vroeger, vóór de komst der Blanken, reeds min of meer verspreid; dit werd nu sterk in de hand gewerkt doordat de missionarissen precies de taal der Baluba (met iet of wat inslag van andere dialecten) als de taal der missie gingen gebruiken.

De vraag is nu: « Kan het Tshiluba (het dialect der Baluba, grosso modo) aanspraak maken op de titel van omgangstaal bij al de stammen die het naast hun dorps-dialect hebben aangeleerd? » Het antwoord op die vraag is bevestigend *in de mate* dat de volgende voorwaarden vervuld zijn:

a) Wordt Tshiluba door alle (of sommige) stammen die het, naast hun dorpsdialect, aanleerden werkelijk aangezien als hun EIGEN taal, die, al verschilt ze weliswaar min of meer van hun dorpsdialect, toch als hun eigen taal, als een « sierlijker, keuriger, edeler, hogersstaande uitgave » van hun eigen dorpsdialect voorkomt?

Dit geldt natuurlijk vooral voor de « niet-Baluba » stammen, zoals de Bakete, Babindi, Basonge, Bakwa

⁽¹⁾ Cfr. Mgr. A. DE CLERCQ : *Dictionnaire Luba*, I, p. VII, 1937, Léopoldville.

Mputu, enz., doch ook voor de verscheidene dialecten der Baluba zelf, in zover er onder de Baluba dialectische verschillen zouden zijn.

b) Beschouwen die stammen het Tshiluba dat ze te horen (of te lezen) krijgen, als een even rijke, volwaardige taal als hun dorpsdialect? Kunnen ze er *alles* in vertellen en weergeven; of zijn er ten minste Zwarten die dat kunnen?

c) Beschouwen zij het Tshiluba als een negertaal die door de handen der Blanken gegaan is en er duidelijk de sporen van draagt, zelfs wanneer Zwarten ze gebruiken? Of, erger nog, beschouwen ze het Tshiluba als een taal die enkel door de Blanken en de Zwarten in dienst van de Blanken gesproken wordt?

d) Geven de Zwarten die het Tshiluba kennen en gebruiken, bij die stammen de toon aan, d.w.z. worden ze onbewust benijd om hun mooie taal, hun taalvaardigheid en woordenschat, om hun sierlijk Tshiluba?

Indien al deze voorwaarden vervuld zijn bij althans enkele stammen, dan is het Tshiluba *bij die stammen* de « omgangstaal », de « cultuurtaal », het « Algemeen Beschaafd ».

Dat Zwarten zich van het Tshiluba bedienen om zich bij andere dialectsprekers verstaanbaar te maken, bewijst nog niet dat het Tshiluba voor die mensen het « Algemeen Beschaafd » is. Wanneer Vlamingen te Brussel rondlopen, spreken ze nogal eens Frans, zonder dit daarom als hun moedertaal aan te zien. Een « cultuurtaal », een « omgangstaal » MOET het sociale prestige hebben voor degenen die ze gebruiken; ze moet door hen als hun « moedertaal » (als een verbeterde uitgave van hun dialect) beschouwd worden.

Dat Zwarten wellicht *graag* Tshiluba zouden leren omdat de missionarissen en de inheemsen uit hun omgeving het gebruiken, zegt op zichzelf ook nog niets.

Vele dorpelingen uit Brabant, bv. leren nu ook nog graag Frans omdat ze menen « dat het chic volk Frans spreekt » doch daarom is het Frans nog hun « cultuurtaal » niet, integendeel!

Dat enkel het Tshiluba zou « gedrukt » en gelezen worden, is wel een krachtig middel om het als omgangstaal te doen vooruitgaan, doch op zichzelf zegt dit toch ook nog niets. De vraag is dan of de Zwarten dat zo goed vinden. (Ze hebben het zich natuurlijk nog nooit afgevraagd, doch veronderstellen we even dat we het hun vroegen en... dat ze begrepen wat we bedoelen!) Ze leren natuurlijk enkel het Tshiluba *schrijven* en lezen, en daarom zal het hun omgangstaal wel worden; doch het is het nog niet alleen dààrom, dat ze het kunnen schrijven of lezen.

Practisch zouden we in Belgisch-Kongo nog een ander, weliswaar « negatief », criterium kunnen gebruiken om te weten of een « taal » reeds als omgangstaal verspreid is. We zeiden dat een omgangstaal door de « dialectsprekers » moet aangeleerd worden. Welnu, geen enkel Zwarte kan een omgangstaal (bv. het Tshiluba) aanleren, tenzij uit een « negermond » of uit « negerteksten », én dan natuurlijk nog enkel van die Inlanders die de « omgangstaal » (het Tshiluba bv.) kennen als hun « moedertaal ». (Hierover spreken we verder uitvoeriger; cfr. Hoofdstuk III.) Dus, indien de stammen zelf geen gelegenheid hebben om « die omgangstaal » (bv. Tshiluba) voortdurend te lezen en te horen van « echte moedertaalsprekers », dan kunnen ze die omgangstaal onmogelijk reeds aangeleerd hebben.

Kunnen we nu, na al deze voorwaarden aan de werkelijkheid getoetst te hebben, met recht besluiten dat ze voor sommige stammen verwezenlijkt zijn, ? Zo ja, dan is het Tshiluba VOOR DIE STAMMEN (en voor die alléén) *nu* reeds een « omgangstaal ». Zo niet, dan kan (en

zal) het Tshiluba wellicht wel de omgangstaal worden voor sommige stammen, doch dan is het dit nog niet.

Of het Tshiluba nu werkelijk aan die voorwaarden voldoet, durven we zo met een slag niet beantwoorden. Voor zover we van hier uit de toestand kunnen verkennen, menen we het dichtst bij de waarheid te zijn indien we aannemen dat het Tshiluba voor alle Baluba, en *misschien* ook voor de meeste Luluwa en Bena Kanioka en voor sommige andere stammen, reeds de omgangstaal is. Doch dat het nu reeds de omgangstaal zou wezen van ALLE stammen van het vicariaat, kunnen we moeilijk aannemen. Misschien wordt het dit wel eens, doch dat zal wel een verre toekomst zijn, en er zijn dan — eens dat we in een zo verre toekomst moeten kijken — nog andere factoren waarvan de invloed niet duidelijk te voorzien is, zoals bv. een verdeling van het vicariaat.

We menen ook dat het Tshiluba wel de gunstigste positie innam op de weg naar een « omgangstaal ». Het was reeds enigszins verspreid vóór de komst der Blanken; het werd van in den beginne ijverig bestudeerd en dus met kennis van zaken aangeleerd door de missionarissen; er is geen enkel taal in B. K. waarin we op dit ogenblik zoveel literatuur hebben ⁽¹⁾, waarvan we zo goed de structuur kennen, en die dus zo « volmaakt mogelijk » door vele missionarissen van de Inlanders wordt afgeleerd; sedert meer dan twintig jaar moet ieder kristen kind kunnen lezen en schrijven; er is veel lectuur, ongeveer uitsluitend door Zwarten opgesteld; enz.

Om te weten of de Yombe-dialecten reeds een omgangstaal hebben, zou men dezelfde vragen moeten stellen voor één dier dialecten, dit van Kangu ⁽²⁾; bij de Nkundo-Mongo groep voor één dialect, dit van de Bongili te Flandria ⁽³⁾, enz. Zelfs kunnen én moeten we soms deze vragen stellen voor twee (of meer) dialecten uit « één » taalgebied; bv. voor het Kangu-dialect én het Mazinga-dialect ⁽⁴⁾, allebei zg. « Kongo-dialecten ».

Voor alle gevallen of talen een klaar omschreven ant-

⁽¹⁾ Het aantal bladzijden der Tshiluba-teksten, uitsluitend door Zwarten geschreven, loopt in de duizenden !

⁽²⁾ *Mayombsch Idioticon*, BITTREMIEUX, blz. 8.

⁽³⁾ HULSTAERT : *Grammatica van het Lonkundo*, blz. V.

⁽⁴⁾ LAMAN : *Grammar of the Kongo Language*, blz. 11.

woord geven op de vraag in welke mate ze voldoen aan de voorwaarden om als « omgangstaal » te worden aanzien, is natuurlijk enkel mogelijk wanneer men ter plaatse nauwkeurig de toestand kan verkennen. Doch, we menen niet overijld te werk te gaan noch te voorbarig een oordeel te vellen wanneer we, voor Belgisch-Kongo, het volgende als vaststaande beschouwen :

1. Nu zijn er waarschijnlijk maar weinige dialecten die reeds als « omgangstaal » of « cultuurtaal » mogen beschouwd worden.

2. Indien dit reeds voor enkele het geval is — precies in die streken waar de missies met veel schroom en angstvalligheid de « zuivere inlandse taal » behandeld hebben — dan zal die « omgangstaal » zich nog maar over enkele stammen (zeer weinige) verspreid hebben, in de onmiddellijke omgeving van de missiepost die in de « omgangstaal-streek » gelegen is.

3. Er zijn enkele streken — zeggen we « vicariaten » — waar maar één dialect « op weg is om omgangstaal te worden » ; er zijn andere vicariaten waar twee of zelfs drie dialecten wellicht zich zowat verspreid hebben rondom een klein gebied. Immers, niet alleen heeft iedere missiecongregatie gewoonlijk haar « eigen » taal, doch ook in éénzelfde streek zijn er katholieke en protestantse missionarissen met dikwijls ieder hun « eigen » voertaal ; en meermalen hebben de missionarissen van éénzelfde congregatie in éénzelfde vicariaat verscheidene (tot drie) « voertalen » in gebruik. Eindelijk zijn er nog vicariaten (en meer dan één) die een vreemde, niet-inheemse taal in hun gebied als voertaal gebruiken. Doch van al die « voertalen » of « gebruikte talen » zijn er bitter weinig die, zelfs voor een klein gebied, nu reeds aan al de voorwaarden, die we opgesomd hebben, voldoen. Dat is al te klaar.

4. Alle dialecten zijn *per se* even waardig om cultuurtaal te worden. De enkele die het in werkelijkheid zullen worden, zijn degene die het vlugst aan de hierboven opgesomde voorwaarden zullen beantwoorden. Daar zorgen de omstandigheden wel voor, waarin een taal leeft.

Wellicht vinden sommige missionarissen en kolonials het voorgaande wel duidelijk en vanzelfsprekend, doch wat al te kras wanneer we de taal, die zij gebruiken en die door « zoveel duizenden Zwarten verstaan wordt », niet als « cultuurtaal , omgangstaal » willen aanzien ! Daarom herhalen we nog eens uitdrukkelijk : een dialect

is nu geen cultuurtaal, omgangstaal, indien het niet aan de opgesomde voorwaarden voldoet. Deze voorwaarden zijn klassieke vaststellingen in de taalwetenschap. Het dialect kan cultuurtaal, omgangstaal worden zohaast het aan die voorwaarden voldoet. (Hierover meer in het vlg. Hoofdstuk III.) Welke naam we dan geven aan die taal die « door duizenden verstaan en gebruikt wordt » en toch geen omgangstaal, cultuurtaal is ? Daarop antwoorden we in Hoofdstuk IV.

OPMERKING : Ook hier willen we even stil blijven bij de lezing van Prof. Van der Kerken ⁽¹⁾. We beperken ons tot dit éne opstel, omdat het een der jongste is en het werkelijk van een ruim inzicht getuigt.

We zijn het met hem ⁽²⁾ eens dat de « langue littéraire » meestal enkel een schooltaal is, d.i. een taal die ENKEL in onderwijs en onderricht gebruikt wordt. Dit is nochtans voor enkele talen reeds minder waar. Het Tshiluba bv. is reeds — voor een gedeelte der bevolking natuurlijk — een geschreven taal; reeds bestaan letterkundige werken in die taal. We willen daarom niet zeggen dat zulke talen reeds alle sporen van de invloed der Blanken kwijt zijn, doch dit kan wel gebeuren in een nabije toekomst.

Wat Prof. Van der Kerken « langue indigène de grande extension » noemt ⁽³⁾ en die hij zeer juist onderscheidt van de « lingua franca » « en ce sens qu'elle tend à se substituer aux langues indigènes locales, tandis que la lingua franca existe, à côté des langues locales, pour les relations avec les étrangers », is dus de « omgangstaal ». DOCH wanneer hij dan later 7 zulke talen opsomt in B.-K. en bv. van het Kikongo zegt « le Kikongo existe

⁽¹⁾ V. DER KERKEN : *Le Swahili, langue de grande extension*. Bulletin der Zittingen v/h Kon. Belg. Kol. Inst., 1944, blz. 234-267.

⁽²⁾ O. c., blz. 237.

⁽³⁾ O. c., blz. 237-238.

aujourd'hui dans les pays ayant subi jadis l'influence du royaume du Congo », dan is er verwarring in het spel.

a) Het is klaar dat de voorouders van de huidige « Bakongo-Zwarten » in een zeer ver verleden één sociale groep hebben uitgemaakt, wat precies hun gemeenschappelijke taaleigenaardigheden verklaart. Het Limburgs en het Westvlaams gaan ten allerlaatste ook terug tot één sociale groep, anders waren deze talen niet verwant. Doch dat zal vele eeuwen geleden zijn.

b) Het is verkeerd te menen dat er in het Kongorijk geen dialecten waren, of dat ze alle verdwenen zijn behalve één dialect (la langue de grande extension), waaruit dan al de huidige dialecten zouden voortkomen.

c) Omdat dus in een voor ons nog niet te bereiken verleden, de huidige dialecten der Bakongo één taal geweest zijn, mag men deze éne taal niet als « langue de grande extension » (omgangstaal) beschouwen, want dan ontstaan er zeker vergissingen en menen vele lezers dat de huidige Kongo-dialecten één taal uitmaken; wat nog niet bewezen is, zoals we vroeger zeiden.

Doch daar Prof. Van der Kerken ook zovele talen uit andere gebieden van Afrika voor « langues de grande extension » doet doorgaan, is het duidelijk dat hij hier in al zijn voorbeelden een *andere definitie* van omgangstaal voor heeft dan daar waar hij ze ex professo vergelijkt met de lingua franca. Bij de voorbeelden denkt Prof. Van der Kerken dat bv. Ewe één taal is (met vele dialecten). Zulke notie « taal » (een onomlijnbaar complex van dialecten die... eeuwen geleden één sociale groep vormden) is een abstractie waartegen we in de vorige blzz. zijn te keer gegaan. (Cfr. Hoofdstuk I.)

De denkbeelden over de « langues indigènes littéraires intertribales » ⁽¹⁾ (wij noemen dat — geschreven —

⁽¹⁾ Cfr. o. c., blz. 242-243.

omgangstalen) kunnen we volledig onderschrijven, evenals wat in de volgende bladzijden ⁽¹⁾ voorkomt, op enkele détails na.

In grote trekken dus verklaren we ons akkoord met de uiteenzettingen van Prof. Van der Kerken over de FEITELIJKE toestand der dialecten en talen (omgangstalen) in Belgisch-Kongo: we hebben tot hertoe nog niets anders dan dialecten in B.-K. en wellicht een paar dialecten die nu reeds op weg zijn om langzamerhand cultuurtaal, omgangstaal bij de NABURIGE stammen te worden.

III. — HOE OMGANGSTALEN VERSPREIDEN ?

De talenkwestie in Belgisch-Kongo komt hierop neer: *hoe* moet men in B.-K. te werk gaan om de opkomst te bespoedigen van de omgangstaal (of omgangstalen) die aan B.-K. hetzelfde uitzicht moeten geven als aan de Westeuropese landen wat de talen aangaat? Dit willen we in dit hoofdstuk van naderbij bekijken. We hebben het, ook hier nog, uitsluitend over ECHT-INLANDSE talen en niet over de zg. « *linguae francae* »; daarover hebben we het in een volgend hoofdstuk.

We kunnen hier een klaar onderscheid maken tussen de verspreiding van een inlandse taal door de Inlanders-zelf en de verspreiding van een inlandse taal door de Blanken.

A. — DOOR DE INLANDERS-ZELF.

We zeiden vroeger dat de extra-linguistische factor die de verspreiding van een taal nodig heeft, neerkomt op een NOOD, een BEHOEFTE aan een verkeersmiddel, aan « een voor ieder verstaanbaar dialect ». Het is nodig

(1) Blz. 244-245.

deze behoefte zeer goed in te zien, en ze in haar werkelijk sociale verhoudingen en kenmerken te begrijpen. Daarom eerst enkele beschouwingen over de sociale structuur van de mode, het beste voorbeeld om er de taal mee te vergelijken.

Waarom volgen de mensen de mode in een of ander punt, bv. in de kleederdracht? Ze hebben een bepaald soort kledingstuk in het oog, ze vinden de kleur, de snit, de vorm, enz, ervan mooi; ja meer nog, ze vinden het schitterend, mooi gevonden, enig, zó mooi tenslotte dat ze het ook willen hebben. Als ze het kunnen kopen, zullen ze het niet nalaten en dan dragen ze het ook met plezier en zijn er trots op; ze voelen zich een ietsje hoger op de sociale ladder nu zij ook zo gekleed gaan; ze voelen zich « deftiger », ze rekenen zich dichterbij de « deftigste » mensen. Ze zullen er wel niet zo erg op uit zijn om met dat « mode-stuk » door het platteland te lopen, neen, maar wèl in de stad, vooral op « Zondagen », ja dan willen ze er mee pronken. Noteren we ook dat dit alles ongeveer gans onbewust gebeurt. Verder is het nog kenschetsend dat de mensen van het platteland reeds tevreden zijn met dezelfde klederdracht te dragen als de notabelen van het dorp of de inwoners van de nabij gelegen stad. De stedelingen daarentegen, of zij die veel reizen, zullen er prat op gaan de mode van de grootstad of van de « kust » te volgen of zelfs de buitenlandse modedrachten.

Welnu, die drang om de « deftige mensen » na te doen, en wel de « deftigste » die ze kennen (omliggende steden, grootstad of buitenland zo mogelijk), dat is de behoefte waarvan spraak is bij de verspreiding van een omgangstaal. Ook hier is die drang onbewust; ook hier gebeurt dit « na-apen » van de zegswijze der deftige mensen omdat men dat zo mooi vindt; ook hier zal men fier zijn als men geleerd heeft deze na te praten,

men zal zich ook daardoor « hoger voelen op de sociale ladder »; ook hier zal men met deze taal, vooral bij deftige mensen, uitpakken. De plattelandbewoners zullen ook hier reeds tevreden zijn met de taal van de notabelen van het dorp, of met de inwoners van een nabijliggende stad na te praten, terwijl de stedeling deze van de grootstad of zelfs (zo mogelijk) deze van het buitenland zal na doen.

Iets dat in de taal nog meer tot uiting komt dan in de mode, is « de drang om elkaar te verstaan ». Ook in de mode zit zo iets : dààrom geeft de strandjuffer er weinig om in een boerendorp met bv. een hoed « laatste chic » rond te lopen, doch in de grootstad of op het strand, dat is wat anders; dààr hebben de toeschouwers er tenminste verstand van, dààr « verstaan » ze de laatste chic. In de taal speelt dit element natuurlijk nog een grotere rol. Wie bv. zich in Westvlaamse kringen totaal wil thuisvoelen, zal — zo mogelijk — Westvlaamse zegswijzen aanleren. Welnu, het is precies dit « zich thuis voelen » dat bedoeld wordt door « een verstaanbare taal » spreken. Een Brabander *begrijpt* na enkele tijd een West-Vlaming wel, doch hij wil meer, hij wil er totaal op gelijken, in alles, ook in zegswijzen en taal. Zoiets gebeurt nu bv. voor het (Algemeen beschaafd) Frans. Een Waal bv. kent zijn dialect, verstaat na enkele tijd wel een Fransman, doch hij wil correct Frans praten, en wel precies zoals deze personen die voor hem de « deftigste » zijn; wat tenslotte voor Frans-sprekenden de Parijzenaars zijn. Daarom is ook voor hem tenslotte het Frans van Parijs het « mooiste ».

Kortom, dezelfde sociale drang die de mensen tot « nadoen » stuwt in modezaken, doet ze ook de taal aanleren en nazeggen van de « deftige mensen ». Ze willen door deze niet alleen begrepen worden, doch als

« gelijke » beschouwd worden; ze willen « zich thuis voelen » bij hen, ook in het praten. Daarom gaat er om zo te zeggen van ieder « deftig » centrum (we noemen het « cultuurcentrum ») een sociale uitstraling uit, en deze uitstraling omvat ook de taaleigenaardigheden van dat centrum. Daarom gaat er in die landen waar men een over-belangrijk centrum heeft, één machtig taalimpuls over het ganse gebied. Zo is Parijs een centrum dat alle kleine Franse steden in de schaduw stelt, en *daarom* is voor alle Fransen de taal van Parijs *de* toonaangevende taal, het Beschaafd Frans, de cultuurtaal. Daarentegen is de sociale eenheid en het uitstralingsvermogen van de cultuurcentra in Zuid-Nederland zeer gering, en *daarom* voelen vele Zuid-nederlanders (onbewust) veel minder BEHOEFTE om het Algemeen Beschaafd Nederlands te gebruiken.

Indien we de sociale factoren, die we in de verspreiding van een omgangstaal aantreffen, even resumeren, dan hebben we o. a. de volgende :

1. De sociaal hoogstaande mensen, de toonaangevende mensen verspreiden *hun* taal (dialect).

2. Hoe meer de medemensen onder de invloed komen van de eersten, hoe meer ze erop willen gelijken, ook in taal.

3. Allen voelen de toonaangevers als hun gelijken aan, hun dialect beschouwen ze ook als hun eigen dialect, als hun « moedertaal », al is het dan in een mooiere vorm, in « een verbeterde uitgave ».

4. Dit gehele sociaal proces gebeurt onbewust.

5. Indien in een streek twee of meer centra de toon aangeven, en ze sociaal gesproken ongeveer gelijk zijn, dan zal men ook in die streek twee en meer « omgangstalen » (in wording) hebben. Deze worden enkel dan tot één enkele omgangstaal wanneer één der centra de andere in zijn uitstralingsvermogen opslokt, wanneer dus de andere centra zelf naar dit éne centrum gaan opkijken.

Dit alles kunnen de dialectologen hier in West-Europa uit de taalatlussen aflezen. Ze zien de « cultuurcentra » in de verscheidene landen ook als « omgangstaalcentra » fungeren. De dialectverschillen zijn in Frank-

rijk en Noord-Nederland veel kleiner (en worden minder gewaardeerd door de burgers) dan in Zuid-Nederland, Italië of in Duitsland, *omdat* Frankrijk en Noord-Nederland sedert eeuwen één rijk zijn met een sociaal krachtig centrum (Parijs en Amsterdam-Den Haag), terwijl de drie andere die sociale eenheid nog niet lang bezitten.

*
* *

Na dit alles is het wel overduidelijk dat ook in AFRIKA de omgangstalen zich op dezelfde manier zullen verspreiden. Wanneer we door omgangstaal immer een echt-inlands dialect verstaan — gelijk we het in dit werk altijd doen — dan moeten die omgangstalen (inlandse dialecten) zich onder dezelfde voorwaarden verspreiden als de Algemeen Beschaafde talen hier in West-Europa. Dan vinden we ook in Afrika dezelfde elementen die voor de verspreiding van een omgangstaal nodig zijn. Deze sociale factoren gaan we nu voor Belgisch-Kongo nog wat nauwkeuriger na.

In ieder dorp zullen het hoofd, de notabelen en enkele anderen, bv. « de woordkunstenaars », wel normaal de « toonaangevers » zijn, doch we moeten nagaan of er dorpen (of dorpsgroepen) zijn die in een ganse streek, sociaal gesproken, de toon aangeven. En hier kunnen we aanstonds verscheidene gevallen onderscheiden:

a) Indien in een streek de dorpen onder één sterk gezag staan, en dit gezag ook gaarne aanvaard wordt en de « sociale sympathie » bezit, vooral indien er een soort « hofhouding » of grote notabelengroepen bestaan, dan kan dit hoofdmansdorp wel een sociale toonaangever zijn, en dan zal dit zijn weerslag hebben op de dialecten.

b) Indien men sociaal hoogstaande « kasten » heeft (bv. smeden) en zulke kaste een ganse streek beheerst, dan kan die kaste de toonaangever zijn.

c) Indien een volk van veroveraars een ganse streek onderworpen houdt en het ook cultureel hoger staat dan de veroverde gebieden, dan kan de taal der veroveraars mettertijd de omgangstaal van dat gebied worden (bv. de Azande).

Nochtans werd er bij ons weten nog geen enkel duidelijk geval in B.-K. aangehaald waar het sociaal overwicht van een dorp of dorpgroep op de omliggende streek, duidelijk werd beschreven. We zien dit wel voor de Azande tegenover de door hen onderworpen volksstammen; ook weten we wel dat de Pygmeeën dikwijls opgeslorpt worden door de negerdorpen; verder kennen we gevallen van volksstammen die te midden van andere volksstammen in symbiose of als tributaire staten leven. En zie, de Azande hebben ook hun taal verspreid, de Pygmeeën hebben de taal geleerd van de naburige negerstammen en de hunne dan verloren(?). Doch dat er in B.-K. grote volksstammen zouden zijn die vele dorpen groeperen en een zulkdanige éénheid uitmaken dat er een centraal sociale kern aanwezig is, daarvan hebben we nog niet gehoord. Het politiek en sociaal leven van de verschillende dorpen en dorpsgroepen schijnt integendeel nogal onafhankelijk van elkaar te verlopen, en *dit* zal dan wel precies de reden zijn waarom men feitelijk geen omgangstalen (een dialect dat zich over de andere dialecten verspreidt) kan ontdekken in B.-K.

We stellen dus vast dat in B.-K. de voornaamste factoren in de verspreiding van een omgangstaal, de BEHOEFTE aan een door ieder verstaanbare taal, het uitstralingsvermogen van sociale (en politieke) centra, bij de Inlanders-zelf nog niet aanwezig zijn. Wèl zien we dat bepaalde *Blanken*-centra een sociaal uitstralingsvermogen hebben (steden, grote staatsposten, enz.); doch de Zwarten voelen aanstonds dat in deze sociale centra, de toonaangevers « vreemden » zijn of Zwarten die de gewoonten van de vreemden copiëren, en daarom staan die centra buiten hun sociale atmosfeer, zijn deze « toonaangevers » niet hun medemensen, is hun taal ook niet hun « moedertaal ». Indien de taal van deze centra zich dan wel verspreidt, dan is ze dààrom een « Ersatz-omgangstaal », een « verkeerstaal » (zie Hoofdstuk IV).

We moeten nochtans een laatste soort centra afzonderlijk behandelen: de centrale missieposten. Rond de centrale missieposten heeft zich mettertijd een groep Inlanders geschaard, die o.i. *wel* als sociale toonaangevers kunnen beschouwd worden (of het toch kunnen worden) voor een ganse streek. Wanneer onderwijzers, capita's, inlandse clerus van een missiegebied zich zo dicht mogelijk bij hun volk houden, echte Zwarten blijven, immer de inlandse taal gebruiken en om hun liefde tot hun volk door dit laatste geëerd en begrepen blijven, dan zijn deze Zwarten werkelijk de sociaal hoogstaande mensen, de toonaangevers voor hun medemensen, de echt inlands gebleven elite. Immers, aan de ene kant behoren ze — zoals we vooropzetten — nog werkelijk tot hun volk, en beschouwen deze hen als hun medemensen (tegenover de negerbevolking der andere centra); aan de andere kant hebben ze zeker sociaal prestige, staan ze hoger dan de gewone Inlander die naar hen moet opkijken.

Tenslotte zien we dat in B.-K. ook precies zoveel omgangstalen (in wording) te vinden zijn als er missiegebieden zijn waar zulk een echt-inlands gebleven elite groeit. En daar elke missie (vicariaat) een op zichzelf aangewezen en afgesloten gebied vormt, zullen we in ieder missiegebied een omgangstaal (in wording) aantreffen, zonder dat een of andere omgangstaal ook een naburig gebied binnendringt.

BESLUIT: De verspreiding van een echt inlands dialect dat dan een echt inlandse omgangstaal zou worden, is in Belgisch-Kongo (met een of andere uitzondering, zoals het Zande wellicht) *door een uitsluitend inlands milieu* nog niet mogelijk. Dit omdat er geen inlandse eenheid is tussen de verscheidene negerstammen. A fortiori kan men zulke omgangstaal nog niet verwachten voor een groter gebied, bv. een provincie.

De verspreiding van een echt inlands dialect kan men wèl vinden in sommige gewesten, *door een nieuwe inlandse elite* : de onderwijzers en catechisten in dienst der missie. Doch hierdoor wordt meteen ook de uiterste grens van de mogelijke invloed van deze nieuwe inlandse « cultuurcentra » aangegeven. De omgangstalen die hier in wording zijn (het inlands dialect dat zich dààr begint te verspreiden), zullen zich niet, zelfs niet in een verre toekomst, verder verspreiden dan een paar gewesten, dan het grondgebied van één vicariaat. Of men zou andere middelen moeten ter hulp roepen, bv. één enkele elite maken voor verscheidene vicariaten (één normaalschool, één klein en één groot seminarie, één catechistenschool, enz.), én deze elite dan ook natuurlijk de echt-inlandse dialecten laten gebruiken. Doch hiermede raken we reeds een volgend punt aan : hoe kunnen de Blanken meehelpen aan de verspreiding van een echt inlandse taal om ze sneller tot omgangstaal te laten uitgroeien?

B. — DOOR DE BLANKEN.

De lezer zal wel gemerkt hebben dat we tot hertoe nog niet rechtstreeks over de verscheidene voorgestelde oplossingen van de talenkwestie in B.-K. gesproken hebben. Inderdaad, er werden bijna uitsluitend oplossingen voorgesteld waarbij de Blanken de grootste rol moesten spelen in de verspreiding van een omgangstaal. Dit is des te meer verbazend (voor linguïsten), omdat normaal gesproken de Inlanders de enigen zijn die het kunnen. Zo gaat het toch in onze streken! Nu zullen we hier nagaan in hoever de Blanken de verspreiding van een echt inlandse taal in de hand kunnen werken.

Van meet af aan moet hier een groot onderscheid gemaakt worden : de Blanken kunnen rechtstreeks de verspreiding willen beïnvloeden, of onrechtstreeks, nl.

door de Inlanders-zelf in zulke condities te plaatsen dat zij zelf tenslotte de verspreiding bewerken.

1. Onrechtstreekse verspreiding door de Blanken.

Na al hetgeen we tot hiertoe over omgangstalen in onze streken en in B.-K. verteld hebben, is het wel duidelijk dat de Inlanders-zelf de enige normale verspreiders van hun eigen dialect kunnen zijn. Wanneer de Blanken dan toch de zaken wat zouden willen bespoedigen, dan is hun plaats achter de Inlanders : zij kunnen wellicht een groep Inlanders een groter sociaal prestige geven bij de Zwar-ten van een uitgestrekt gebied, zodat deze laatste onder hun invloed komen en ze als « toonaangevers » aan-nemen. Zou dat mogelijk zijn in B.-K.?

Zonder natuurlijk te willen beweren dat we alle moge-lijkheden der inlandse politiek beheersen, zien we toch niet goed in dat er een volksstam in B.-K. zou kun-nen gevonden worden, die, met de hulp van de staat en de missies, voor ongeveer de ganse negerbevolking van B.-K. de sociale toonaangever zou kunnen worden. Indien het zeker is dat een echt inlands dialect zich enkel zover kan verspreiden als de invloedsfeer, het uit-stralingsvermogen, het sociaal prestige van de beoefe-naars van dat dialect kan reiken, dan is het ook zeker dat men een « cultureel » centrum zou moeten opbouwen dat over gans B.-K. de toon aangeeft, wil men over heel B.-K. één echt inlandse taal verspreiden. Het-zelfde moet natuurlijk gezegd worden wanneer men één echt inlandse taal over bv. $\frac{1}{4}$ of $\frac{1}{3}$ van B.-K. zou willen verspreiden.

Prof. Dr De Jonghe is voorstander van de versprei-ding van het Tshiluba over gans B.-K. ⁽¹⁾. Dit staat

⁽¹⁾ Cfr. « La question de la langue véhiculaire », IXe Semaine de Missiologie, 1933, blz. 60-79; « Les langues communes au C. B. », *Congo*, November 1933; « Vers une langue nationale congolaise », Bull. der Zittingen v/h K. Kol. Instituut, 1935, blz. 340-351.

gelijk (voor ons) met de Baluba als sociale toonaangevers over de hele kolonie aan te stellen (we laten de stammen, die mogelijk het Tshiluba als omgangstaal reeds overgenomen hebben, eenvoudigheidshalve buiten beschouwing.) We weten wel dat Prof. De Jonghe dit wellicht niet uitdrukkelijk bedoelt; in 1944 resumeert hij als volgt de factoren die tot de verspreiding kunnen meehelpen : « ... le prestige du Blanc, l'action conjugué de l'administration, des missions religieuses, de l'industrie et du commerce, mettant à profit toutes les ressources de la technique moderne, depuis le livre et le journal jusqu'à la radiophonie... » ⁽¹⁾. Doch indien deze krachtsinspanning iets wil bereiken, dan moet ze de grootste (wij menen « de enige ») factor tot de verspreiding van een echt inlandse taal in beweging zetten : de moedertaalsprekers van het Tshiluba, de Baluba, het sociaal prestige geven over de ganse kolonie. Is dat mogelijk ? Van de kant der Blanken zou men hiervoor veel kunnen doen. Zo zou men vooral bv. in alle normaalscholen en seminaries de leiding aan de Baluba kunnen geven, ze overal de echt inlandse elite rond de missieposten laten beheersen, zodat ze overal zoveel mogelijk de belangrijkste, de meest invloedrijke posten zouden bekleden. Overal in alle normaalscholen het Tshiluba onderwijzen, alle boeken en tijdschriften alléén in het Tshiluba laten verschijnen, enz. enz. Indien dit alles werkelijk mogelijk zou zijn, dan staan we nog voor de grootste moeilijkheid. Hoe zullen we de Zwarten zelf deze verspreiding doen aannemen, hoe zullen we het klaar spelen dat de Zwarten gaarne Tshiluba aanleren, meer nog, dat ze het als hun (culturele) moedertaal beschouwen ? Zouden ze reeds zoveel gemeenschapszin bezitten en negerstambewustzijn dat ze allen de Baluba

⁽¹⁾ Bull. der Zittingen v/h K. Kol. Instituut, 1944, blz. 276-277.

als de « upper ten » van een echte negermaatschappij binnen de grenzen van B.-K. zouden aanvaarden? En toch is juist dit laatste de allernoodzakelijkste voorwaarde opdat het Tshiluba een omgangstaal voor alle Zwarten in B.-K. zou kunnen worden én... een ECHT inlandse taal *blijven*, en niet een « verkeerstaal » worden. (Zie Hoofdstuk IV.)

Indien in Zuid-Nederland de omgangstaal nog maar amper ingang vond na eeuwen gemeenschappelijke Nederlandse cultuur, na eeuwen Nederlandse literatuur, niettegenstaande de actie der Zuidnederlanders zelf gedurende meer dan een eeuw om bij hun volk A.B.N. als omgangstaal te verspreiden, hoe zou dat in B.-K. dan mogelijk zijn tenzij na eeuwen! Werkelijk, het is allerduidelijkst dat ongeveer alle voorgestelde oplossingen van het talenvraagstuk in B.-K. van een VERKEERD begrip van een omgangstaal uitgingen. ⁽¹⁾ *Men spreekt over omgangstaal, ECHTE inlandse taal die overal moest verspreid worden, zelfs reeds over grote gebieden in Afrika zou verspreid zijn* ⁽²⁾, en in FEITE behandelt men ze zoals alléén met « verkeers-talen » kan gebeuren (wat maar geraamten van inlandse talen zijn, zoals we in Hoofdstuk IV zullen bewijzen).

BESLUIT : Sommige echt inlandse dialecten zullen wel omgangstaal worden in B.-K.; ze beginnen zich reeds hier en daar over een klein gebied te verspreiden. Doch daar deze verspreiding, uit de natuur van de taal zelf,

⁽¹⁾ Hierin zijn de blz. 242-243 van Prof. VAN DER KERKEN (*o. c.*) een zeldzame uitzondering.

⁽²⁾ Bv. blz. 272, 1944, *o. c.* van Prof. DE JONGHE : « On sait parfaitement que le Swahili est depuis longtemps déjà et ne doit plus devenir une des grandes langues communes de l'Afrique. » Hier moeten we « langue commune » opvatten als « verkeerstaal » en niet als omgangstaal (lijk we in IV zullen bewijzen), en toch lezen we op blz. 274 duidelijk dat Prof. DE JONGHE door « langue commune » een « langue véritable (indigène) » verstaat.

gebonden is aan de invloed van een toonaangevende inlandse elite, zal de verspreiding uiteraard zeer langzaam vooruitgaan, kringsgewijze rond de centra van de echt inlandse elite. Daaraan kan een onrechtstreekse actie van de Blanke wel meehelpen, doch immer zal het generaties duren voor er een zeker aantal omgangstalen in B.-K. een uitgestrekt gebied zullen omvatten.

2. Rechtstreeks ingrijpen van de Blanken.

Het is wel in deze geest dat de meeste opstellen over de talenkwestie in B.-K. geschreven werden. Daarom willen we hier wat uitvoeriger enkele opvattingen, die we in ongeveer alle opstellen tegenkomen, bespreken.

We drukken er nogmaals op dat « omgangstaal » voor ons een taal beduidt die evenveel prestige heeft als het Frans van Parijs voor iedere Franssprekende en het A. B. N. voor ieder Nederlandssprekende. Of dus in B.-K. misschien een Europese taal als zg. « verkeerstaal » kan aangewend worden, komt hier niet ter sprake. Het gaat enkel over het verspreiden van een echt inlands dialect over een groot gebied, zo mogelijk gans B.-K. We zagen reeds dat men daartoe moeilijk (of onmogelijk) de Inlanders zelf van een bepaalde stam kan verspreiden, zodat zij de verspreiding van het dialect zouden in de hand werken. Men heeft daarom ook immer zijn hoop gesteld op het enig overblijvende middel : één dialect codificeren en overal in een groot gebied (of in gans B.-K.) verplicht maken. Doch hier wil men de natuur van de taal talrijke bokkesprongen doen maken.

a) EEN TAAL KAN NIET GECODIFICEERD WORDEN.

Nogal dikwijls kan men horen dat om een (echt) inlandse taal in B.-K. te verspreiden, het alleen maar nodig zou zijn een flinke spraakkunst en woordenboek

van die taal op te maken, en ze met deze boeken overal te doen aanleren. Het is natuurlijk heel normaal bij het aanleren van een nieuwe taal een spraakkunst en een woordenboek te gebruiken. Doch wat men meestal over het hoofd ziet, is dat men daarmee wel reeds heel wat van een taal kan aanleren, doch op verre na niet zodanig die taal kan leren dat men ze even gemakkelijk hanteert als zijn eigen moedertaal. En toch is dit laatste juist vereist om van een taal te kunnen zeggen dat ze de « omgangstaal » is voor iemand. M. a. w. men kan de Zwarten geen inlands dialect als omgangstaal doen aannemen door hen een « volledige » spraakkunst, woordenboek en literatuur in de hand te stoppen; of erger nog, door deze werken in de handen van Blanken te geven, die dan op hun beurt deze taal zo aan de Zwarten zouden moeten aanleren.

De grote reden waarom men op die wijze geen omgangstaal kan verspreiden, is dat een taal niet kan gecodificeerd worden, dat een taal meer is dan « een spraakkunst + woordenboek ». Dit zal voor de lezer duidelijk worden als hij wil nagaan hoe hij een vreemde taal aanleerde.

Eerst is hij natuurlijk begonnen met het moeizaam aanleren van woorden, vormen en uitdrukkingen; toen hij deze reeds iets of wat vlot kon gebruiken, heeft hij honderden (eigenlijk zijn het duizenden) bladzijden tekst door zijn geest laten gaan. Dan echter was er een nieuw middel nodig : een levend taalmilieu, een « sprekende omgeving ». En daarin heeft hij duizenden uren moeten doorbrengen om de taal te horen in alle omstandigheden en schakeringen, in passende constructies volgens de gedachtenwisselingen en gemoedsstemmingen; en deze voortdurende taalatmosfeer heeft hem langzamerhand het « taalgevoel » bijgebracht, zodat hij op de duur voelde en gewaar werd wat goed, minder goed

of verkeerd was. In het begin heeft hij ook geleerd eerst kleine zinnnetjes te maken, en dan verder is hij van lieverlede zo vertrouwd geworden met de wendingen en schakeringen dat hij ze rechtstreeks begon op te bouwen en te gebruiken, zonder nog te vertalen uit zijn moedertaal en haast zonder nadenken. Het voortdurend horen en gebruiken der constructies heeft deze zo vertrouwd gemaakt dat alles stilaan onbewust ging gebeuren. Onbewust voelde hij wat een ander precies zeggen wou en even onbewust voelde hij welke wendingen hij gebruiken moest in gesprekken of briefwisseling. Kortom, hij heeft toen, zoals soms gezegd wordt, « in die vreemde taal leren denken ». Dit nu kan zo ver gaan dat men alle woorden en wendingen aanstonds begrijpt en waarderen kan, dat men zelfs van alle « halve woorden » kan gissen wat er gesuggereerd wordt, dat men ook alle schakeringen kan uitbrengen en nimmer voor een zelfs plotse gemoedstemming ook maar even « naar zijn woorden moet zoeken », en alle grammaticale constructies volledig onbewust gebruikt, zodat men zich ongeveer geen enkele « regel » meer herinnert. Dan eindelijk is men zover gekomen in het « kennen » van die aangeleerde taal dat het « aangeleerde » niet meer bemerkt wordt, dan kent men die taal « zoals zijn eigen moedertaal ».

Misschien vindt hier of daar een lezer dat we nu wel wat overdreven hebben, dat hij in ieder geval toch niet zóveel uren in een vreemd taalmilieu doorbracht noch zóveel bladzijden tekst heeft ingezien, en dat hij toch goed die bepaalde vreemde taal kent. Dan moeten we hem er vriendelijk op wijzen dat hij — ofwel niet duidelijk genoeg beseft dat hij werkelijk wél zoveel uren in het taalmilieu heeft doorgebracht, — ofwel dat hij die taal toch niet zoals zijn eigen moedertaal zal kennen. Hier stoten we dan wederom op een valse voorstel-

ling die zeer verspreid is. Men kan wellicht heel flink iemand in een vreemde taal te woord staan en die taal misschien ook vlot spreken en schrijven, maar daarbij zal men toch heel gemakkelijk merken dat men niet zó losjes en zwierig met een overvloed van wendingen en schakeringen over alle mogelijke dingen kan spreken zoals een rasechte moedertaalspreker dat kan. Vooral zal men heel goed merken dat men nooit onbewust « nieuwe woorden of wendingen » opbouwt die door de moedertaalspreker als correct worden aanvoeld.

Het is dus duidelijk dat men erg lang in een « levend taalmilieu » moet verkeren om een taal *volledig* te kennen en aan te voelen. DAAROM zegt men terecht dat men nimmer een taal correct kan aanleren zonder langdurig contact met mensen, welke die taal gebruiken. En de linguïsten onderlijnen dit gezegde nog eens te meer, omdat ze weten dat aan de ene kant de gewone man, als hij zegt dat hij een taal goed kent, er dan nog heel wat van kan leren om ze in werkelijkheid goed te kennen, en omdat ze weten dat aan de andere kant dit leren bijna uitsluitend door het leven in een taalmilieu te verwezenlijken is.

WELNU, alles wat men maar alleen kan aanleren door het leven in een taalmilieu, de talloze dingen die men onbewust aanleert, dat alles kan niet geboekt worden. Een « spraakkunst en woordenboek » die dat alles zorgvuldig zou opgetekend hebben, is voor de huidige taalwetenschap nog een onbekend iets. Men is nog onbekwaam « een ganse taal » op te tekenen, zodat men deze werken maar zou moeten instuderen om die bepaalde taal te kennen « zoals zijn moedertaal ». Geen enkele « levende werkelijkheid » kan men volledig in al haar varianten beschrijven, altijd blijven er vele « impondabilia ».

Dus : indien men wel een taal goed kan beschrijven, dan kan men het nog niet in die mate dat Zwarten of Blanken ze aan andere Zwarten zouden kunnen voortleren, ZODAT deze laatsten die aangeleerde taal als « hun eigen moedertaal » zouden kennen, als hun OMGANGSTAAL.

b) EEN GOEDE SPRAAKKUNST VAN EEN NEGERTAAL IS NOG EEN TOEKOMSTPLAN.

Een leek in de taalkunde meent dat er van al onze talen « goede » spraakkunsten bestaan. De linguïsten daarentegen weten dat er tot hier toe nog maar enkele pogingen geweest zijn om een « goede » spraakkunst over een onzer Westeuropese talen samen te stellen. Dit zal de meeste lezers zeer verwonderen, daar eender welke bestaande grammatica van een onzer Westeuropese talen toch snel goed genoeg blijkt om die taal aan te leren. En dit is inderdaad ook zo, behalve het kleine voorbehoud dat we hierboven maakten, nl. dat niet *alles* in een grammatica kan staan. Hoe is het dan mogelijk dat een grammatica van een Westeuropese taal aan de ene kant voldoet om die taal aan te leren, terwijl aan de andere kant de linguïsten verklaren dat diezelfde grammatica geen goede en nauwkeurige beschrijving van de structuur van die taal geeft? De reden hiervan is de volgende. Wanneer een Europeaan een Europese taal aanleert, dan hoeft hij een zeker procent schakeringen en constructies NIET aan te leren, doch slaafsweg uit zijn moedertaal te vertalen. Dit geldt niet alleen voor woorden en begrippen (waar dit procent wellicht tot 70-80 % kan klimmen), doch ook voor vele grammaticale nuances. Een paar voorbeelden maar. Men hoeft in de Europese grammatica's niet uit te leggen wanneer de « praesens-vorm » van het werkwoord gebruikt wordt, welk het juiste begrip of gebruik is van de meeste voorzetsels, van de meeste genitiefconstruc-

ties, enz.; dit alles is ongeveer gelijk in de verscheidene Europese talen. Een grammatica die dat alles dus niet beschrijft, is voor de linguïsten onvolledig doch voor het practisch aanleren van die taal ruimschoots voldoende.

Dit feit heeft zeer grote gevolgen. Eens dat de auteurs negerspraakkunsten gingen opmaken, stelden ze deze op alsof ze met een Europese taal te doen hadden. Het gevolg is : deze negertaal-spraakkunsten zijn niet alleen voor de linguïsten onvolledig, doch ook voor het practisch aanleren van die talen (EN voor de Blanken die alzo niet goed zien wat iedere negersconstructie beduidt, EN voor de Zwarten omdat we voor hen ongehoorde, onsamenhangende, onbegrijpelijke begrippen invoeren). Want een negertaal verschilt grondig van alle Europese talen. Dit wordt door iedereen zowat opgemerkt; men spreekt dikwijls genoeg over de « onoverbrugbare kloof » tussen de negertalen en de onze, over « het prijsgeven van onze Europese mentaliteit wil men een negertaal goed aanleren », enz. Doch het gebrek aan taalkundig inzicht is de reden dat maar zelden de oorzaak van dit verschil werd opgemerkt. Wij, Europeanen, weten wel dat we door het aanleren van andere Europese talen « een dieper inzicht krijgen in de structuur van onze eigen taal », zoals dat gewoonlijk gezegd wordt; doch wij vermoeden niet dat, eens dat we een totaal vreemde taal, bv. een negertaal aanleren, er dan nog een oneindig dieper inzicht in de structuur van onze eigen taal nodig is. Nog veel minder beseft men dat dit « oneindig dieper inzicht » door geen enkel « schoolgrammatica » kan gegeven worden. M.a.w., het kenmerkende, het eigene, het kenschetsende van onze Europese taalstructuur werd ons nooit uitgelegd; geen enkele spraakkunst wijst erop, en dit was ook niet nodig voor het louter practisch doel waarvoor ze werden

opgemaakt : het aanleren van een andere Europese taal. Zo komt het dan dat we allen van de wijs geraken eens dat we voor negerconstructies staan. Dan moeten we gaan twijfelen over wat we dachten het essentiële van iedere taalstructuur te zijn. En hier mogen we wel bijvoegen : er zijn Blanken die ook die twijfel nog nooit hebben voelen opkomen, doch dit pleit niet voor hun taalkundig inzicht.

« Maar, dat de linguïsten dan eens een « goede » negertaal-grammatica opstellen! » denkt wellicht iemand. Op het huidig oogenblik staan we zover :

1. de taalwetenschap begint de laatste twintig jaar in te zien hoe de taalstructuur eigenlijk zoal kan opgebouwd zijn; het methodologisch standpunt voor het onderzoek naar de structuur der verschillende talen is ongeveer klaar geworden. Reeds werden enkele pogingen gedaan voor een paar talen; zo bv. voor het Nederlands door Dr. G. S. Overdiep, voor het Frans door Ferd. Brunot, voor het Engels door Otto Jespersen.

2. Voor de negertalen begint men hier en daar te vermoeden welk een en ander van hun structuureigenschap zou kunnen zijn, in wat precies ze van onze wendingen verschillen. ENKELE van deze specifieke constructies of schakeringen der negertalen kan men bijna volledig omschrijven. Doch de andere ? en vooral de talloze nog onvermoede ? De grote handicap hierin is tweërlei : aan de ene kant het gebrek aan taalkundig inzicht bij de auteurs van negertaal-grammatica's (hoeveel zijn er ook maar enigszins thuis in de taalkundige problemen ?) ; aan de andere kant de ontzaglijke moeilijkheid om een negertaal zo goed te kennen dat men alle constructies en wendingen « aanvoelt », zoals dit voor de moedertaal geschiedt ⁽¹⁾.

Kan men dan in afzienbare tijd een grammatica verwachten die de ganse specifieke structuur van een negertaal blootlegt? Wanneer dit mogelijk zal zijn en welke voorstudies daartoe vereist zijn, kunnen we onmogelijk in een paar woorden uitleggen.

(1) Er zijn Blanken in Afrika die zelfs de eerste beginselen van een negertaal niet kennen. Andere Blanken kennen iets van de taal; wederom andere kennen meer, zelfs veel meer. Sommige kennen ze goed, buitengewoon goed zelf voor een Europeaan. Doch — en dit

c) EEN TAAL KAN NIET VOOR ALTIJD VASTGELEGD WORDEN.

In de opstellen over de talenkwestie zegt men dikwijls dat, eens dat een taal in een « goede spraakkunst en woordenboek » gecodificeerd is, het werk als gedaan mag beschouwd worden. Hoe vaak hoort men niet dat zodra men een taal gestandaardiseerd heeft, men ze zo moet behouden; dat bv. woorden of vormen die NIET gestandaardiseerd zijn, moeten geweerd worden, enz. Kortom, er wordt zeer dikwijls vergeten dat de taal evolueert, gedurig verandert. Altijd zijn er vormen en woorden die « verslijten » en in onbruik geraken, en altijd zijn er nieuwe die opgebouwd worden en succes krijgen. Wat vandaag goed klinkt, schijnt morgen bombast, en wat vandaag « verkeerd » of « plat » is, kan over enkele jaren keurig en correct zijn. Daar is geen tegenhouden aan, dat is de natuur van de taal. Wil men dan een woordenboek of spraakkunst van een taal maken, dan moeten deze werken regelmatig herzien worden, op-nieuw aangepast aan het actuele gebruik. Daaruit volgt nog : wanneer men een negertaal zou beschrijven en deze beschrijving na enkele jaren zou moeten herzien worden, dan moet men ook immer in contact blijven met de negergroep voor wie de beschreven taal de moedertaal is. Wil men bv. weten hoe het hedendaags gebruik van

is toch klassiek onder de beste kenners van de negertalen — welke Blanke kent een negertaal zo goed als zijn eigen moedertaal, wie kan *volledig* het gepraat en gebabbel der Inlanders onder elkaar niet alleen volgen, doch verstaan, begrijpen en smaken? Wie spreekt zó goed dat een Zwarte zelf hem voor een « echte Inlander » zou houden? Zouden er in Belgisch-Kongo bv., laten we zeggen zo'n twee Blanken gevonden worden? Z. E. P. HULSTAERT, de auteur van een degelijke grammatica en van een tonologische studie over het Nkundo, van wie de Zwarten zelf zeggen — naar het getuigenis van enkele missionarissen — dat hij Nkundo spreekt « zoals een Zwarte », P. HULSTAERT schrijft in *Congo*, 1937, II/536, « (dat)... een Blanke er om zo te zeggen nooit toe komt de taal der inlanders volmaakt aan te leren ».

de « subjonctief » in het (A. B.) Frans eruit ziet, dan moet men dit onderzoeken bij « les gens de la bonne société de Paris » die ééntalig (A. B.) Frans zijn, en niet bij de Franssprekende Brusselaars, anders loopt men gevaar tot totaal verschillende resultaten te komen. Kortom, de auteurs van grammatica's en woordenboeken van een « omgangstaal » in Afrika — zoals hier — moeten immer kijken en luisteren naar de sociale inlandse elite-groep, voor wie die taal de moedertaal is. Nooit mag men dus menen dat de « grammatica of het woordenboek », of « de commissie die ze samenstelde », de eerste toonaangevers zijn of worden kunnen voor het actuele gebruik van woorden en vormen in een « omgangstaal ». Neen, de eerste toonaangevers, zij die de omgangstaal immer *correct* spreken, zijn die Zwarten voor wie ze de moedertaal is (of geworden is). Grammatica's of commissies of taalpolitie komen maar op de tweede plaats. Zij moeten daarbij optreden niet als autoriteiten doch als nederige dienaars van de inlandse omgangstaal; zij moeten zo getrouw mogelijk de geëvolueerde vormen optekenen, een angstvallig getrouw beeld geven van het actuele gebruik van de omgangstaal bij de Inlanders voor wie ze de moedertaal is of geworden is. Dan alleen mogen ze dat getrouwe beeld voorhouden aan iedereen die de omgangstaal wil aanleren via boeken en leermeesters.

Sommige lezers zullen nu misschien wel opwerpen : de « Académie française », *regelt* deze instelling niet in eerste instantie de structuur van het Beschaafd Frans ? Hierop moeten we antwoorden : de Academie heeft dit wel *WILLEN* doen (ook nog tegenwoordig wil ze dat), doch het is haar nooit mogelijk geweest ! De taalstructuur van het Frans, zoals zij die voor sommige zaken althans voorhoudt, is dood, is een historische mummie geworden. Niemand — zelfs geen « Académie française » — kan

de taal beletten te evolueren. Wie dan toch aan een eenmaal vastgestelde en opgetekende taalstructuur wil vasthouden, die zit na enkele tientallen jaren met een « dode » taal, met een schets van de taal « zoals ze vroeger was », verschillend van de taal zelf, die onder-tussen bij de levende taalgemeenschap voortgegaan is op haar weg. Zó kan men het Latijn uit de tijd van Cicero en Caesar (de « klassieke » periode) wel beschrijven, aanleren en doen gebruiken, doch het Latijn zelf heeft zich verder ontwikkeld tot wat we nu « Spaans, Frans, Italiaans, enz. » noemen. Wie nu (of in de tijd der Renaissance) Latijn (klassiek of « kerklatijn ») spreekt en schrijft, die bedient zich van een « mummie-taal », van een « dode » taal.

Perfect kenner van een dialect — een omgangstaal — is eerst en vooral de levende taalgemeenschap die het als haar moedertaal gebruikt; en dan pas op de tweede plaats misschien een « commissie van spraakkunstenaars en taalregelaars », op voorwaarde dat deze immer een zo getrouw mogelijk beeld van het dialect of de omgangstaal geven.

d) MEN KAN GEEN OMGANGSTAAL « MAKEN ».

Men heeft de talenkwestie in Belgisch-Kongo — en ook elders — met één slag willen oplossen. Overal in Afrika zijn er wel vele dialecten, doch bijna nergens zeer verspreide omgangstalen (wèl « *linguae francae* »); daarom heeft men nogal eens zo maar « een omgangstaal willen maken ». Er werden inderdaad commissies gesticht « tot éénmaking der dialecten ». Wat moet men over die oplossing denken?

Een commissie die als taak heeft een of ander dialect, dat om de een of andere reden omgangstaal zou kunnen worden, zo nauwkeurig mogelijk te bestuderen in al zijn structurele verscheidenheid; die de middelen moet

onderzoeken om de sprekers van dat dialect als de culturele elite (een ECHT inlandse elite !) te doen aannemen bij de naburige volksstammen of zelfs in een ganse streek; een commissie die dit o. a. op haar programma heeft, kan natuurlijk zeer nuttig werk verrichten. Dit hebben we hierboven reeds laten doorschemeren.

Doch een commissie die, zelfs met de hulp van Inlanders, een taal zou willen « samenstellen uit verscheidene dialecten, of één dialect zou willen vereenvoudigen of verrijken met of zonder beroep op andere dialecten, zulk een commissie spant zich voor een waagstuk. Men kan nimmer artificieel enkele dialecten mengen tot één brouwsel. Hoogstens kan men sprekers van verscheidene dialecten samenbrengen, en indien deze gedurende heel wat jaren samenleven en « culturele » prestaties leveren (bv. letterkunde voortbrengen) voor hun « gemeenschappelijk » eigen volk, ja, dan kan hun LEVENDE taal als omgangstaal worden aangenomen en tergelijktijd elementen uit verscheidene dialecten bezitten. M. a. w. bij het tot standbrengen van een omgangstaal zit de knoop hem niet in het kiezen van één bepaald dialect of in het « vernuftig mengen » van elementen uit verscheidene dialecten, doch wèl in het doen *aannemen bij de Zwarten* van een dialect als omgangstaal. Goed begrepen is de « talenkwestie » niet eerst en vooral een « overeenkomst » tussen *Blanken*, doch een overeenstemmen onder *Zwarten*; zij moeten door één dialect als « moedertaal » aan te nemen de talenkwestie oplossen.

We weten wel dat andere koloniën soms op de hier gehekelde manier hun talenkwestie hebben trachten op te lossen. Zó bv. voor het IBO ⁽¹⁾. Doch indien de lezer de paar bladzijden, die Prof. Dr D. Westermann aan

⁽¹⁾ Cfr. « The linguistic situation and vernacular literature in British West Africa », *Africa*, II, 1929, blz. 340-341.

de Ibo-kwestie wijdt, wil lezen, dan zal hij spoedig merken dat o. a. de commissie uit sprekers van de verschillende dialecten bestond; dat het resultaat, het « Union Ibo » daarom nog in het geheel niet als omgangstaal zal uitgroeien, doch integendeel heel makkelijk tot een « lingua franca », kan degenereren die de Ibo-Inlanders niet als hun (culturele) moedertaal beschouwen ! Zegt bv. Prof. Westermann niet « Union Ibo will to a certain extent always be an artificial form of speech, which is not rooted in the indigenous populations. » En verder « ...it is difficult to say what Union Ibo is. The books published in it are the Bible and a reader; from these two publications, and from them only, the grammar and vocabulary have to be studied. » Dit zegt reeds genoeg om te kunnen besluiten dat het Union Ibo « reeds een lingua franca is ». Wie een zaak doordrijft het koste wat het wil, heeft 't daarom nog niet immer het best voor, en met een waagstuk uit te voeren, kan men ook zijn benen breken !

Een ander voorstel dat men soms aantreft in de opstellen over de talenkwestie in B.-K., en dat ook van een zeer beslist ingrijpen in de taal getuigt, is « het vereenvoudigen van een dialect ⁽¹⁾. Men meent dat de grootste handicap bij het verspreiden van een dialect als omgangstaal hem zit in het ingewikkelde van een echt inlandse taal. Dit vraagstuk nu wil men door vereenvoudiging oplossen. Wederom vergeten deze auteurs dat, of nu een dialect voor ons al dan niet ingewikkeld is, dit niets te maken heeft met het prestige dat het bij de Inlanders kan hebben ? En enkel dit laatste is nodig om van een dialect een omgangstaal te maken. Het eerste (eenvoudig zijn) is nodig opdat een dialect... « lingua

⁽¹⁾ Cfr. o. a. LIESENBORGHES in K-O/VII-VIII, blz. 97-98; VAN DER KERKEN in o. c., blz. 257.

franca » zou kunnen worden. Dus, wederom ziet men dat de auteurs in hun opstellen over de talenkwestie in Afrika zeer dikwijls menen dat ze een echte omgangstaal (gelijk het A. B. Nederlands, het A. B. Frans) beschrijven in haar ontstaan en groei en vitale condities, en gewoonlijk doen ze met die taal zowat alles wat men enkel met een « lingua franca » kan verrichten (Cfr. Hoofdstuk IV). Die auteurs zijn natuurlijk te loven om hun waardering voor de culturele ontwikkeling van de Inlanders, waarvoor deze noodzakelijk een inlandse omgangstaal moeten bezitten; ze vergissen zich enkel maar in de keuze der middelen om zulke omgangstalen tot stand te brengen; ze gebruiken namelijk vaak middelen die enkel een « lingua franca » als resultaat kunnen hebben, iets dat ze zelf werkelijk zouden betreuren.

Hetzelfde moet natuurlijk gezegd worden over het voorstel om de tonen van een omgangstaal-in-wording te veronachtzamen. Dat dit voorstel zelfs in de beste opstellen over de talenkwestie te vinden is, is zeer goed te begrijpen. Linguïsten weten wel — reeds enkele decennia — dat de negertalen ook hierin wederom een scherp verschil vertonen met onze talen. Dit neemt echter niet weg dat er maar enkele tonologische studies van omvang verschenen zijn, en dat op verre na het laatste woord hierover nog niet gezegd is. Doch zo is het ook te begrijpen dat de tonenkwestie voor niet-linguïsten een vervelende geschiedenis is. Het lijkt hun een nieuwigheid die men nog niet goed kan beschrijven, en die aan de andere kant de negertalen — voor ons — nogeens veel ingewikkelder maakt. Dit alles neemt niet weg dat ze, voor zover men tot hertoe weet, een eigenschap zijn van de negertalen, zodat er nog geen enkele negertaal « ontdekt » werd waar die eigenschap niet zou aanwezig zijn. Wel worden soms een paar talen genoemd, doch

niemand onderzocht het en het zijn blijkbaar ook *linguae francae*! In ieder geval, met een *lingua franca* kunnen de Blanken doen wat ze willen, er uit weg-snijden wat hun niet bevalt, enz. doch aan een omgangstaal (= een ECHT inlandse taal) kan men niet raken. De Inlanders zullen de tonen van de omgangstaal al of niet overnemen volgens hun eigen taalgeaardheid; de Blanken hebben daar geen uitstaans mee, ze kunnen dat niet veranderen, zelfs niet met dwangmaatregelen!

*
**

Het *rechtstreeks* ingrijpen van de Blanken in de verspreiding van een omgangstaal is dus ongeveer immer uit den boze. Wel kan men de verspreiding bevorderen door reeds op vele plaatsen, aan de hand van een goede grammatica en degelijke teksten, een « omgangstaal-inwording » aan de Inlanders aan te leren; doch dit is én een zeer moeilijk werk (we zouden willen zeggen haast onmogelijk met de weinige kennis die we tot hiertoe van de negertalen hebben) én tenslotte niet veel meer dan voorbereidend werk; het leeuwenaandeel blijft toch immer bij de Zwarten zelf: deze alleen kunnen een dialect van andere Zwarten correct aanleren.

Het zal de aandachtige lezer wel opgevallen zijn dat de auteurs, van wie we hier de voorgestelde oplossingen van de talenkwestie in B.-K. besproken hebben, maar zelden of nooit er aan zullen gedacht hebben voor een taal uit te komen die strikt beantwoordt aan wat wij een « omgangstaal » noemen. Natuurlijk gelden voor hen die immer een « *lingua franca* » voorstonden, zelfs wanneer ze inzagen dat deze onmogelijk de « cultuurtaal » van Zwarten kan worden (lijk we verder zullen bewijzen), de tot hiertoe besproken feiten niet. Doch, gelijk we reeds zeiden, vele auteurs die, bekommerd om

het cultureel welzijn van de Inlanders, overtuigd zijn van de noodzakelijkheid van een omgangstaal voor de Zwarten zelf, hebben terzelfdertijd gemeend dat ze ook hierdoor de talenkwestie voor de BLANKEN konden oplossen precies zoals dat het geval is in onze streken. Dat dit onmogelijk is, werd niet ingezien, en *dààr* ligt o. i. juist de oorzaak van de fouten die we in de opstellen dier auteurs aantreffen.

ALGEMEEN BESLUIT OVER DE VERSPREIDING DER OMGANGSTALEN.

De omgangstalen zijn inlandse dialecten die door het sociaal prestige van de Inlanders, die ze als moedertaal gebruiken, geleidelijk bij de Zwarten van het omliggende verspreid worden. Mettertijd zullen deze ze als een « verbeterde uitgave » van hun eigen moedertaal aanzien en mettertijd zelfs hun eigen dialect er voor laten varen. *Dààrom* kunnen ze maar enkel door de echt inlands gebleven neger-elite verspreid worden, en kan de Blanke enkel onrechtstreeks in die verspreiding ingrijpen.

In B.-K. zijn er centra die immer getracht hebben de neger-elite, die rondom hen ontstond, echt inlands te houden. Men liet hen o. a. hun eigen taal gebruiken en gaf aan hun literair werk de voorrang boven al het geschrijf en de spraakkunstregels door Blanken opge maakt. Dit zijn de « cultuurcentra » van waaruit een omgangstaal zich begint te verspreiden. Mettertijd zullen deze, nu nog « locale » omgangstalen, zich wel over grotere gebieden verspreiden, en wellicht eens gans B.-K. veroveren. Welke omgangstaal dan de bovenhand zal hebben over haar medezusters, kan nu nog niemand voorzien. Zeker is dat de « echt inlands gebleven elite's » van de beide omgangstalen die geografisch in kontakt komen, zich met elkaar zullen meten en dat ook

hier enkel en alleen het sociaal prestige van de ene op de andere de doorslag zal geven.

Zo kan men gerust zeggen dat de kolonialen welke aan het vormen van een *echt inlandse* elite meewerken, werkelijk voor de toekomst van de cultuur en dus ook van de omgangstaal der Inlanders arbeiden. Daaraan kan zelfs het meest drastisch ingrijpen van de Blanke niets veranderen.

In één woord : de ECHT INLANDSE elite prestige geven, betekent de omgangstalen bevorderen; rechtstreeks ingrijpen in de verspreiding is uit den boze en tot een bijna zekere mislukking gedoemd.

IV. — VERKEERSTALEN.

1. Wat zijn « verkeerstalen » ?

Welke talen kan of mag men « verkeerstalen » noemen ? Daarover kan veel gediscussieerd worden. Men kan zeggen dat iedere omgangstaal als verkeerstaal dienst doet; ja dat ieder dialect tenslotte het verkeer der dialectsprekers onderling mogelijk maakt, en dat dus iedere taal een « verkeerstaal » kan genoemd worden. Doch dan is het « verkeerstaal zijn » een FUNCTIE, die in werkelijkheid door iedere taal kan uitgeoefend worden. Doch men kan de vraag nog anders stellen : zijn er geen talen die een zulkdanige eigen NATUUR hebben dat men ze best met een speciaal woord aanduidt en kortweg « verkeerstalen » noemt ?

In de concrete werkelijkheid bestaan er dorpsdialecten en omgangstalen. Doch iemand kan, naast zijn « moedertaal »- dialect en naast zijn « moedertaal »-omgangstaal, nog een andere « vreemde taal » leren. Deze « vreemde » taal is en blijft voor die persoon een taal die enkel dient voor « verkeersdoeleinden », om te

lezen, te spreken en te schrijven. Zulke « vreemde » taal is dus een verkeerstaal, doch enkel voor die personen voor wie ze niet de omgangstaal is. Zo is het Engels bv. voor al wie buitenlandse handel drijft een verkeers-taal, terwijl het voor de Engelsen zelf een omgangs-taal is.

Veronderstellen we nu dat een « vreemde » taal voor niemand, voor geen enkele volksgroep, omgangstaal (moedertaal) is, dan komen we bij een nieuwe soort taal. Er zijn namelijk talen die voor niemand de eigen moedertaal (dialect of omgangstaal) zijn en die toch door vele personen gebruikt worden. En hierin kunnen we nog 3 soorten onderscheiden :

a) Sommige van die talen waren VROEGER voor een bepaalde groep mensen de moedertaal (dialect of omgangstaal) ; men heet ze « dode talen », zoals bv. het klassiek Latijn.

b) Sommige van die talen zijn NOOIT moedertaal geweest, en zijn dan totaal « artificiële talen » ; bv. Esperanto, Ido, enz.

c) Eindelijk zijn sommige van die talen GEDEELTELIJK moedertaal van een groep personen én GEDEELTELIJK moedertaal van een andere groep ; het zijn de « mengtalen », zoals bv. Pidgin-English.

Deze drie soorten talen kan men dus met des te meer recht « verkeerstalen » noemen omdat ze voor niemand meer moedertaal zijn, doch voor *al* degene die ze gebruiken, uitsluitend dienst doen als « verkeers-taal ».

In Afrika nu (en ook elders) bestaat er een bepaald soort talen die men « *linguae francae* » noemt. Ze zijn tot stand gekomen omdat een echte « omgangstaal » niet tot stand kwam, en vervullen dan gedeeltelijk de functie van echte omgangstalen. Men heeft ze tot hiertoe zeer dikwijls verward met echte omgangstalen, gelijk we in de vorige hoofdstukken reeds zeiden. Zodra men in Afrika een zeer verspreide taal had, sprak men van « *lingua franca* » ; doch deze éne vlag dekt verschillende ladingen.

A. Sommige echt inlandse talen kunnen zich zeer sterk verspreiden, door andere volksgroepen gebruikt worden en door deze beschouwd worden als HUN eigen « culturele » moedertaal. Dat zijn omgangstalen, zoals bv. Tshiluba, Mandingo, enz. voor sommige volksstammen. Daarover hebben we het in dit hoofdstuk niet.

B. Andere echt inlandse talen kunnen zich zeer verspreiden, door andere volksgroepen gebruikt worden én toch *nooit* door deze als hun eigen moedertaal beschouwd worden. Zo bv. Frans voor Zuidnederlanders, Mandingo, Hausa, Tshiluba, enz. voor andere volksstammen dan deze onder A. Ook deze talen zou men niet « verkeerstalen » of « *linguae francae* » mogen noemen, omdat ze dit niet zijn voor een groot deel van degenen die ze gebruiken.

C. Eindelijk heeft men talen die wel kenmerken hebben van een of andere inlandse taal (in woordenschat en in vormen), doch die door *geen enkel* Inlander als eigen moedertaal worden beschouwd, omdat ze deels maar een « schets », een « geraamte » zijn van hun eigen taal, en omdat ze deels ook constructies hebben die hun totaal vreemd zijn en die ofwel uit andere negertalen komen ofwel (meestal) in... de Westeuropese talen te vinden zijn. Het zijn dus « mengtalen », precies gelijk het « Pidgin-English », « Petit Nègre », enz. Doch er komt gewoonlijk nog iets anders bij. De Blanken trachten die talen tot echte omgangstalen te doen uitgroeien; ze maken spraakkunsten en woordenboeken van die talen, en gaan bepaalde boeken in die taal beschouwen als de ganse taal. Kortom, die « mengtalen » worden BEWERKT, constructies en woorden worden gekeurd en bijgevoegd, en tenslotte worden ze VASTGELEGD in enkele standaardwerken (bv. de Bijbel). Zó heeft men in Afrika (en ook elders) talen die gedeeltelijk « natuurlijke mengtalen » gedeeltelijk « artificiële » talen zijn. Ze hebben als meest onderscheidend kenmerk, door niemand, Zwarte noch Blanke, als moedertaal beschouwd te worden. Voor deze soort talen, die dus zeer wezenlijk verschillen van de talen onder A en B aangegeven, en die echte « Ersatz-omgangstalen » in Afrika (en andere koloniale gebieden) zijn, voor deze eigenaardige talen behoudt men het best de speciale naam « *lingua franca* » of kortweg « verkeerstaal ».

Kortom, normaal heeft iedere taal drie functies of « uitgaven » : voor sommige personen is ze de moedertaal, voor andere de omgangstaal (de culturele moedertaal), voor nog andere is ze een « vreemde » taal. In Afrika komt er soms nog een vierde functie bij : voor sommige Blanken en Zwarten is ze een « verkeerstaal ».

2. De verkeerstalen in B.-K.

Voor Belgisch-Kongo geeft men gewoonlijk een vier-tal verkeerstalen op: Lingala, Kiswahili, Fiote en Kituba. Er zijn er natuurlijk meer. Ieder echt inlands dialect dat door Blanken wordt gesproken, is meestal doorspekt met « Europese taalelementen ». Doch deze « Europese neger-dialecten » kenden niet alle evenveel succes; ze zijn niet alle even ver verspreid, en vooral, ze werden niet alle in boeken, spraakkunsten en woordenboeken en andere geschriften « vastgelegd ». We blijven dan bij de grootste verkeerstalen en we gaan even na of deze werkelijk verkeerstalen zijn, of ze werkelijk aan de hierboven opgesomde kenmerken voldoen, of ze dus echt « lingua franca », verkeerstaal, « bewerkte en vastgelegde mengtaal » zijn.

Nagaan welk in feite de structuur is van een of andere verkeerstaal, welk « mengsel » deze structuur bevat, in hoeverre ze artificieel bewerkt is, in welke mate men ze tracht vast te leggen en in hoeverre deze maat dan ook wordt aangenomen, dat alles vergt een uitgebreid en vooral een zeer nauwkeurig onderzoek. Dit gebeurde nog voor geen enkele verkeerstaal in B.-K. Voor het Kituba en Fiote hoeft het ook niet te gebeuren, daar niemand nog voor deze twee verkeerstalen schijnt te willen opkomen. Daarom zullen ze, artificiële talen als ze zijn, snel verdwijnen, of — beter nog — nooit zullen ze het verder brengen dan vereist wordt door een toevallig gesprek tussen Blanken en Zwarten. Blijven dan nog over: Lingala en Kiswahili.

A. — LINGALA.

a) *Er zijn geen Zwarten die het Lingala als moedertaal hebben.*

Er zijn wel Inlanders die het Lingala verstaan en het ook gebruiken wanneer ze met Blanken, of met Zwarten

van andere stammen in aanraking komen. Zo wordt Lingala verstaan en ook wel gebruikt in de districten Kongo-Ubangi, Tshuapa, Leopold-meer, Uele, enz. ⁽¹⁾. Doch, zijn er Inlanders die het als hun moedertaal beschouwen? Of tenminste als hun « omgangstaal », als hun eigen taal in een « verbeterde uitgave »? Indien er zulke Inlanders bestaan, dan zullen ze moeten aangetroffen worden in het Kongo-Ubangi district, waar de bakermat van het Lingala moet gezocht worden, bij de zg. Bangala. Er zijn daar nu wel Inlanders die zich van het Lingala bedienen, ook in onderwijs en onderricht, die Lingala schrijven. Ze zullen het Lingala wellicht wel als een soort « hogere » taal (zeggen we maar « cultuurtaal ») beschouwen, vooral omdat de Blanken er zich van bedienen en omdat ze in die taal onderwijs krijgen. Kan het Lingala, voor die Zwarten dan ten minste, aanspraak maken op de titel van « omgangstaal »? Het is de enige kans die het Lingala heeft om « moedertaalsprekers » te vinden, want Inlanders die het Lingala als dorpsdialect hebben, kent geen enkel Blanke ⁽²⁾. Welnu, het Lingala kan geen omgangstaal voor Zwarten zijn, omdat het geen trouwe weergave is van een of ander dialect. Evenmin ongeveer als het « Pidgin-English » de cultuurtaal van een volk kan zijn. Indien het voor sommige Zwarten wel vastzit aan hun zg. culturele opvoeding, en ze het daarom als een « hogere » taal gaan beschouwen, dan zullen ze alras bemerken dat een « cul-

(1) Cfr. VAN DER KERKEN, o. c., blz. 250-251.

(2) Dit konden we persoonlijk horen o. a. van Mgr. E. de Boeck, die het Lingala beschreven heeft van « in den beginne ».

Malcolm Guthrie zegt wel in *Africa*, XIV (1943), blz. 118 : « (Lingala is) spoken spontaneously only in a small district about the middle of the area. » Doch hij zegt ook dat ditzelfde Lingala reeds een grote literatuur bezit. Waaruit we kunnen besluiten dat Guthrie werkelijk het « Lingala der missies » bedoelt. Maar dan is zijn eerste bewering, nl. dat Lingala de « moedertaal » is van 'n kleine groep, ook glad verkeerd!

tuur », die nimmer verder reikt dan wat Lingala-boekjes en Lingala-onderrichtingen kunnen aanbrengen, een uiterst dun laagje « vernis » is. Ofwel zijn die Inlanders er zich van bewust dat de Lingala-boekjes en Lingala-toespraken een overgroot aantal werkelijkheden, materiële en geestelijke, onaangeroerd laten, dat ze zich onmogelijk uitsluitend van het Lingala kunnen bedienen in hun *gans* dagelijks leven; ofwel menen ze dat ze, overal en in alles, met Lingala alleen voortkunnen en dat al het overige, waar ze niet in het Lingala over horen spreken, maar gedachten, gevoelens, verlangens of werkelijkheden zijn die voor een « cultureel gevormde Zwarte » om zo te zeggen NIET bestaan. In het eerste geval is Lingala voor hen wèl een middel om vele nieuwe dingen te leren en over vele nieuwe dingen te praten, doch het is geen adaequate cultuurtaal, die voor het hele negerleven kan gebruikt worden. Voor hen is het dus geen omgangstaal, doch een « vreemde » taal en waarschijnlijk wel een « blanke-negertaal ». In het tweede geval hebben we duidelijk met « ontwortelde » Inlanders te doen, die omdat ze hun negerbewustzijn hebben willen opgeven, los staan van de negermaatschappij en « vreemden » voor hun eigen volk geworden zijn. Kortom, iedere rasechte Inlander (al kent en gebruikt hij soms ook Lingala) zal wel zeer goed weten dat dit een taal is die door « de handen van de Blanke is gegaan », en daarom ongeveer even ver van zijn eigen taal afstaat als een blanke koloniaal van een Zwarte, wat heel wat is. Dit geldt natuurlijk voor alle Zwarten, zowel voor de zg. Bangala als voor andere Inlanders die soms het Lingala gebruiken. Lingala heeft dus geen moedertaalsprekers. Geen enkele Zwarte beschouwt het als zijn eigen taal. Ook de zg. Bangala niet. Geen enkel koloniaal kan of weet een bepaalde negergroep aan te duiden waarvan de leden onder elkaar « Lingala » spreken als eigen dorpsdialect. Zo spreken alle Blanken

die iets van de taaltoestand in de Bangalastreek afweeten. Wel zijn er verscheidene dialecten (dorps- of dorpengroep-dialecten) ⁽¹⁾ die enigszins op Lingala lijken, doch geen enkel dezer dialecten kan men zonder meer met het Lingala vereenzelvigen.

b) *Waren er vroeger geen Zwarten die het Lingala als moedertaal hadden?*

Lingala, de taal gelijk ze in boekjes en spraakkunsten, in onderricht en onderwijs gebruikt wordt, is nooit de moedertaal van een negergroep geweest; het is nooit een echte inlandse taal geweest. M. a. w. het Lingala van nu is geen echt inlands dialect dat door Blanken en Zwarten (?) is bewaard, terwijl de oorspronkelijke moedertaalsprekers zouden verdwenen, uitgestorven zijn. Om er van overtuigd te zijn, moet men maar even lezen hoe de auteurs de opkomst van het Lingala beschrijven ⁽²⁾. Dit wordt verder duidelijk wanneer men merkt dat er tussen de Lingala-spraak-kunsten en Lingala-teksten heel wat verschil is, en dat de spraakkunsten zeggen dat zij de echt inlandse constructies voorhouden. Of nog wanneer men in de Lingala-spraak-kunst zelf kan lezen: « De inheemse talen der Bangala hebben een ontkennende wijs, die jammer genoeg in het Lingala niet behouden is zoals het overal verspreid is ⁽³⁾. » Dit zal op verre na niet het enige geval zijn dat een of andere echt inlandse constructie uit het Lingala verdwenen is. Eindelijk kan geen enkel koloniaal, die ooit een echt inlandse negertaal instudeerde, na het doorwerken van een Lingala-spraak-kunst en Lingala-tek-

⁽¹⁾ Cfr. J. TANGHE: « Le Lingala ». *Congo*, 1930, II, blz. 341 en volgende.

⁽²⁾ Cfr. *Ibidem*, blz. 344-346; Mgr E. DE BOECK: « Coursus in Lingala », 1942, blz. 7.

⁽³⁾ E. DE BOECK: *o. c.*, blz. 36.

sten, ook maar een ogenblik eraan twijfelen dat het Lingala een fel « vereenvoudigde » negertaal is.

Dus, het Lingala, lijk het nu is, is wel een « stuk », een « schets » van een echt inlandse taal, doch is als zodanig nooit de moedertaal van een negergroep geweest.

c) *Is het Lingala een mengtaal?*

Alle talen die met elkaar in contact komen, ondergaan een wederzijdse invloed. Doch wanneer een taal (dialect) zodanig de invloed van een taal met een gans andere structuur ondergaat dat er een zeer grote afstand ontstaat tussen die « beïnvloede » taal en haar mededialecten, dan is ze een mengtaal geworden. Indien dan het groot verschil tussen het Lingala en de echt inlandse dialecten aan Europese taalinvloed te wijten is, dan is het Lingala ook een mengtaal, zoals het « Pidgin-English », al zijn er natuurlijk ook graden in de beïnvloeding.

Er zijn twee oorzaken die het onderzoek naar de Europese taalelementen in het Lingala sterk bemoeilijken. Eerst en vooral weet men nog maar weinig af van de structuur der dialecten uit de Bangalastreek en omliggende gewesten. Wie thuis is in de structuurverschillen der negertalen onderling, ziet aanstonds dat het Lingala de kenmerken heeft van de Noordwestelijke Bantoetalen. Ook laten de gepubliceerde schetsen van het Iboko, Ngombe, Budja en Mabale duidelijk zien dat veel uit de structuur van het Lingala zeer dicht bij deze inlandse talen staat. Maar men weet toch nog veel te weinig van de fonetische en grammatische structuur van deze inlandse talen om voor ieder taalelement van het Lingala te kunnen beslissen of het een echt inlands taalelement is dan wel een Europees. De tweede oorzaak is de volgende. De Noordwestelijke Bantoetalen vertonen sommige kenschetsende afwijkingen van de

grammaticale bouw der overige Bantoetalen. Zo bv. het verminderen van de volledige klasse-concordantie der bepalingen met het naamwoord. Welnu, vele van deze afwijkingen zijn van die aard dat ze MOGELIJK ook onder Europese invloed zouden kunnen zijn ontstaan. Zo bv. nog, het minder gebruiken van het « applicatief-suffix » bij de werkwoorden en een parallel lopend stijgend gebruik van « voorzetsels ».

Doch, al kan men voor ieder detail niet immer beslissen, men kan toch enkele van de grote verschillen van het Lingala met de echt inlandse talen, met zekerheid aan Europese invloed toeschrijven. Zo bv. wordt er er in het Lingala ⁽¹⁾ geen onderscheid gemaakt tussen de klinkers *e* en *ε*, *o* en *ɔ*, wat in al de omliggende talen wel het geval schijnt te zijn. Sommige werkwoordvormen die de Lingala-spraakunst soms ook nog vermeldt en die duidelijk echt inlands zijn, doch ongevoen voor een Europeaan, zijn in de Lingala-teksten totaal verdwenen. Zo bv. een eigen ontkennende wijs (zie hoger); zo nog bv. de nuance van het werkwoord-suffix « -ka »; enz. ⁽²⁾.

Kortom, dat het Lingala zo sterk verschilt, vooral in fonetische en grammaticale structuur (minder in woor-

⁽¹⁾ In de mond der Blanken.

⁽²⁾ Verdere voorbeelden kan men vinden in het zeer interessant opstel van Prof. Dr J. TANGHE, o. c., blz. 348-356. Ook deze auteur komt tot het besluit dat het Lingala een mengtaal is, « une langue mixte », wat toe te schrijven is aan Europese invloed, « ... par suite de son contact avec les langues de l'occupant », blz. 348. Doch Prof. Tanghe heet ze ook een mengtaal omdat: « elle s'est constituée d'un mélange de plusieurs dialectes indigènes », blz. 356. Dat Blanken verscheidene elementen uit de andere inlandse dialecten overgenomen hebben, willen we wel geloven; doch dat de Inlanders zelf (vóór de komst der Blanken) een echte « mengtaal » tot stand brachten, die zo erg van de inlandse dialecten zou verschillen als het huidige, bekende Lingala, dat heeft men tot hiertoe nog niet BEWEZEN. We hebben de indruk dat Prof. Tanghe niet klaar genoeg onderscheid maakte tussen een *echt* inl. omgangstaal en het Lingala; cfr. blz. 357, eerste alinea, blz. 341: « ... langues mixtes, et qui font fonction de véritables (cursivering van ons) langues communes ».

denschat) van al de omliggende echt inlandse talen, is te wijten aan de invloed der Blanken. Het is dus een taal die naast echt inlandse constructies en vooral naast echt inlandse woorden, ook Europese constructies of Europese nuances in echt inlandse constructies bezit. Het is dus een mengtaal.

d) *Het Lingala is gedeeltelijk een artificiële taal.*

Dat de Blanken, door een negertaal te gebruiken, deze zelfs zeer sterk beïnvloeden, is een « natuurlijk » verschijnsel, dat we, telkens twee talen van zeer verschillende structuur met elkaar in contact komen, kunnen aantreffen. Doch het Lingala heeft nog een ander kenmerk, zoals ongeveer alle *linguae francae*. De Blanken willen het « vastleggen » in spraakkunsten en teksten; ze willen de verdere evolutie van die taal naar een nog « meer Europese structuur » tegenhouden, ja, ze willen ze in een of ander punt terug dichter bij de echt inlandse taalstructuur brengen. Kortom, die « natuurlijke » mengtaal wordt « bewerkt » en « vastgelegd », en precies dit laatste geeft haar een artificieel karakter en maakt er een artificiële mengtaal van.

Dit ganse opzet van de Blanken gebeurt met de bedoeling een echte omgangstaal tot stand te brengen, gelijk we in het vorige hoofdstuk zeiden. En in deze zin is hun opzet immer tot mislukking gedoemd, zoals nu wel duidelijk zal zijn. Eens dat dit ingezien wordt, zal er geen enkel koloniaal meer zijn die zich nog zal inspannen om te trachten zulk een verkeerstaal gelijk het Lingala te « bewerken » en « vast te leggen ». Doch tot nu toe gebeurde dit; de opstellers van Lingala-spraak-kunsten en Lingala-teksten stuurden meestal in een of andere richting aan om « mooi Lingala » te produceren.

Soms snoepten ze van enkele inlandse taalelementen die zij hoorden, soms van het Lingala van die Inlanders,

welke zij voor de « beste kenners » van het Lingala aanzien, doch zeer dikwijls van hun eigen Lingala. Er zijn aldus twee verschillende richtingen : de ene wil immer streng bij de spraakkunst blijven, omdat men meent dat deze zo niet de echt inlandse taal, dan toch een zo inlands mogelijke taal beschrijft. De andere richting wil zich meer houden aan het dagelijks gebruikte Lingala. Dat dit laatste evolueert en wél naar een immer meer Europese structuur, is al te duidelijk. Al is de bedoeling van de eerste richting het meest prijzenswaard, hun opzet is een nutteloze inspanning. De laatste richting is meer realistisch en zal het daarom ook mettertijd winnen.

Dus : iedereen weet dat men het Lingala « bewerkt » heeft; eens dat men ingezien heeft dat het Lingala, zelfs al werd het nog zo bewerkt, nimmer een « cultuurtaal », een omgangstaal voor de Zwarten kan zijn, zal men het artificiële van het Lingala wel laten schieten en zal deze mengtaal zich verder ontwikkelen, volgens de streken en de mode van de dag.

Besluit : LINGALA is een taal die naast negertaal-elementen ook Europese taalelementen bezit, zodat ze sterk van elk echt inlands dialect verschilt. Dit is een natuurlijk gevolg van het contact tussen Blanken en Zwarten. Het bewijst de Blanken onschatbare PRACTISCHE diensten en zal daarom door de Blanken immer zeer gewaardeerd worden. Het heeft geen moedertaalsprekers, zal nooit bij de echt inlandse elite in aanzien komen en zal daarom ook nooit de minste aanspraak kunnen maken op het gezag van een omgangstaal. Het staat echte omgangstalen, die vroeg of laat toch in de streek op het voorplan zullen treden, niet in de weg; en dit juist omdat ze beide voor de Inlanders op een totaal verschillend plan staan : Lingala is een practisch verkeerstaaltje, de eigen moedertaal (dialect of omgangstaal) is een stuk

van hun ziel. Alleen de Blanken schijnen nogal dikwijls het Lingala als een echt inlandse omgangstaal te beschouwen, wat al te duidelijk een onjuist inzicht is in de taalwerkelijkheid ⁽¹⁾.

B. — KISWAHILI.

Bij de bespreking van het Lingala hebben we vastgesteld :

1) dat deze taal als verkeerstaal geen moedertaalsprekers heeft. Geen enkele mengtaal (verkeerstaal) heeft moedertaalsprekers;

2) dat de inlandse taalelementen van het Lingala uit echte inlandse dialecten komen; en wel uit de dia-

⁽¹⁾ Ondertussen, in 1946, hebben we de gelegenheid gehad om in het vicariaat Lisala, de « bakermat » van het Lingala, vast te stellen dat er, vooral de laatste jaren, een zeer interessante poging gedaan wordt om het Lingala te « rebantoeïzeren » en dit op een wijze die taalkundig juist lijkt.

Het Lingala is in die streken zover doorgedrongen dat er bijna geen enkel dorp meer is waar niet ongeveer iedere inwoner — op enkele grijsaards en vrouwen na — het Lingala verstaat en kan gebruiken. Vele, misschien wel de meesten, hebben dit ter plaatse in hun dorpen aangeleerd van « diegenen die het kenden », zo vertelden ons de Inlanders. Anderen hebben het op de missies en in de scholen geleerd. Het Lingala geniet er het sociaal prestige, ten minste het uiterlijk prestige: het is de taal van de « hogere standen », nl. de Blanken en van de Zwarten die in contact leven met Blanken!

Zó was het mogelijk een poging te wagen om het Lingala en zijn verdere ontwikkeling in de handen der Zwarten te geven. Men wil de Inlanders de vrije hand laten in het gebruiken, het — onbewust — verbeteren en omwerken van het Lingala volgens hun eigen dialectgevoel. Zo komt men natuurlijk geleidelijk tot het resultaat dat het Lingala wel veel inlandse taalelementen, vooral in zijn woordenschat, opneemt, doch ook dat dit « nieuwe, goede » Lingala van streek tot streek verschilt. Doch, men hoopt dat de Inlanders die « het Lingala in handen krijgen », steeds meer en meer contact met elkaar zullen hebben, en dat het alzo niet uitgesloten is dat zij de « moedertaalsprekers » worden van dit nieuwe Lingala, dat als omgangstaal kan fungeren; m. a. w. dat de Zwarten die het Lingala in handen hebben, HUN TAAI — het nieuwe Lingala — overal verspreiden. Alles hangt natuurlijk af van de mate waarin de inlandse elementen, die aldus in het Lingala komen, OVERAL verspreid en aanvaard zullen worden.

lecten die gesproken worden langs de Kongo-stroom in het District Kongo-Ubangi;

3) dat geen enkel van die echt inlandse dialecten, waaraan het Lingala taalelementen ontleende, nu reeds zo verspreid is dat het op de titel van « omgangstaal » aanspraak zou kunnen maken, al ware het maar voor de onmiddellijk omliggende volksstammen.

Wat het Kiswahili aangaat, iedereen zal wel aanstonds inzien dat ook hier de eerste twee vaststellingen opgaan. Dat het Kiswahili voor vele personen die het spreken en schrijven, enkel een verkeerstaal is, wordt door iedereen aangenomen. (We komen er aanstonds op terug.) Dat het als verkeerstaal ook geen moedertaalsprekers kan hebben, is vanzelfsprekend. Ook gaat iedereen akkoord om te verklaren dat de echt inlandse dialecten, waaraan het Kiswahili taalelementen ontleende, gesproken worden aan de Oostkust van Afrika, rond Zanzibar.

Wat echter niet zonder meer duidelijk is, is de vraag of het Kiswahili in een of andere vorm (bv. het « standaard-Kiswahili »), ten minste voor enkele volksstammen, geen echte omgangstaal is; of het m.a.w. door sommige volksstammen (die een eigen dialect hebben) als hun eigen (culturele) moedertaal, als een « verbeterde uitgave » van hun eigen dialect wordt beschouwd. Dit zullen we even onderzoeken.

In hoever is het Kiswahili een echt inlands dialect?

Indien het Kiswahili in een of andere vorm een echte omgangstaal is, dan moet die bepaalde vorm van het Kiswahili moedertaalsprekers hebben, wat gelijk staat met een echt inlands dialect te zijn. Dan moet het ook een werkelijke éénheid zijn, al zijn er in iedere « beschaafde omgangstaal » varianten, al kan een omgangstaal soms wel wat locale kleur hebben, toch mogen die

verschillen niet te erg in het oog vallen, anders zullen de verscheidene sprekers die omgangstaal niet meer als hun EIGEN (culturele) moedertaal beschouwen. Integendeel, in de mate waarin een bepaald dialect werkelijk de omgangstaal voor verscheidene groepen wordt, in die mate VERDWIJNEN de locale schakeringen die de omgangstaal in het begin kan gehad hebben, ja de sprekers zullen er zelfs hun eigen moedertaal-dialect voor opgeven.

We menen dat men, in grote trekken, drie soorten, drie vormen van het Kiswahili kan onderscheiden :

1° de werkelijk bestaande locale inlandse dialecten langs de Oostkust, zoals het Kiungudya (Zanzibar), het Kimvita (Mombasa), het Kigunya (Rasini), het Kiamu (Lamu) ⁽¹⁾ ;

2° het zgn. Standaard-Kiswahili of Kiswahili kortweg;

3° het zgn. Kingwana, d. i. het Kiswahili zoals het meestal in het binnenland gesproken wordt, en ook in B.-K. meestal gebruikt wordt ⁽²⁾.

Dat al de vormen van het zgn. Kingwana verschillende vormen zijn van één verkeerstaal, zal door niemand betwijfeld worden. Het duidelijkste argument hiervoor is wel dat het Kingwana geen enkele negergroep als zijn moedertaalsprekers kan inroepen.

Is het Standaard-Kiswahili of het « echte » Kiswahili een verkeerstaal of een omgangstaal en dus een echt inlands dialect dat verspreid is (of verspreid wordt)?

Broomfield, die volgens de « editor » van « Africa » een groot aandeel had in de standaardisering van het

⁽¹⁾ TANGHE : « Le Swahili », o. c., blz. 174-175.

⁽²⁾ Cfr. ROEHL : « The linguistic situation in East Africa », *Africa*, III/1930, blz. 198.

Kiswahili ⁽¹⁾, zegt in een opstel waarin hij zeer interessante dingen vertelt over het Kiswahili ⁽²⁾: « ... there never has been a Swahili tribe. Nor is there any trace of a Bantu language corresponding even roughly to Swahili as we know it minus the Arabic element... » « ...The Bantu dialects within a short distance of the coast from Somali to Mozambique are legion, but no one of them can be regarded as the basis of the language which was afterwards known as Swahili » (blz. 79). We menen nu wel dat men de bewijskracht van deze passus voor de hier behandelde kwestie niet mag overdrijven; Broomfield heeft het in dat opstel tegen Roehl, die met alle macht alle Arabische woorden uit het Swahili wil bannen. Daartegen staat de thesis van Broomfield: Swahili zonder Arabische inslag (woorden) bestaat niet. Taalkundigen nu slaan niet zo snel de handen in elkaar als ze horen dat een of andere taal « vol » zit met vreemde woorden ⁽³⁾; het kan dan nog een ECHTE taal zijn, d. i. een dialect dat voor vele Inlanders de moedertaal is. Doch dat moedertaal-dialect moeten we kunnen aanwijzen voor het Standaard-Kiswahili; men moet er de moedertaalsprekers van kunnen aanduiden. Welnu, de aangehaalde passus van Broomfield zou het tegenovergestelde waarschijnlijk maken.

Broomfield zegt ook (blz. 85) dat « Standardization necessarily meant that one dialect had to be chosen in

(1) *Africa*, IV, blz. 77.

(2) BROOMFIELD: « The re-bantuization of the Swahili language ». *Africa*, IV, blz. 77-85.

(3) Prof. TANGHE, *o. c.*, blz. 187 en vlg., geeft ook een paar grammaticale feiten op waardoor het Swahili van de omliggende inlandse talen zou verschillen. Doch het zijn eigenlijk geen kenmerken van de grammaticale structuur, doch wel van de woordenschat. Verder heeft deze auteur het ook over de tonen; dat het (standaard) Kiswahili geen rekening houdt met de tonologische structuur van de echt inlandse dialecten, is zeker een tekort, en een feilloos teken dat de Blanken veel in het Kiswahili te zeggen hebben.

preference to the others... » en het dialect dat voor het Standaard-Kiswahili gekozen werd, is het dialect van Zanzibar ⁽¹⁾. Zo kunnen we in concreto zeggen : Indien de voorstanders van het Standaard-Kiswahili zich volledig laten leiden door de dialectsprekers van Zanzibar, en een zo getrouw mogelijk beeld van dat dialect als « Standaard-Kiswahili » voorhouden, ja, dan is dat dialect op weg om omgangstaal te worden. Dan — maar ook dan allèen — is het Standaard-Kiswahili een echte inlandse taal.

Is dat nu zó gebeurd ? We erkennen dat we nog geen gelegenheid hadden om stap voor stap de « standardization » na te gaan, noch om teksten uit de verschillende gebieden met elkaar (en vooral met het dialect van Zanzibar) te vergelijken. Doch sommige uitlatingen van de auteurs die over Swahili schreven, wijzen erop dat de Blanken een grote rol gespeeld hebben, en nog spelen, in die standardisatie.

Broomfield ⁽²⁾ zegt dat de hulp van de Europeanen vereist is om woordenboeken en grammaticale studies op te stellen, wat we volledig onderschrijven. Doch wat verder zegt hij : « ... His assistance is also required for the more exact differentiation of the meanings of words and constructions... He (the African) often obscures distinctions which the language is already capable of expressing. There are separate forms to represent possible and impossible contingencies (« if I went, I should... » and « if I had gone, I should have... »), but they are frequently used interchangeably. Again, the African often fails to distinguish between necessity and obligation (« must » and « ought ») although Swa-

⁽¹⁾ Cfr. ook ROEHL, *o. c.*, blz. 198.

⁽²⁾ BROOMFIELD : « The development of the Swahili language ». *Africa*, III, 1930, blz. 516-522.

hili possesses separate words to represent them. The European is accustomed to accurate expression, and in this respect Swahili is likely to be benefited by his influence » (blz. 520). En verder : « For many years Europeans will have to take a large share in the composition of Swahili books, and... their Swahili will, in a real sense, be « better » than that written by most Africans » (blz. 521-522).

Prof. Westermann schrijft in *Oversea Education* ⁽¹⁾ : « ... The Interterritorial Language Committee of Swahili whose task it is to foster a unified form of Swahili, after the manner of a language academy, and so to make a uniform medium of education for a large part in Africa... » « ...the influence upon it (Swahili) of more and more languages, new dialects are continually arising... »

In een ander opstel van D. Westermann ⁽²⁾ lezen we :

« It was inevitable that a language which extended over so large an area should have split up into dialects (het gaat over Standaard-Kiswahili)... (blz. 24).

« It is no less natural that a language which is passed on by oral transmission alone, and serves *only for quite elementary needs* (wij cursiveren), should lose some of its wealth of forms, the greater its distance from the mother dialect... » (blz. 25).

⁽¹⁾ WESTERMANN, D. : « The standardization of African languages ». *Oversea Education*, VI/1, blz. 2.

⁽²⁾ « Swahili as the lingua franca of East Africa ». *Church Overseas*, 1933, VI, 21, blz. 20-31.

Wie aandachtig deze opstellen van D. Westermann leest, zal wel wat verwonderd zijn dat hij, niettegenstaande hij de zwakke zijden van de « linguae francae » opsomt, er zich toch soms zó enthousiast over uitlaat. Doch men mag niet vergeten dat in de naburige Engelse koloniën (*de Kiswahilistreek!*) de opvattingen over een cultuurtaal bij de Zwarten nog wat achterlijk is. Bij de officiële instanties schijnt de opvatting dat het Kiswahili als « cultuurtaal der Zwarten » een « noodzakelijke overgang » is tot het Engels, nog de meest vooruitstrevende. Cfr. *Journal of the African Society*, 1932, blz. 439-440.

« It is quite conceivable that though the influence of Swahili may increase, these (tribal) languages will yet continue to live and contain a literature of limited scope. Swahili should not take their place, but should serve beside them as a means of communication linking them with the whole community. » (blz. 27).

« Probably the language had formerly tone distinctions such as are still found in most Bantu languages. They have, however, disappeared from Swahili, perhaps because it is spoken by so many foreigners » (blz. 23-24).

Prof. Tanghe in 1944 ⁽¹⁾: « ... Le contact du Swahili avec l'arabe et avec les parlers de l'intérieur a favorisé la simplification. Grâce à sa phonétique simple et à sa morphologie claire, le Swahili s'impose facilement dans les régions où les autochtones parlent des dialectes multiples et différents... Partout où il se répand, il refoule les parlers locaux. Le même phénomène et la même progression se manifestent dans notre colonie... ».

Standaard-Kiswahili is dus een taal waarin de Blanken het nauwkeurig gebruik van verscheidene vormen moeten voorschrijven en waarin ze nog een groot aandeel moeten hebben, opdat de boekentaal beter zou wezen. Het is een taal die de Blanken moeten leiden, opdat ze eenvormig zou blijven, en die een academie nodig heeft. Kiswahili is een taal die « vereenvoudigd is door contact met andere talen, en die zo eenvoudig is dat ze zich overal snel verspreidt, gelijk het ook het geval in B.-K. is. Zulk Kiswahili is geen echte inlandse taal meer.

Wat o. i. duidelijk naar voren treedt, is dat de Blanken al te rechtstreeks het dialect van Zanzibar hebben willen verspreiden. We vrezen zeer dat, indien men niet meer gaat letten op de werkelijke verspreidingswaarden van een omgangstaal en angstvallig de structuur

(¹) O. c., blz. 196-197.

(ook de tonologische) van het dialect van Zanzibar gaat noteren, men snel met een « verkeerstaal » in de handen zal zitten (als het niet reeds gebeurd is), al zou die verkeerstaal dan ook wat meer inlandse taalelementen hebben behouden dan de andere verkeerstalen.

Echte inlandse negertaal is nu eenmaal voor de Blanken buitengewoon moeilijk. En indien men meent dat men het Standaard-Kiswahili zo zeer meester is dat men met eigen taalgevoel kan beslissen wat goed of verkeerd in een negertaal is, dan kunnen we moeilijk aannemen dat het Standaard-Kiswahili een echt inlands dialect is.

Besluit : Verstaat men onder Kiswahili :

a) de werkelijk bestaande locale inlandse dialecten langs de Oostkust, dan zijn de Kiswahili-dialecten natuurlijk echt inlandse dialecten;

b) het Standaard-Kiswahili, dan vrezen we dat men reeds met een verkeerstaal te doen heeft;

c) het zgn. Kingwana, dan is het Kiswahili een verkeerstaal.

Enkel in die mate waarin een Swahili-dialect (dat van Zanzibar) « ongeschonden » verspreid is bij andere stammen die het als hun eigen moedertaal aanzien, enkel in die mate is het een omgangstaal. Dat het Kiswahili hierin reeds verder gevorderd is dan andere negertalen, is wel mogelijk; doch dat men eenvoudig Kiswahili (zelfs uitsluitend Standaard-Kiswahili) als de feitelijke omgangstaal voor gans Oost-Afrika kan aannemen, is o. i. enkel te verklaren door een gebrek aan inzicht in « omgangstaal » en « verkeerstaal » (cfr. blz. 49) ⁽¹⁾.

⁽¹⁾ Verder spreken we in deze studie van het « Kiswahili » voor zover het een verkeerstaal is. Wat practisch steeds het geval in B.-K. is. Men kan immers toch maar moeilijk in B.-K. een dialect van Zanzibar als omgangstaal trachten te verspreiden!

3. Kan een verkeerstaal bij de Inlanders de rol van omgangstaal spelen ?

In Afrika zijn er maar weinig omgangstalen, d. i. echt inlandse dialecten die door naburige stammen als hun eigen moedertaal worden aangenomen en als een « verbeterde uitgave » van hun eigen dialect worden beschouwd. Daarom zouden de kolonialen er gaarne iets anders op vinden. Zij gebruiken (over het algemeen) verkeerstalen, d. i. mengtalen met min of meer inlandse inslag; en nu wensen ze over het algemeen deze verkeerstalen bij de Zwarten te verspreiden en ze de rol van omgangstalen te laten spelen. Zo zou dan het ganse onderwijs, wellicht op de laagste klassen na, in de verkeerstaal gegeven worden; ongeveer alle drukwerken zouden in die taal moeten opgesteld zijn, enz. Kortom, alle culturele, economische en politieke betrekkingen tussen Blanken en Inlanders, en ook tussen Inlanders onder elkaar, zouden in de verkeerstal geschieden. Is dat mogelijk ?

Een verkeerstaal bezit geen moedertaalsprekers. Wel worden de inlandse taalelementen van een verkeerstaal in een of ander echt inlands dialect aangetroffen, doch feitelijk is er geen enkele Zwarte die thuis of in zijn dorp niets hoort dan verkeerstaal. Daaruit volgt onmiddellijk dat een verkeerstaal voor iedere Zwarte een vreemde taal is. Daarbij komt dat de verkeerstalen (zelfs de meest inlands gebleven) zoveel inlandse taalelementen verloren hebben of geruild hebben tegen Europese taalelementen, dat zelfs ieder Blanke, die goed een echte negertaal kent, het onmiddellijk gewaar wordt. Een Zwarte merkt het dan wel bij het eerste woord. Daaruit volgt dat de verkeerstaal voor iedere Zwarte niet alleen een vreemde taal is, doch iets totaal « eigenaardigs » dat nooit, hij moge ze dan nog jaren horen of gebruiken, zijn « wilde vreemdheid » zal verliezen. Het moet hem ongeveer vergaan gelijk de Zuidneder-

lander voor wie Engels en Duits natuurlijk wel vreemde talen zijn, doch die men na jaren toch wel goed te begrijpen en te gebruiken weet. Doch veronderstellen we dat hij Chinees, of Eskimoos, of een negertaal moet leren, dan zal hem dat nog vele jaren dwars zitten. Soms zal hij zelfs gaan twijfelen aan het « menselijk verstand » van de Chinezen, Eskimo's of Zwarten, en vinden dat hun taal toch nimmer een cultuurtaal kan worden. Eenzelfde indruk moet een Zwarte hebben over de verkeers-talen. Ze zijn « vreemd », « eigenaardig », « niet te vatten » voor hem, en zullen het steeds blijven. Niet dat hij ze niet zal kennen zoals de Blanke, doch voor hem zal het een « keurslijf » blijven. Zouden er werkelijk koloniale gevonden worden, die menen dat er negergroepen zijn welke uren en uren vol spanning zouden kunnen luisteren naar het betoverend woord van een « verteller » of woordkunstenaar, naar zijn rijke, sierlijke, levendige... verkeerstaal?

De Zwarten in Afrika zijn nog geen hoogstaand cultuurvolk; ze zijn zich nog maar zelden bewust van hun eigenwaarde en eigen kenmerken. Hun ras- en stambewustzijn zitten nog niet in cultuuruitingen verwerkt, en fierheid om hun eigen schoonmenselijkheid is nog weinig te bespeuren. De Blanken hebben nog het sociaal prestige en hun taal is voor de Inlanders nog het begin der wijsheid en wetenschap. En toch kent men reeds verscheidene gevallen waar hun menselijke fierheid in opstand kwam, omdat men hun een verkeerstaal wou opdringen.

Prof. Westermann haalt zulke gevallen aan bij de Ibo ⁽¹⁾ en bij de Twi-Fante ⁽²⁾. Doch vele missionaris-

⁽¹⁾ Cfr. « The linguistic situation and vernacular literature in British West Africa », *Africa*, II, blz. 240.

⁽²⁾ Cfr. « The standardization of African Languages », *Oversea Education*, 6, 1934, blz. 7. Nog bv. in « Church Overseas », o. c.,

sen hebben zulke gevallen beleefd. In de XVe missiologische week, te Nijmegen in 1937 gehouden, werd het gebruik van verkeerstalen (éénheidstaal) aangeraakt ⁽¹⁾. Father Kiggen haalt het geval aan van de Ateso die zich eenparig verzet hebben tegen de Engelse regering welke het Kiswahili wilde opdringen (blz. 127-128). Ook in andere koloniën kent men dergelijke toestanden. De taalgeleerde Dr Adrani schrijft met betrekking tot het gebruik van Maleis (= verkeerstaal) in plaats van de inlandse talen : « Maleisch spreken tot een Inlander, wat alleen hij doet die de inlandsche taal niet machtig is, wil zeggen : de begrippen van de Inlanders niet kennen, zijn godsdienst niet onderzoeken, met zijn logica en zijn gansche denkwijze onbekend blijven... van zijn innerlijk wezen weinig of niets afweten. Door Maleisch aan te prijzen om zelf niet beschaamd gemaakt te worden of... door te hopen dat het literair Maleisch een toekomst heeft in de Minahassa (Celebes), heeft men de waarheid nooit onder oogen gezien en den toestand nimmer bij zijn naam genoemd » ⁽²⁾.

Zulke getuigenissen kan men overal vinden. Alle taalkundigen, alle kolonialen die een echt inlandse taal goed kennen, vinden het vanzelfsprekend dat een verkeerstaal nooit een omgangstaal, cultuurtaal kan worden.

Wellicht is er nu wel een lezer die een uitweg meent te zien in het opnieuw verinlandsen van een verkeerstaal opdat de Zwarten ze als een echte inlandse taal zouden

blz. 27-28 : « It is perfectly justifiable that the Baganda f. i. have loudly protested against the replacing of their native language in the schools by Swahili. » Dan kan Swahili toch niet als de « culturele moedertaal » van de Baganda doorgaan!... en zal het over eeuwen nog niet kunnen!

⁽¹⁾ « Verslagboek van de XVe Missiologische Week van Leuven », 1937, Brussel, Universum, blz. 112-129.

⁽²⁾ *Ibidem*, blz. 112.

aanvoelen. Zo ja, dan blijkt hier toch al uit, dat in ieder geval alleen een echt inlands dialect als cultuurtaal, omgangstaal dienst kan doen. Wat we precies beweren. Doch een verkeerstaal « hervormen » tot echte neger-taal, is een « open deur inbeuken ». Dat men dan een of ander bestaand dialect neme, dat het meest overeenkomst met de verkeerstaal vertoont, dat door de volkrijkste stam gesproken wordt, enz. Dan staat men ineens op de goede weg.

Geen enkel koloniaal die een duidelijk inzicht heeft in het verschil tussen een omgangstaal en een verkeers-taal, en die om de belangen der Inlanders bekommerd is, zal ooit het gemis aan een omgangstaal door het invoeren van een verkeerstaal trachten te verhelpen.

4. Het nut van de verkeerstalen.

A. — VOOR DE INLANDERS.

Na al hetgeen tot hiertoe gezegd werd, is het wel duidelijk dat de Inlanders zelf best een verkeerstaal kunnen ontberen. Indien de betrekkingen tussen de Inlanders van verscheidene stammen zich vermenigvuldigen en er also kleine culturele centra ontstaan, zullen er vanzelf « omgangstalen » tot stand komen. Het zal dan wel de eerste maal in de geschiedenis niet zijn dat de Zwarten een ander dialect als hun eigen moedertaal zijn gaan beschouwen.

De eerste moeilijkheid rijst maar wanneer de Inlanders met de Blanken in aanraking komen. Dat ze dan de verkeerstaal der Blanken leren begrijpen en gebruiken, is nu wel overal het geval, en is niet zo verkeerd. Het enige nut — eigenlijk is het een noodzakelijk kwaad — dat de verkeerstalen dus voor de Inlanders kunnen hebben, is dat ze anders niet rechtstreeks met de Blanken in contact kunnen komen, omdat de

meeste Blanken het inlands dialect niet machtig zijn. Doch zodra hun blanke meesters en opvoeders de inlandse taal wel kennen, is de verkeerstaal nutteloze ballast.

B. — VOOR DE BLANKEN.

Hier zit de eigenlijke oorzaak van het ontstaan en het in gebruik blijven van de verkeerstalen. Hun groot nut is dat de Blanke anders onmogelijk in rechtstreeks contact met de Inlanders kan komen. Dit willen we even onderstrepen.

Sedert jaren reeds is men in de koloniale kringen over de ganse wereld de mening toegedaan dat de Blanke zo dicht mogelijk bij de Inlanders moet staan, wil hij ze kunnen opvoeden. Daarvoor is vereist dat hij zich van een inlandse taal bedient. Het is werkelijk verheugend te zien hoe zeldzaam hier bij ons de opstellen zijn die de tegenovergestelde mening verkondigen.

Voor de Blanken die hun hele koloniaal leven bij dezelfde negerstammen doorbrengen, is het dialect van de volksstam die het invloedrijkst en demographisch het gezondst is, de aangewezen taal waarin ze zich moeten inwerken. Dit is op vele plaatsen gebeurd; en precies op die plaatsen zien we dat dit dialect op weg is om de omgangstaal van een ganse streek te worden. Deze toestand is dan wel de gezondste, en het ware jammer moest men hier op drastische wijze willen ingrijpen en een verkeerstaal opdringen. Integendeel, de Blanken die, niettegenstaande zij reeds tientallen jaren bij dezelfde stammen verblijven, de echt inlandse dialecten dezer stammen verwaarlozen en zich achter een verkeerstaal schuil houden, zou men best overhalen om naar een of ander inlandse dialect te grijpen; na een tiental jaren zouden zij zelf het meest verheugd zijn over die koersverandering.

Doch er zijn ook Blanken die nooit lang bij denzelfde volksstam blijven; ze zien er erg tegen op zoveel tijd te besteden aan het leren van een tweede, derde inlands dialect. Daarbij is het ook gewoonweg onmogelijk dat iedere Blanke op enkele jaren tijd goed een echt inlands dialect aanleert. Dat zij zich dan van een of andere verkeerstaal bedienen, is dan een noodzakelijk kwaad, of zo men wil: voor hen is het bestaan van verkeerstalen een noodoplossing. Men kan dus verwachten dat alle kolonialen steeds een of andere verkeerstaal zullen moeten aanleren.

5. Verkeerstaal-politiek in B.-K.

In de loop van dit werk hebben we reeds een of ander punt uit de taalpolitiek in B.-K. besproken. Er zijn nu nog wel enkele punten die weinig of geen taalkundig aspect hebben.

a) *Moet het aanleren en gebruiken van een verkeers-taal in alle gewesten voorgeschreven worden?*

Prof. Van der Kerken ⁽¹⁾ vindt de kennis van een verkeerstaal noodzakelijk ook voor diegenen, die een echt inlands dialect kennen. « La très bonne connaissance d'une seule langue indigène locale ne peut suppléer à l'ignorance de la lingua franca locale, comme on l'entend souvent affirmer assez gratuitement. » Iedereen die werkelijk een echt inlands dialect kent, zal hierom even moeten glimlachen: het is alsof men een vis zou aanraden te leren zwemmen.

Iedereen die een echt inlandse taal leerde, ieder Zwarte die in zijn eigen moedertaal (dialect of omgangstaal-in-wording) onderwezen en onderricht werd, zal indien het nodig is, « op den hoop toe » wel een verkeerstaal aanleren. Doch we zien niet goed in waarom

(1) O. c., blz. 251.

bv. in Kasai een Blanke die goed Tshiluba kent, een verkeerstaal zou moeten aanleren, wanneer alle Inlanders waarmee hij in betrekking komt, het Tshiluba verstaan.

b) *Een enkele verkeerstaal voor gans B.-K. ?*

Het gemakkelijkst is zeker dat er maar één enkele verkeerstaal in gans B.-K. zou gebruikt worden. Doch wanneer men dit zou voorschrijven, moet men echter voor één zaak opletten, nl. dat men hierdoor alle « omgangstalen in wording » niet dooddrukt en overal de echt inlandse talen niet uit het onderwijs enz. verbant ! Dat ware gewoonweg onzin.

c) *Heeft een verkeerstaal de voorrang boven de andere ?*

Taalkundig zeker niet. Al zou een of andere verkeerstaal (bv. Kiswahili) meer inlandse taalelementen bevatten dan de andere (bv. Lingala), toch heeft dit niet het minst taalkundig belang. Het kan toch geen omgangstaal zijn of worden ⁽¹⁾. Precies omdat *dit* bijna nooit ingezien werd, zijn er o. i. zoveel auteurs die het Kiswahili zò hartstochtelijk aanhangen. Waarom zou men anders de zgn. literatuur van het Kiswahili zo sterk beklemtonen ? Een verkeerstaal heeft geen letterkunde nodig !

BESLUIT : De verkeerstalen in B.-K., waarvan Lingala en Kiswahili de voornaamste zijn, kunnen nooit tot cultuurtaal, omgangstaal uitgroeien. Al bewijzen ze vele

⁽¹⁾ Of men het « echte inlandse » dialect van Zanzibar, het zgn. echte omgangstaal-Kiswahili over gans B.-K. kan verspreiden ? Het moet dan aan de voorwaarden voldoen die we in Hoofdstuk III opgegeven hebben. We vinden het nochtans al te ver gezocht een dialect dat zo ver buiten B.-K. ligt, in B.-K. als omgangstaal te verwachten ; alsof er in B.-K. zelf, geen veel beter gekende echt inlandse dialecten zijn, die zich nu reeds zeer duidelijk als omgangstaal affirmeren !

Blanken grote diensten, toch zijn ze een noodzakelijk kwaad. Hoe meer zij plaats moeten maken voor de echt inlandse dialecten, hoe beter. Dat ze door Blanken gebruikt worden, die het echt inlands dialect van de Inlanders waarmee ze te doen hebben, niet kennen, is niet zo erg. Doch daar waar ze de Blanke de lust ontnemen een echt inlands dialect aan te leren (een verkeerstaal is zo gemakkelijk en een echt inlands dialect is zo moeilijk), of waar de Zwarten ze onder elkaar gaan gebruiken, daar verhinderen ze het tot stand komen van echt inlandse omgangstalen, en staan also de culturele vooruitgang der negerbevolking in de weg.

Kortom, indien de discussie der « talenkwestie in B.-K. » als gevolg heeft dat op veel meer plaatsen de echt inlandse talen aangeleerd en gesteund worden, dan heeft ze goede vruchten voortgebracht. Moest de discussie echter oorzaak zijn dat de verkeerstalen een grotere uitbreiding en waardering wegdragen, dan had ze best niet plaats gevonden.

SLOTBESCHOUWING.

Terwijl de andere koloniale mogendheden in Afrika het over het algemeen als een grote toegevendheid beschouwen wanner ze niet het uitsluitend gebruik van een Europese taal voorschrijven, doch een plaats inruimen voor een of andere « verkeerstaal », realiseert zich langzamerhand hier en daar in B.-K. de « ideale » toestand : echte inlandse omgangstalen zijn in wording. Er bestaat een echt inlandse literatuur waarin zich ook de schuwste bosneger thuis voelt. Het grootste gedeelte van de Inlanders wordt onderwezen en opgevoed in een echt inlandse taal. En deze echt inlandse taal tracht men aan de ene kant door voortdurende studie zo nauwkeurig mogelijk te kennen, ter-

wijl men aan de andere kant toch, zo mogelijk, bijna nooit zelf het woord voert, doch de Zwarten zelf alle literatuur laat opstellen.

Het principe is niet dat iedere Inlander in zijn eigen dorpsdialect wordt opgevoed, doch wel dat iedere Zwarte in een *echt* inlands dialect, dat om extra-linguistische redenen de grootste expansiekracht heeft, wordt onderwezen, en zo mogelijk door de moedertaalsprekers van dit dialect zelf. Zij zijn de enigen die « literatuur » mogen voortbrengen.

Als deze « ideale » toestand, die we hier en daar in B.-K. aantreffen en waarover we terecht fier mogen gaan, zich kan uitbreiden tot alle gewesten, dan zullen sommige der verscheidene echt inlandse omgangstalen werkelijk interterritoriale (of intertribale) omgangstalen worden.

Indien het daarbuiten nodig zou blijken dat, omwille van administratieve redenen, de Inlanders een of andere verkeerstaal zouden aanleren, dan kan dit snel geschieden. Indien het regel is dat een Zwarte in een « omgangstaal in wording » wordt opgeleid en een verkeerstaal enkel maar als « tweede » taal moet aanleren, dan is er geen gevaar dat de Inlanders niet zouden kunnen onderscheiden welk van die twee talen hun culturele moedertaal is.

Dit is de rangorde der waarden : steeds, zo mogelijk, alles in de « omgangstaal in wording », en daar waar dit al te grote moeilijkheden voor de Blanken meebrengt (voor de Zwarten is dit nooit het geval), kan men dan een verskeerstaal laten gebruiken.

1 Augustus 1945.

INHOUD.

	Bladz.
VOORBERICHT	3
I. TAAL EN DIALECT :	
A. De dialecten in onze streken	5
1. Geen twee mensen spreken precies dezelfde taal ...	5
2. De verschillende dorpstalen... ..	7
3. Vallen nu de dialecten (de dorpstalen) onder een grotere eenheid?... ..	8
4. De dorpsdialecten worden dan ten laatste toch gegroepeerd tot één taal	11
Noot : Enkele extra-linguistische factoren... ..	13
5. Mag men niet zeggen dat men met eenzelfde taal te doen heeft wanneer alle dialectsprekers elkaar kunnen verstaan?	16
B. De toestand in Afrika	17
II. OMGANGSTALEN :	
A. In onze streken	25
1. In elk taalgebied zijn er zeer lange tijd niets anders dan dialecten	25
2. Ontstaan van de omgangstaal... ..	26
3. Verkeerde opvattingen... ..	29
Opmerking : Iets over de terminologie	30
B. De toestand in Afrika	31
III. HOE OMGANGSTALEN VERSPREIDEN?	
A. Door de Inlanders-zelf... ..	39
B. Door de Blanken... ..	46
1. Onrechtstreekse verspreiding door de Blanken ...	47
2. Rechtstreeks ingrijpen van de Blanken	50
a) Een taal kan niet gecodificeerd worden	50
b) Een goede spraakkunst van een negertaal is een toekomstplan	54
c) Een taal kan niet voor altijd vastgelegd worden... ..	57
d) Men kan geen omgangstaal « maken »... ..	59
Algemeen besluit over de verspreiding der omgangstalen in B.-K.	64

IV. VERKEERSTALEN :

1. Wat zijn « verkeerstalen »?	65
2. De verkeerstalen in B.-K.	68
A. Lingala...	68
B. Kiswahili...	76
3. Kan een verkeerstaal bij de Inlanders de rol van omgangstaal spelen?...	84
4. Het nut van de verkeerstalen...	87
A. Voor de Inlanders...	87
B. Voor de Blanken ...	88
5. Verkeerstaalpolitiek in B.-K.	89
Besluit ...	90
SLOTBESCHOUWING ...	91

Tome IX.

1. VAN WING, le R. P. J., *Etudes Bakongo. — II. Religion et Magie* (301 pages, 2 figures, 1 carte, 8 planches, 1938) . . . fr. 120 »
2. TIARKO FOURCHE, J. A. et MORLIGHEM, H., *Les communications des indigènes du Kasai avec les âmes des morts* (78 pages, 1939) . . . fr. 25 »
3. LOTAR, le R. P. L., *La grande Chronique du Bomu* (163 pages, 3 cartes, 1940). fr. 90 »
4. GELDERS, V., *Quelques aspects de l'évolution des Colonies en 1938* (82 pages, 1941) . . . fr. 60 »

Tome X.

1. VANHOVE, J., *Essai de droit coutumier du Ruanda* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1940) (125 pages, 1 carte, 13 planches, 1941) . . . fr. 65 »
2. OLBRECHTS, F. M., *Bijdrage tot de kennis van de Chronologie der Afrikaansche plastiek* (38 blz., X pl., 1941) . . . fr. 30 »
3. DE BEAUCORPS, le R. P. R., *Les Basongo de la Luniungu et de la Gobari* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1940) (172 p., 15 pl., 1 carte, 1941) . . . fr. 100 »
4. VAN DER KERKEN, G., *Le Méolithique et le Néolithique dans le bassin de l'Uele* (118 pages, 5 fig., 1942) . . . fr. 40 »
5. DE BOECK, le R. P. L.-B., *Premières applications de la Géographie linguistique aux langues bantoues* (219 pages, 75 figures, 1 carte hors-texte, 1942) . . . fr. 105 »

Tome XI.

1. MERTENS, le R. P. J., *Les chefs couronnés chez les Ba Kongo orientaux. Etude de régime successoral* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1938) (455 pages, 8 planches, 1942) . . . fr. 200 »
2. GELDERS, V., *Le clan dans la Société indigène. Etude de politique sociale, belge et comparée* (72 pages, 1943) . . . fr. 25 »
3. SOHIER, A., *Le mariage en droit coutumier congolais* (248 pages, 1943). . . fr. 100 »

Tome XII.

1. LAUDE, N., *La Compagnie d'Ostende et son activité coloniale au Bengale* (260 pages, 7 planches et 1 carte hors-texte, 1944) . . . fr. 110 »
2. WAUTERS, A., *La nouvelle politique coloniale* (108 pages, 1945) . . . fr. 65 »
3. JENTGEN, J., *Etudes sur le droit cambiaire préliminaires à l'introduction au Congo belge d'une législation relative au chèque. — 1re partie : Définition et nature juridique du chèque envisagé dans le cadre de la Loi uniforme issue de la Conférence de Genève de 1931* (200 pages, 1945) . . . fr. 85 »

Tome XIII.

VAN DER KERKEN, G., *L'Ethnie Mongo :*

1. Vol. I. Première partie : *Histoire, groupements et sous-groupements, origines.* Livre I (xii-504 pages, 1 carte, 3 croquis hors-texte, 1944) . . . fr. 260 »
2. Vol. I. Première partie. Livres II et III (x-639 pages, 1 carte, 3 croquis et 64 planches hors-texte, 1944) . . . fr. 400 »

Tome XIV.

1. LOTAR, le R. P. L., *La Grande Chronique de l'Uele* (363 pages, 4 cartes, 4 planches hors-texte, 1946) . . . fr. 200 »
2. DE CLEENE, N., *Le Clan matrilineal dans la société indigène. Hier, Aujourd'hui, Demain* (100 pages, 1946) . . . fr. 60 »
3. MOTTOULLE, le Dr L., *Politique sociale de l'Union Minière du Haut-Katanga pour sa main-d'œuvre indigène et ses résultats au cours de vingt années d'application* (68 pages, 1946) . . . fr. 50 »
4. JENTGEN, P., *Les Pouvoirs des Secrétaires Généraux ff. du Ministère des Colonies pendant l'occupation.* (Loi du 10 mai 1940) (82 pages, 1946) . . . fr. 45 »

Tome XV.

1. HEYSE, TH., *Grandes lignes du Régime des terres du Congo belge et du Ruanda-Urundi et leurs applications (1940-1946)* (191 pages, 1947) . . . fr. 110 »
2. MALENGREAU, G., *Les droits fonciers coutumiers chez les indigènes du Congo belge. Essai d'interprétation juridique* (260 pages, 1947) . . . fr. 150 »
3. HEYSE, TH., *Associations religieuses au Congo belge et au Ruanda-Urundi* (158 pages, 1948) . . . fr. 100 »

Tome XVI.

- VAN BULCK, le R.P. G., *Les Recherches linguistiques au Congo belge* (767 pages, 1 carte hors-texte, 1948) . . . fr. 350 »

Tome XVII.

1. DE BOECK, le R. P. L.-B., *Taalkunde en de Talenkwestie in Belgisch-Kongo* (94 pages, 1949) . . . fr. 80 »
2. LOUWERS, O., *Le Congrès Volta de 1938 et ses travaux sur l'Afrique* (143 pages, 1949) . . . fr. 100 »

SECTION DES SCIENCES NATURELLES ET MEDICALES

Tome I.

1. ROBYNS, W., *La colonisation végétale des laves récentes du volcan Rumoka (laves de Kateruzi)* (33 pages, 10 planches, 1 carte, 1932). . . fr. 30 »
2. DUBOIS, le Dr A., *La lèpre dans la région de Wamba-Pawa (Uele-Nepoko)* (87 pages, 1932). . . fr. 25 »
3. LEPLAE, E., *La crise agricole coloniale et les phases du développement de l'agriculture dans le Congo central* (31 pages, 1932). . . fr. 10 »
4. DE WILDEMAN, E., *Le port suffrutescent de certains végétaux tropicaux dépend de facteurs de l'ambiance!* (51 pages, 2 planches, 1933). . . fr. 20 »
5. ADRIAENS, L., CASTAGNE, E. et VLASSOV, S., *Contribution à l'étude histologique et chimique du Sterculia Bequaerti De Wild.* (112 p., 2 pl., 28 fig., 1933). . . fr. 50 »
6. VAN NITSEN, le Dr R., *L'hygiène des travailleurs noirs dans les camps industriels du Haut-Katanga* (248 pages, 4 planches, carte et diagrammes, 1933). . . fr. 135 »
7. STEYAERT, R. et VRYDAGH, J., *Etude sur une maladie grave du cotonnier provoquée par les piqûres d'Helopeltis* (55 pages, 32 figures, 1933). . . fr. 40 »
8. DELEVOY, G., *Contribution à l'étude de la végétation forestière de la vallée de la Lukuga (Katanga septentrional)* (124 p., 5 pl., 2 diagr., 1 carte, 1933). . . fr. 80 »

Tome II.

1. HAUMAN, L., *Les Lobelia géants des montagnes du Congo belge* (52 pages, 6 figures, 7 planches, 1934). . . fr. 30 »
2. DE WILDEMAN, E., *Remarques à propos de la forêt équatoriale congolaise* (120 p., 3 cartes hors-texte, 1934). . . fr. 50 »
3. HENRY, J., *Etude géologique et recherches minières dans la contrée située entre Ponthierville et le lac Kivu* (51 pages, 6 figures, 3 planches, 1934). . . fr. 35 »
4. DE WILDEMAN, E., *Documents pour l'étude de l'alimentation végétale de l'indigène du Congo belge* (264 pages, 1934). . . fr. 70 »
5. POLINARD, E., *Constitution géologique de l'Entre-Lulua-Bushimaie, du 7e au 8e parallèle* (74 pages, 6 planches, 2 cartes, 1934). . . fr. 45 »

Tome III.

1. LEBRUN, J., *Les espèces congolaises du genre Ficus L.* (79 p., 4 fig., 1934). . . fr. 24 »
2. SCHWEITZ, le Dr J., *Contribution à l'étude endémiologique de la malaria dans la forêt et dans la savane du Congo oriental* (45 pages, 1 carte, 1934). . . fr. 20 »
3. DE WILDEMAN, E., TROLLI, GREGOIRE et OROLOVITCH, *A propos de médicaments indigènes congolais* (127 pages, 1935). . . fr. 35 »
4. DELEVOY, G. et ROBERT, M., *Le milieu physique du Centre africain méridional et la phytogéographie* (104 pages, 2 cartes, 1935). . . fr. 35 »
5. LEPLAE, E., *Les plantations de café au Congo belge. — Leur histoire (1881-1935). — Leur importance actuelle* (248 pages, 12 planches, 1936). . . fr. 80 »

Tome IV.

1. JADIN, le Dr J., *Les groupes sanguins des Pygmées* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1935) (26 pages, 1935). . . fr. 15 »
2. JULIEN le Dr P., *Bloedgroeponderzoek der Efé-pygmeeën en der omwonende Negerstammen* (Verhandeling welke in den jaarlijksken Wedstrijd voor 1935 een eervolle vermelding verwierf) (32 bl., 1935). . . fr. 15 »
3. VLASSOV, S., *Espèces alimentaires du genre Artocarpus. — 1. L'Artocarpus integrifolia L. ou le Jacquier* (80 pages, 10 planches, 1936). . . fr. 35 »
4. DE WILDEMAN, E., *Remarques à propos de formes du genre Uragoga L. (Rubiacees). — Afrique occidentale et centrale* (188 pages, 1936). . . fr. 60 »
5. DE WILDEMAN, E., *Contributions à l'étude des espèces du genre Uapaga BAILL. (Euphorbiacées)* (192 pages, 43 figures, 5 planches, 1936). . . fr. 70 »

Tome V.

1. DE WILDEMAN, E., *Sur la distribution des saponines dans le règne végétal* (94 pages, 1936). . . fr. 35 »
2. ZAHLBRUCKNER, A. et HAUMAN, L., *Les lichens des hautes altitudes au Ruwenzori* (31 pages, 5 planches, 1936). . . fr. 20 »
3. DE WILDEMAN, E., *A propos de plantes contre la lèpre (Crinum sp. Amaryllidacées)* (58 pages, 1937). . . fr. 20 »
4. HISSETTE, le Dr J., *Onchocercose oculaire* (120 pages, 5 planches, 1937). . . fr. 50 »
5. DUREN, le Dr A., *Un essai d'étude d'ensemble du paludisme au Congo belge* (86 pages, 4 figures, 2 planches, 1937). . . fr. 35 »
6. STANER, P. et BOUTIQUE, R., *Matériaux pour les plantes médicinales indigènes du Congo belge* (228 pages, 17 figures, 1937). . . fr. 80 »

Tome VI.

1. BURGEON, L., *Liste des Coléoptères récoltés au cours de la mission belge au Ruwenzori* (140 pages, 1937) fr. 50 »
2. LEPERSONNE, J., *Les terrasses du fleuve Congo au Stanley-Pool et leurs relations avec celles d'autres régions de la cuvette congolaise* (68 p., 6 fig., 1937) . . . fr. 25 »
3. CASTAGNE, E., *Contribution à l'étude chimique des légumineuses insecticides du Congo belge* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1937) (102 pages, 2 figures, 9 planches, 1938) fr. 90 »
4. DE WILDEMAN, E., *Sur des plantes médicinales ou utiles du Mayumbe (Congo belge), d'après des notes du R. P. Wellens † (1891-1924)* (97 pages, 1938) . . . fr. 35 »
5. ADRIAENS, L., *Le Ricin au Congo belge. — Étude chimique des graines, des huiles et des sous-produits* (206 pages, 11 diagrammes, 12 planches, 1 carte, 1938). fr. 120 »

Tome VII.

1. SCHWETZ, le Dr J., *Recherches sur le paludisme endémique du Bas-Congo et du Kwango* (164 pages, 1 croquis, 1938) fr. 60 »
2. DE WILDEMAN, E., *Dioscorea alimentaires et toxiques* (morphologie et biologie) (262 pages, 1938) fr. 90 »
3. LEPLAE, E., *Le palmier à huile en Afrique, son exploitation au Congo belge et en Extrême-Orient* (108 pages, 11 planches, 1939) fr. 60 »

Tome VIII.

1. MICHOT, P., *Étude pétrographique et géologique du Ruwenzori septentrional* (271 pages, 17 figures, 48 planches, 2 cartes, 1938). fr. 170 »
2. BOUCKAERT, J., CASIER, H., et JADIN, J., *Contribution à l'étude du métabolisme du calcium et du phosphore chez les indigènes de l'Afrique centrale* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1938) (25 pages, 1938) fr. 15 »
3. VAN DEN BERGHE, L., *Les schistosomes et les schistosomoses au Congo belge et dans les territoires du Ruanda-Urundi* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1939) (154 pages, 14 figures, 27 planches, 1939) fr. 90 »
4. ADRIAENS, L., *Contribution à l'étude chimique de quelques gommages du Congo belge* (100 pages, 9 figures, 1939) fr. 45 »

Tome IX.

1. POLINARD, E., *La bordure nord du socle granitique dans la région de la Lubi et de la Bushimai* (56 pages, 2 figures, 4 planches, 1939) fr. 35 »
2. VAN RIEL, le Dr J., *Le Service médical de la Compagnie Minière des Grands Lacs Africains et la situation sanitaire de la main-d'œuvre* (58 pages, 5 planches, 1 carte, 1939). fr. 30 »
3. DE WILDEMAN, E., Drs TROLLI, DRICOT, TESSITORE et M. MORTIAUX, *Notes sur des plantes médicinales et alimentaires du Congo belge* (Missions du « Foréami ») (VI-356 pages, 1939) fr. 120 »
4. POLINARD, E., *Les roches alcalines de Chianga (Angola) et les tufs associés* (32 pages, 2 figures, 3 planches, 1939) fr. 25 »
5. ROBERT, M., *Contribution à la morphologie du Katanga; les cycles géographiques et les pénéplaines* (59 pages, 1939). fr. 20 »

Tome X.

1. DE WILDEMAN, E., *De l'origine de certains éléments de la flore du Congo belge et des transformations de cette flore sous l'action de facteurs physiques et biologiques* (365 pages, 1940) fr. 120 »
2. DUBOIS, le Dr A., *La lèpre au Congo belge en 1938* (60 pages 1 carte, 1940). fr. 25 »
3. JADIN, le Dr J., *Les groupes sanguins des Pygmoides et des nègres de la province équatoriale (Congo belge)* (42 pages, 1 diagramme, 3 cartes, 2 pl., 1940). . . fr. 20 »
4. POLINARD, E., *Het doleriet van den samenloop Sankuru-Bushimai* (42 pages, 3 figures, 1 carte, 5 planches, 1941) fr. 35 »
5. BURGEON, L., *Les Colasposoma et les Euryope du Congo belge* (43 pages, 7 figures, 1941) fr. 20 »
6. PASSAU, G., *Découverte d'un Céphalopode et d'autres traces fossiles dans les terrains anciens de la Province orientale* (14 pages, 2 planches, 1941) . . . fr. 15 »

Tome XI.

1. VAN NITSEN, le Dr R., *Contribution à l'étude de l'enfance noire au Congo belge* (82 pages, 2 diagrammes, 1941) fr. 35 »
2. SCHWETZ, le Dr J., *Recherches sur le Paludisme dans les villages et les camps de la division de Mongwalu des Mines d'or de Kilo (Congo belge)* (75 pages, 1 croquis, 1941) fr. 35 »
3. LEBRUN, J., *Recherches morphologiques et systématiques sur les cafétiers du Congo* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1937) (184 p., 19 pl., 1941) fr. 160 »
4. RODHAIN, le Dr J., *Etude d'une souche de Trypanosoma Cazalboui (Vivax)* (38 pages, 1941) fr. 20 »
5. VAN DEN ABEELE, M., *L'Erosion. Problème africain* (30 pages, 2 planches, 1941) . fr. 15 »
6. STANER, P., *Les Maladies de l'Hevea au Congo belge* (42 p., 4 pl., 1941) . . . fr. 20 »
7. RESSELER, R., *Recherches sur la calcémie chez les indigènes de l'Afrique centrale* (54 pages, 1941) fr. 30 »
8. VAN DEN BRANDEN, le Dr J.-F., *Le contrôle biologique des Néosarsphénamines (Néosalvarsan et produits similaires)* (71 pages, 5 planches, 1942) fr. 35 »
9. VAN DEN BRANDEN, le Dr J.-F., *Le contrôle biologique des Glyphénarsines (Tryparsamide, Tryponarsyl, Novatoxyl, Trypotane)* (75 pages, 1942) fr. 35 »

Tome XII.

1. DE WILDEMAN, E., *Le Congo belge possède-t-il des ressources en matières premières pour de la pâte à papier?* (IV-156 pages, 1942) fr. 60 »
2. BASTIN, R., *La biochimie des moisissures (Vue d'ensemble. Application à des souches congolaises d'Aspergillus du groupe « Niger » THOM. et CHURCH.)* (125 pages, 2 diagrammes, 1942) fr. 60 »
3. ADRIAENS, L. et WAGEMANS, G., *Contribution à l'étude chimique des sols salins et de leur végétation au Ruanda-Urundi* (186 pages, 1 figure, 7 pl., 1943) . . . fr. 80 »
4. DE WILDEMAN, E., *Les latex des Euphorbiacées. 1. Considérations générales* (68 pages, 1944) fr. 35 »

Tome XIII.

1. VAN NITSEN, R., *Le pian* (128 pages, 6 planches, 1944) fr. 60 »
2. FALLON, F., *L'éléphant africain* (51 pages, 7 planches, 1944) fr. 35 »
3. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. II. Les plantes utiles des genres Aconitum et Hydrocotyle* (86 pages, 1944) fr. 40 »
4. ADRIAENS, L., *Contribution à l'étude de la toxicité du manioc au Congo belge* (mémoire qui a obtenu une mention honorable au concours annuel de 1940) (140 pages, 1945) fr. 80 »
5. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. III. Les plantes utiles du genre Strychnos* (105 pages, 1946) fr. 65 »

Tome XIV.

1. SCHWETZ, le Dr J., *Recherches sur les Moustiques dans la Bordure orientale du Congo belge (lac Kivu-lac Albert)* (94 pages, 1 carte hors-texte, 6 croquis, 7 photographies, 1944) fr. 50 »
2. SCHWETZ, le Dr J. et DARTEVELLE, E., *Recherches sur les Mollusques de la Bordure orientale du Congo et sur la Bilharziose intestinale de la plaine de Kasenyi, lac Albert* (77 pages, 1 carte hors-texte, 7 planches, 1944) fr. 40 »
3. SCHWETZ, le Dr J., *Recherches sur le paludisme dans la bordure orientale du Congo belge* (216 pages, 1 carte, 8 croquis et photographies, 1944) fr. 105 »
4. SCHWETZ, le Dr J. et DARTEVELLE, E., *Contribution à l'étude de la faune malacologique des grands lacs africains (1re étude: Les lacs Albert, Edouard et Kivu)* (48 pages, 1 planche et 1 tableau hors-texte, 1947) fr. 45 »
5. DARTEVELLE, E. et SCHWETZ, le Dr J., *Contribution à l'étude de la faune malacologique des grands lacs africains (2e étude: Le lac Tanganika)* (126 pages, 1 carte, 6 planches hors-texte, 1947) fr. 120 »
6. DARTEVELLE, E. et SCHWETZ, le Dr J., *Contribution à l'étude de la faune malacologique des grands lacs africains (3e étude: Sur la faune malacologique du lac Moero)* (90 pages, 3 cartes, 4 planches, 1 photo, 1947) fr. 100 »

Tome XV.

1. ADRIAENS, L., *Recherches sur la composition chimique des flacourtiacées à huile chaulmoogrique du Congo belge* (87 pages, 1946) 60 »
2. RESSELER, R., *Het droog-bewaren van microbiologische wezens en hun reactie-producten. De droogtechniek* (63 blz., 1946) fr. 40 »
3. DE WILDEMAN, E., J. Gillet, S. J., et le Jardin d'essais de Kisanu (120 pages, 2 planches, 1946) 75 »
4. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. IV. Des Strophantus et de leur utilisation en médecine* (70 pages, 1946). . . fr. 45 »
5. DUREN, A., *Les serpents venimeux au Congo belge* (45 pages, 5 planches, 1946). fr. 50 »
6. PASSAU, G., *Gisements sous basalte au Kivu (Congo belge)* (24 pages, 2 croquis, 2 planches hors-texte, 1946) 30 »
7. DUBOIS, le Dr A., *Chimiothérapie des Trypanosomiasés* (169 pages, 1946) 100 »

Tome XVI.

1. POLINARD, E., *Le minerai de manganèse à polianite et hollandite de la haute Lulua* (41 pages, 5 figures, 4 planches hors-texte, 1946) fr. 50 »
2. SCHWETZ, le Dr J., *Sur la classification et la nomenclature des Planorbidae (Planorbinae et Bulininae) de l'Afrique centrale et surtout du Congo belge* (91 pages, 1947) 60 »
3. FRASELLE, E., *Introduction à l'étude de l'atmosphère congolaise. La prévision du temps à longue échéance en Afrique équatoriale* (54 pages, 1947) 35 »
4. POLINARD, E., *Cristaux de cassitérite du Kivu méridional et du Maniema* (25 pages, 2 planches hors texte). 35 »
5. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. VII. Sur des espèces du genre Eucalyptus* L'HÉRITIER (en collaboration avec L. PYNAERT) (123 pages, 1947) 70 »
6. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. VIII. Sur des espèces du genre Acacia L.* (en collaboration avec L. PYNAERT) (77 pages, 1947) 50 »
7. DARTEVELLE, E. et SCHWETZ, le Dr J., *Sur l'origine des mollusques thalassoides du lac Tanganika* (58 pages, 1947) fr. 45 »
8. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. IX. Sur des espèces du genre Capsicum L.* (56 pages, 1947) fr. 40 »

Tome XVII.

1. SCHWETZ, le Dr J., *Recherches sur le Paludisme endémique et le Paludisme épidémique dans le Ruanda-Urundi* (144 pages, 1 carte, 1948) 90 »
2. POLINARD, E., *Considérations sur le système du Kalahari et ses dérivés, au Sud du Congo belge, entre le Kwango et le Katanga* (56 pages, 3 planches hors-texte, 1948) fr. 55 »
3. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. X. Quelques espèces des genres Albizzia DURAZZ. et Cassia L.* (57 pages). . . fr. 45 »
4. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. XII. Sur des représentants des genres Dalbergia, Dichrostachys, Dolichos, Flemingia, Loesenera, Lonchocarpus, Mimosa, Parkia, Pentaclethra, Phaseolus, Pongamia, Psoralea, Pterocarpus, Tamarindus, de la famille des Légumineuses* (en collaboration avec L. PYNAERT, 114 pages, 1948). . . fr. 75 »
5. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. XIII. Sur des espèces des genres Nerium, Aspidospermum (Apocynacées), Clematis, Lawsonia, Melia, Nymphaea, Plumbago, Smilax, Terminalia, Trichilia, Viola* (en collaboration avec L. PYNAERT, 100 pages, 1948) fr. 70 »

SECTION DES SCIENCES TECHNIQUES

Tome I.

1. FONTAINAS, P., *La force motrice pour les petites entreprises coloniales* (188 pages, 1935) fr. 40 »
2. HELLINCKX, L., *Etudes sur le Copal-Congo* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1935) (64 pages, 7 figures, 1935) fr. 25 »
3. DEVROEY, E., *Le problème de la Lukuga, exutoire du lac Tanganika* (130 pages, 14 figures, 1 planche, 1938) fr. 60 »
4. FONTAINAS, P., *Les exploitations minières de haute montagne au Ruanda-Urundi* (59 pages, 31 figures, 1938) fr. 40 »
5. DEVROEY, E., *Installations sanitaires et épuration des eaux résiduaires au Congo belge* (56 pages, 13 figures, 3 planches, 1939) fr. 40 »
6. DEVROEY, E., et VANDERLINDEN, R., *Le lac Kivu* (76 pages, 51 figures, 1939) . . . fr. 60 »

Tome II.

1. DEVROEY, E., *Le réseau routier au Congo belge et au Ruanda-Urundi* (218 pages, 62 figures, 2 cartes, 1939) fr. 180 »
2. DEVROEY, E., *Habitations coloniales et conditionnement d'air sous les tropiques* (228 pages, 94 figures, 33 planches, 1940) fr. 200 »
3. LEGRAYE, M., *Grands traits de la Géologie et de la Minéralisation aurifère des régions de Kilo et de Moto (Congo belge)* (135 pages, 25 figures, 13 planches, 1940) fr. 70 »

Tome III.

1. SPRONCK, R., *Mesures hydrographiques effectuées dans la région divagante du bief maritime du fleuve Congo. Observation des mouvements des alluvions. Essai de détermination des débits solides* (56 pages, 1941) fr. 35 »
2. BETTE, R., *Aménagement hydro-électrique complet de la Lufira à « Chutes Cornet » par régularisation de la rivière* (33 pages, 10 planches, 1941) fr. 60 »
3. DEVROEY, E., *Le bassin hydrographique congolais, spécialement celui du bief maritime* (172 pages, 6 planches, 4 cartes, 1941) fr. 100 »
4. DEVROEY, E. (avec la collaboration de DE BACKER, E.), *La réglementation sur les constructions au Congo belge* (290 pages, 1942) fr. 90 »

Tome IV.

1. DEVROEY, E., *Le béton précontraint aux Colonies. (Présentation d'un projet de pont démontable en éléments de série préfabriqués* (48 pages, 9 planches hors-texte, 1944) fr. 30 »
2. ALGRAIN, P., *Monographie des Matériels Algrain* (148 pages, 92 figures, 25 planches, 4 diagrammes et 3 tableaux hors-texte, 1944) fr. 130 »
3. ROGER, E., *La pratique du traitement électrochimique des minerais de cuivre du Katanga* (68 pages, 10 planches, 1946) fr. 70 »
4. VAN DE PUTTE, M., *Le Congo belge et la politique de conjoncture* (129 pages, 9 diagrammes, 1946) fr. 80 »
5. DEVROEY, E., *Nouveaux systèmes de ponts métalliques pour les Colonies et leur influence possible sur l'évolution des transports routiers au Congo belge et au Ruanda-Urundi* (97 pages, 12 figures, 12 planches hors-texte, 1947) . fr. 100 »

Tome V.

1. DEVROEY, E., *Observations hydrographiques du bassin congolais, 1932-1947* (163 pages, 1 planche hors-texte, 1948) fr. 140 »
2. DEVROEY, E., *Une mission d'information hydrographique aux Etats-Unis pour le Congo belge* (72 pages, 8 planches et 2 cartes hors texte, 1949) fr. 90 »

COLLECTION IN-4°

SECTION DES SCIENCES MORALES ET POLITIQUES

Tome I.

- SCHEBESTA, le R. P. P., *Die Bambuti-Pygmäen vom Ituri* (1 frontispice, XVIII-440 pages, 16 figures, 11 diagrammes, 32 planches, 1 carte, 1938) fr. 500 »

Tome II.

1. SCHEBESTA, le R. P. P., *Die Bambuti-Pygmäen vom Ituri* (XII-284 pages, 189 figures, 5 diagrammes, 25 planches, 1941) fr. 270 »
2. SCHEBESTA, le R. P. P., *Die Bambuti-Pygmäen vom Ituri* (IX-266 pages, 12 planches hors-texte, 1948) fr. 340 »

SECTION DES SCIENCES NATURELLES ET MEDICALES

Tome I.

1. ROBYNS, W., *Les espèces congolaises du genre Digitaria Hall* (52 pages, 6 planches, 1931) fr. 40 »
2. VANDERYST, le R. P. H., *Les roches oolithiques du système schisto-calcaire dans le Congo occidental* (70 pages, 10 figures, 1932) fr. 40 »
3. VANDERYST, le R. P. H., *Introduction à la phytogéographie agrostologique de la province Congo-Kasai. (Les formations et associations)* (154 pages, 1932). fr. 65 »
4. SCAËTTA, H., *Les famines périodiques dans le Ruanda. — Contribution à l'étude des aspects biologiques du phénomène* (42 pages, 1 carte, 12 diagrammes, 10 planches, 1932) fr. 50 »
5. FONTAINAS, P. et ANSOTTE, M., *Perspectives minières de la région comprise entre le Nil, le lac Victoria et la frontière orientale du Congo belge* (27 pages, 2 cartes, 1932) fr. 20 »
6. ROBYNS, W., *Les espèces congolaises du genre Panicum L.* (80 pages, 5 planches, 1932) fr. 50 »
7. VANDERYST, le R. P. H., *Introduction générale à l'étude agronomique du Haut-Kasai. Les domaines, districts, régions et sous-régions géo-agronomiques du Vicariat apostolique du Haut-Kasai* (82 pages, 12 figures 1933) fr. 50 »

Tome II.

1. THOREAU, J., et DU TRIEU DE TERDONCK, R., *Le gîte d'uranium de Shinkolobwe-Kasolo (Katanga)* (70 pages 17 planches, 1933) fr. 100 »
2. SCAËTTA, H., *Les précipitations dans le bassin du Kivu et dans les zones limitrophes du fossé tectonique (Afrique centrale équatoriale). — Communication préliminaire* (108 pages, 28 figures, cartes, plans et croquis, 16 diagrammes, 10 planches, 1933) fr. 120 »
3. VANDERYST le R. P. H., *L'élevage extensif du gros bétail par les Bampombos et Baholos du Congo portugais* (50 pages, 5 figures, 1933) fr. 30 »
4. POLINARD, E., *Le socle ancien inférieur à la série schisto-calcaire du Bas-Congo. Son étude le long du chemin de fer de Matadi à Léopoldville* (116 pages, 7 figures, 8 planches, 1 carte, 1934) fr. 80 »

Tome III.

- SCAËTTA, H., *Le climat écologique de la dorsale Congo-Nil* (335 pages, 61 diagrammes, 20 planches, 1 carte, 1934) fr. 200 »

Tome IV.

1. POLINARD, E., *La géographie physique de la région du Lublash, de la Bushmate et de la Lubi vers le 6° parallèle Sud* (38 pages, 9 figures, 4 planches, 2 cartes, 1935) fr. 50 »
2. POLINARD, E., *Contribution à l'étude des roches éruptives et des schistes cristallins de la région de Bondo* (42 pages, 1 carte, 2 planches, 1935). fr. 30 »
3. POLINARD, E., *Constitution géologique et pétrographique des bassins de la Kotto et du M'Bari, dans la région de Bria-Yalinga (Oubangui-Chari)* (160 pages, 21 figures, 3 cartes, 13 planches, 1935) fr. 120 »

Tome V.

1. ROBYNS, W., *Contribution à l'étude des formations herbeuses du district forestier central du Congo belge* (151 pages, 3 figures, 2 cartes, 13 planches, 1936) . fr. 120 »
2. SCAËTTA, H., *La genèse climatique des sols montagnards de l'Afrique centrale. — Les formations végétales qui en caractérisent les stades de dégradation* (351 pages, 10 planches, 1937) fr. 225 »

Tome VI.

1. GYSIN, M., *Recherches géologiques et pétrographiques dans le Katanga méridional* (259 pages, 4 figures, 1 carte, 4 planches, 1937) fr. 130 »
2. ROBERT, M., *Le système du Kundelungu et le système schisto-dolomitique (Première partie)* (108 pages, 1940). fr. 60 »
3. ROBERT, M., *Le système du Kundelungu et le système schisto-dolomitique (Deuxième partie)* (35 pages, 1 tableau hors-texte, 1941) fr. 25 »
4. PASSAU, G., *La vallée du Lualaba dans la région des Portes d'Enfer* (66 pages, 1 figure, 1 planche, 1943) fr. 50 »

Tome VII.

1. POLINARD, E., *Etude pétrographique de l'entre-Lulua-Lubilash, du parallèle 7°30' S. à la frontière de l'Angola* (120 pages, 1 figure, 2 cartes hors-texte, 1944) . fr. 90 »
2. ROBERT, M., *Contribution à la géologie du Katanga. — Le système des Kibaras et le complexe de base* (91 pages, 1 planche, 1 tableau hors-texte, 1944) . fr. 65 »
3. PASSAU, G., *Les plus belles pépites extraites des gisements aurifères de la Compagnie minière des Grands Lacs Africains (Province Orientale — Congo belge)* (32 pages, 20 planches hors-texte, 1945) . fr. 200 »

SECTION DES SCIENCES TECHNIQUES

Tome I.

1. MAURY, J., *Triangulation du Katanga* (140 pages, figure, 1930) . fr. 50 »
2. ANTHOINE, R., *Traitement des minerais aurifères d'origine filonienne aux mines d'or de Kilo-Moto* (163 pages, 63 croquis, 12 planches, 1933) . fr. 150 »
3. MAURY, J., *Triangulation du Congo oriental* (177 pages, 4 fig., 3 pl., 1934) . fr. 100 »

Tome II.

1. ANTHOINE, R., *L'amalgamation des minerais à or libre à basse teneur de la mine du mont Tsi* (29 pages, 2 figures, 2 planches, 1936) . fr. 30 »
2. MOLLE, A., *Observations magnétiques faites à Elisabethville (Congo belge) pendant l'année internationale polaire* (120 pages, 16 fig., 3 pl., 1936) . fr. 90 »
3. DEHALU, M., et PAUWEN, L., *Laboratoire de photogrammétrie de l'Université de Liège. Description, théorie et usage des appareils de prises de vues, du stéréoplanigraph C, et de l'Aéromultiplex Zeiss* (80 pages, 40 fig., 2 planches, 1938) . fr. 40 »
4. TONNEAU, R., et CHARPENTIER, J., *Etude de la récupération de l'or et des sables noirs d'un gravier alluvionnaire* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1938) (95 pages, 9 diagrammes, 1 planche, 1939) . fr. 70 »
5. MAURY, J., *Triangulation du Bas-Congo* (41 pages, 1 carte, 1939) . fr. 30 »

Tome III.

- HERMANS, L., *Résultats des observations magnétiques effectuées de 1934 à 1938 pour l'établissement de la carte magnétique du Congo belge* (avec une introduction par M. Dehalu) :
1. Fascicule préliminaire. — *Aperçu des méthodes et nomenclature des Stations* (88 pages, 9 figures, 15 planches, 1939) . fr. 80 »
 2. Fascicule I. — *Elisabethville et le Katanga* (15 avril 1934-17 janvier 1935 et 1er octobre 1937-15 janvier 1938) (105 pages, 2 planches, 1941) . fr. 100 »
 3. Fascicule II. — *Kivu. Ruanda. Région des Parcs Nationaux* (20 janvier 1935-26 avril 1936) (138 pages, 27 figures, 21 planches, 1941) . fr. 150 »
 4. Fascicule III. — *Région des Mines d'or de Kilo-Moto, Ituri, Haut-Uele* (27 avril-16 octobre 1936) (71 pages, 9 figures, 15 planches, 1939) . fr. 80 »
 5. HERMANS, L., et MOLLE, A., *Observations magnétiques faites à Elisabethville (Congo belge) pendant les années 1933-1934* (83 pages, 1941) . fr. 80 »

Tome IV.

1. ANTHOINE, R., *Les méthodes pratiques d'évaluation des gîtes secondaires aurifères appliquées dans la région de Kilo-Moto (Congo belge)* (218 pages, 56 figures, planches, 1941) . fr. 150 »
2. DE GRAND RY, G., *Les graben africains et la recherche du pétrole en Afrique orientale* (77 pages, 4 figures, 1941) . fr. 50 »
3. DEHALU, M., *La gravimétrie et les anomalies de la pesanteur en Afrique orientale* (80 pages, 15 figures, 1943) . fr. 60 »

VAN DER KERKEN, G., *L'Ethnie Mongo* :

Vol. II et III. Deuxième partie : Visions, Représentations et Explications du monde.

Dr PETER SCHUMACHER, M. A., *Expedition zu den zentralafrikanischen Kivu-Pygmäen* (in-4°) :

I. Die physische und soziale Umwelt der Kivu-Pygmäen;

II. Die Kivu-Pygmäen.

Dr PETER SCHUMACHER, M. A., *Ruanda-Pygmäen* (in-4°) :

I. *Landeskunde und Geschichte*. — II. *Das Gemeinwesen*. — III. *Das Eingeborenenrecht*. — IV. *Die Wirtschaft*. — V. *Die höhere Welt*.

STAPPERS, L. en WILLEMS, E., de EE. PP., *Tonologische bijdrage tot de studie van het werkwoord in het Tshiluba* (in-8°).

DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale*. XIV. *Sur des représentants des genres* Alangium, Anacardium, Semecarpus, Boerhaavia, Brucea, Bryophyllum, Calotropis, Carpolobia, Commiphora, Diospyros, Dipterocarpus, Calophyllum, Clusia, Symphonia, Lophira, Parinarium (en collaboration avec L. PYNAERT) (in-8°).

DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale*. XV. *Sur des espèces des genres* Adenia, Anagallis, Cedrus, Celastrus, Cyathula, Dieffenbachia, Bambusa, Eleusine, Icica, Leonotis, Abutilon, Hibiscus, Phytolacca, Psorospermum, Rhizophora, Striga et Treculia (en collaboration avec L. PYNAERT) (in-8°).

CARRINGTON, le R. P. J. F., *A comparative study of some central african gong-languages* (in-8°).

HEINRICHS, G., *Les Observations magnétiques d'Elisabethville* (in-8°).

POLINARD, E., *Constitution géologique du bassin de la Bushimaie entre la Mui et la Mova (Congo belge)* (in-4°).

MOUREAU, J. et LACQUEMENT, S., *Cordyceps du Congo belge* (in-4°).

Atlas général du Congo. — *Algemene Atlas van Congo* :

ROBYNS, W., *Les territoires phytogéographiques du Congo belge et du Ruanda-Urundi*. — *De phytogeographische streken van Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi*.

CAMBIER, R., *Carte des grandes explorations*. — *Kaart van de grote ontdekkingsreizen*.

ROBYNS, W., *Les Parcs Nationaux et les Réserves du Congo belge et du Ruanda-Urundi*. — *De Nationale Parken en de Reservaten in Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi*.

Biographie Coloniale Belge, t. I (in-8°).

DE JONGHE, E., *Les formes d'asservissement dans les sociétés indigènes du Congo belge* (avec la collaboration de M. VAN HOVE) (in-8°).

LAMAL, FR., S. J., *Essai d'Étude démographique d'une population du Kwango. Les Basuku du Territoire de Feshi* (in-8°).

MEULENBERG, J., *Introduction à l'Étude pédologique des sols du Territoire du Bas Fleuve (Congo belge)* (en collaboration avec L. DE LEENHEER et G. WAEGEMANS) (in-8°).

VANNESTE, R. P., *Alur-Teksten* (in-8°).

GRÉVISSE, E., *La Grande Pitié des juridictions indigènes* (in-8°).

SCHEBESTA, R. P. P., *Die Religion der Ituri-Bambuti* (in-4°).

DE DECKER, R. P., *Les clans Bambunda d'après leur littérature orale* (in-8°).

BULLETIN DES SÉANCES DE L'INSTITUT ROYAL COLONIAL BELGE

	Belgique.	Congo belge.	Union postale universelle.
Abonnement annuel. . . .	fr. 180.—	fr. 210.—	fr. 225.—
Prix par fascicule	fr. 75.—	fr. 90.—	fr. 90.—
Tome I (1929-1930)	608 pages	Tome X (1939)	473 pages
Tome II (1931)	694 »	Tome XI (1940)	598 »
Tome III (1932)	680 »	Tome XII (1941)	592 »
Tome IV (1933)	884 »	Tome XIII (1942)	510 »
Tome V (1934)	738 »	Tome XIV (1943)	632 »
Tome VI (1935)	765 »	Tome XV (1944)	442 »
Tome VII (1936)	626 »	Tome XVI (1945)	708 »
Tome VIII (1937)	895 »	Tome XVII (1946)	1084 »
Tome IX (1938)	871 »	Tome XVIII (1947)	948 »
Table décennale du Bulletin des Séances 1930-1939, par E. DEVROEY			fr. 60 »
Tienjarige inhoudstafel van het Bulletin der Zittingen 1930-1939, door E. DEVROEY			fr. 60 »